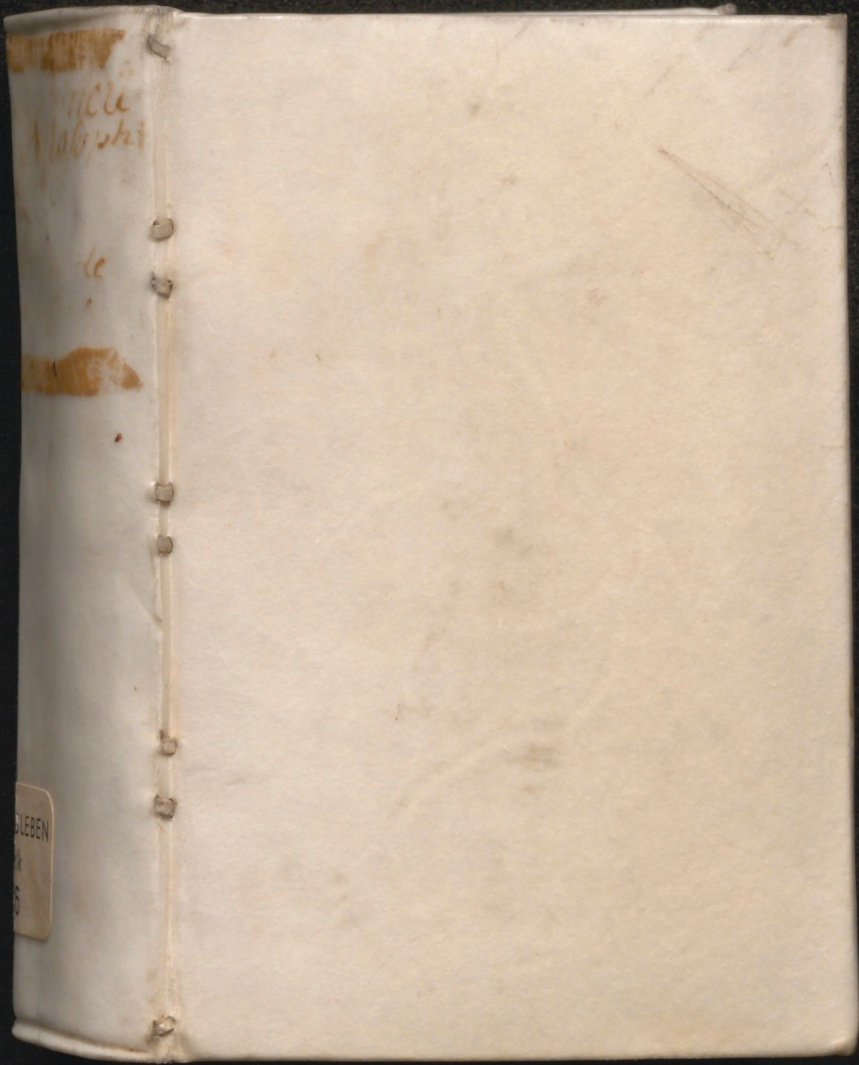

M. K. 276. 4

1) Patricius

not 21-6)

PHYSICA
CHRISTIANA,

sive,

DE RERVM CREA-

TARVM COGNITIONE

& usu, disputatio e sacra Scriptura

fonsibus hausta, &

decerpta,

Per Lambertum Danæum.

L V G D V N I,

Apud Petrum Santandæanum.

M. D. LXXVI.

Εἰς τὴν Λαμβήτητον

ἢ Δαυὶδ φυσικὴν Χρυσιανήν, Ἰάνα, Αἰτωνίς
πῦ Σαρχικὴν δεχαστήν.

Εὖ ὁ Πλάτων ἀρῶτος, μετὰ τῶτον ὁ Νικολάου
ἤξαι τῆς σοφίης ἀπὸ τῆς ἀρετῆς.

Οὐτε καὶ συμπάντων θεωρεῖσθαι ἐκλαχρὸν δοχεῖς,

Οἱ πᾶσι δὲ δρομῶν διδοκίμην σοφίῃ.

Εἴθε δ' αὖ κείνων ἰδεῖν θεωρεῖσθαι Δαυὶδ,

Ἐκ πηγῆς ἰεῶς τῶν σοφῶν ἀρῶν.

Δόγμασι δὲ παλαιῶν λαμπροῖς ἐκ δὲ δοκίμῃς ἀλλοῖς,

Ἦ ὅσα τυμφῶν εἰς χάριμασι τοῖς ἀνθρώποις.

Οἱ γὰρ παμπάλαιον χρόνον ἰδοῦν ἀμμοῖς ἐκείναις,

Δεικνύει Χρυσὸν ἀπὸ τῆς σοφίῃ.

Εἰς τὴν Αἰτήτην,

Αἰμωλίας τοῦ Πάρλου.

Οὐ βροτῆς φύσεως ἐν ἀρχαῖς ἀπὸ τ' ὄντων

Εὐρέεσθαι, δὲ εἴη τ' ἔργον ἀρετῆς.

Ἀλλ' ἐπὶ σοφίῃ κενόεσθαι, ἐν σκοπῇ δὲ

Ἀμφεφῶσ' ἀχλὺν μαρτυροῦσθαι.

Νῦν δὲ παντοφύλοιο Δαυὶδ ὁ δ' ἀνὴρ ὑποφύτης

Τὴν Χρυσὸν φυσικὴν γινώσκον ἐκ θεωρεῖσθαι.

GENEroso DOMINO, DO-
mino Friderico a Nachod Domino in Da-
nouiz & Besko, &c. Domino suo &
patrono benignissimo.

Metus est & nobilis de mundi origi-
ne & primo rerū ortu quæstio, Baro
generosif. quæ non modo Philoso-
phorum, sed etiam Christianorū ingenia diu
multūque vexauit, adeoque tandē propter di-
uersa hominū iudicia dubia visa est, vt quid
de ea statuerent, multi, etiam autores grauissi-
mi, non haberent. Nā inter Christianos Ori-
genes in libris περὶ ἀρχῶν (quod ipsius opus præ-
ter cetera egregium plerique censent) & qui
post eum Examera scripserunt, ita in diuersas
sententias discedunt, vt nihil certi ex eorum
scriptis videatur definiri posse. Inter Philoso-
phos autem, homines Dei veritatisque igna-
ros, longe etiam maior est opinionum varie-
tas, vt quid in hoc argumento sit sequendum,
diuinetur potius, quam ex eorū dogmatis in-
relligatur. Ac de Philosophis quidem fortas-
se non tam est quod miremur, eos, cum verbo
Dei, id est, vera cognitionis luce destitueren-
tur, in tanta re cecutuisse, & tantis tenebris im-

*.ij.

mersos vixisse. In Christianis autem non eadē aq̃ritate potest discordia dissensioque excusari, quia veritatis una est via, cuius in verbo Dei certissima, si modo ad illud attenderet, fundamenta videbant. Quenam igitur tantī etiam inter Christianos ipsos de hac una re dissidii causa fuit? Profana nimirum Philosophia, cuius tunc preceptis non tantum imbuti, & tincti: sed farti, fascinati, & decepti multi, nihil quicquam, quod istius (quam unā maximi faciebant) artis decretis aduersaretur, admittendum aut concedendum putabāt. Atque hoc malū non solum veteribus & primis illis Ecclesie seculis duravit, quibus plerique in scholis Philosophorum una cū ipso lacte enutriti, & postea ad fidem Christi traducti, facile, quas iā imbiberant, & quas tandiu tamque studiose semel amplexi fuerant, sententias deponere mutareque non poterant: sed ne nunc quidem post Philosophorū nomina extincta, ex multorū, qui Christiani dici volunt, animis euelli potest, um alte nimirū istius profane Philosophia, admiratio veneratioque quorūdam mortalium mentibus insedit, tantique est istis erroribus, tanquā veris preceptis

præceptis, a teneris, ut ait ille, assueuisse. Ita-
que non dubito fere, quin hic noster de Chri-
stiana Physica, id est, de emendandis ex Dei
verbo Philosophorum decretis liber in mul-
torum reprehensionem incurrat, habeatq; ne-
cesse summum aliquem & præstantissimū vi-
rum, qui sit apud omnes hominū ordines gra-
tiosus, pro se patronum adhibere, cuius auto-
ritate defensus, & fauore commēdatus tutus
gratusque in manus hominum venire possit.
Tu vero is es, & quidem vnus, Baro excellē-
tissime, cuius idcirco nomini, utcumque loco-
rū spatii abs te remotissimus, dico atque nun-
cupo. Ac certe in te sunt abunde omnia, quæ
ad omnes aduersariorū turmas propellendas
valent, si modo hoc opus tibi probabitur, tūc
dūque susceperis. Nam aduersus inuetera-
tionem profanorum hominum in hac Philo-
sophia parte regnum singularem illam tuam
verequæ Christianam animi pietatē fortiter
opponere, quæ cum Deum vere, & ex puro i-
psius verbo colat, omniaque ad eam tāquam
verissimam normam, uti est, examinet & ap-
pendat, plus illi tuo lucido iudicio, quā omni-
bus cæcis Philosophis tribuendum esse, nemo

*.iiij.

dubitabit. *Aduersus autem ceteros, insignē
illam tuam dignitatem atque auctoritatē, tan-
quam clypeum, obiciam, quæ abs te infinitis
etiam in ipsas Dei tum Boemicas, tum Mo-
rauicas ecclesias beneficiis apud omnes mor-
tales comparata, longe lateque per hominum
ora sparsa est, atque etiā ignotis tibi ipsi po-
pulis nota, quæ omnes lenium quorundā ho-
minū calumnias facile fulgore suo cōpescet.
Atque has tibi laudes abs me nō falsoribui,
cum omnes sciunt & fatentur, qui te norunt:
tum vero imprimis generosus ille tuus filius,
& non minus paternarū virtutum, quam bo-
norū heres Ioannes Georgius probat & osten-
dit, qui cū sit & natua quadā indole sua, &
doctiss. pientissimique viri Venceslai Laui-
ni præceptoris institutione & curatua probi-
tatis imago & virtutis delineatio, quante in
te ipso illæ sint, nullo iā negotio potest abs quo-
uis intelligi. Et certe nos omnes, qui hic vini-
mus, tibi plurimū vel vno hoc nemine debere
prostemur, quod tantum singularis tui erga
nos amoris pignus dedisti, nempe filium, de
quō optima quaque speramus: & hoc summu
vestrarum ecclesiarum cum nostris in ortho-
doxa*

doxa fide consensus testimonium extare vo-
luisti, qui ut perpetuo durer, nullisque homi-
num contentionibus unquam abrumpatur;
Deum Optim. Maxim. precamur. Illa enim
tua de omnibus etiam longinquis nationibus
bene merendi voluntas, non modo singularis
quædam virtus est, sed etiã homine Christia-
no dignissima, quæ una omnium maxime ti-
bi familiaris est & propria. Quãquã vero &
generis nobilitate præstas, ut qui ex venustis-
simo Nachosiorum (quas solas vniuersæ Na-
riscorum gentis celeberrimæ reliquias
esse puto) stemmate originem ducis: & Mo-
raica gentis bellicosissimæ (qui sunt Marco-
manorum populorum, hostium etiam Romanis
ipsis florentibus formidabilium, successores)
laudibus nobilitatis, inter quos latissimam di-
tionem obtines: illa tamen tua eximia, tibi quæ
pene peculiaris humanitas longe excellentius
nomen tuum apud mortales omnes commen-
dabit. Quod autem ad libellum nostrum atti-
net, malo ex re ipsa, quam ex oratione mea,
quid quãtumque utilitatis habeat, æstimari.
illud modo dicam, in eo me breuiter comple-
xum, quicquid apud veteres & sanctissimos

*.iiij.

Patres vel contra Philosophos: vel aduersus
hereticos disputatum unquam legeram, nec
quaestionem esse a me ullam iniectam, quam
antea illi non tractarint: nec ullam praetermis-
sam, quae ad eorum scripta cognoscenda usum
aliquem videretur habere potuisse. In quo non
tam hominum curiositati, quam studiosorum
adolescentum utilitati abs me consultum fuisse
ingenue apud te profitebor. Itaque spero fore,
ut tua commotus autoritate filius tuus gene-
rosus Ioanes, & alii etiam principes adolesce-
ntes diligenter huiusmodi studia capeant,
quae vobis tantis viris, nec quidem immerito,
probari cognoscent. Vale. Datum Calen.
Decemb. M. D. LXXV.

T. E. deditissimus

L. Danæus Gallus.

PHYSICA
CHRISTIANA,

SIVE,

DE RERVM CREATA-
RVM COGNITIONE, ET VSV,
*Disputatio e sacra Scriptura fontibus hau-
sta, & decerpta:*

PER LAMBERTVM DANÆVM.

CAP. I.

Physica quid sit, & quomplex

D. VID est Physica?

P. Est creationis, & distin-
ctionis totius huius mundi &
partium eius, causarum per
quas talis extitit, itemque effecto-
rum, quæ inde consequuntur, vera &
ad Dei opificis laudem pertinens co-
gnitio, siue tractatio.

D. Vnde vero hanc tuam definitionem sumis?

P. Duobus potissimum e sacra Scriptu-
a. j.

ra locis, quorum primus est Prouerb.
30.v.4. Alter autē Genes. cap. i. in qui-
bus illa quatuor breuiter commemo-
rantur quibus etiam ille locus addi po-
test, qui est Sapientię 7.v.17.18. vbi ea-
dem illa in hac scientia explicari aper-
tissimè traditur.

D. Hocne solo nomine ista cognitio ap-
pellatur, an etiam alio?

P. Certe. Nam ex Paulo potest dici *ἐν τῇ
τῶν ποιημάτων τοῦ θεοῦ* Rom. i.v.20. Ex episto-
la ad Hebræos, *νοήσεις τὸ αἰῶνος*. Denique
rerum creatarum scientiam, *ὅτι τῆς κτί-
σεως κατεσκεύηται*, tam apte & conuenienter
denominare possumus, quam *ὅτι τῆς φύ-
σεως φυσικῇ* est dicta, si modo vocis illius
vsus & tritus & receptus ab homini-
bus Græcis vel Latinis esset.

D. Cur igitur Physicam vocas, quæ pro-
fanorum Philosophorum vox est?

P. Duabus de causis. Ac primum qui-
dē quod non oporteat homines Chri-
stianos esse tam scrupulosos, ne dicam
superstitiosos, vt communibus & iis-
dem quibus Ethnici, rerum vocabulis
& ap-

& appellationibus vti reformident,
 quando eodem sole, aëre, terra, aqua,
 luce, cibis, ciuitate cum iisdē fruimur.
 Itaque nec Scriptura ipsa ab hac voce
 tanquam a monstro abhorret, vt appa-
 ret Eph. 2. v. 3. 2. Petri. 1. v. 4. Et veteres
 atque orthodoxi Patres hanc rerum
 cognitionem passim Physicam appel-
 lant, quemadmodum Basil. Chrys. Am-
 brosius, August. in Ench. ad Laurent.
 Physici (inquit) sunt qui rerum natu-
 ram rimantur. Secundo autem loco
 quod cum hæc vox φύσις ex communi
 linguæ Græcæ vsu, iis fere rebus tri-
 buatur quæ non sola essentia constant,
 qualis est Deus: sed quæ etiam accidē-
 tibus quibusdam adiunctis sunt com-
 positæ, quales sunt res ex omnes quas
 oculis vsurpamus, & quibus hic mun-
 dus conspicuus constat, proprie & cō-
 mode videtur φυσική appellata esse ea
 scientia, quæ in harum mixtarum, com-
 positarum, & (vt ita loquar) materiata-
 rum rerum tractatione versatur, vt di-
 stinguatur a Theologia. Itaque φυσ-
 α. ij.

est (aiunt ipsi) *παράγωγά τεῖα ἢ ποιεῖ τὰς ὕλης
καὶ ὁργανικὰς ἀρχὰς*

D. Quotuplex est Physica?

P. Duplex. Vna enim illius pars est vniuersalis, altera vero particularis.

D. Quæ est vniuersalis?

P. Quæ generales & potissimas mundi partes explicat, earumque originem, naturam & causas: quales sunt cælum & quatuor elementa, quod illa sint reliquarum partium comparatione velut prima principia, & causæ ortus & compositionis rerum: sed & quæ cōmunem & generalem conseruationis & propagationis omnium rerum, modum & rationem tradit, est etiam ipsa pars Physicæ vniuersalis, quia tradit *τὴν κατ' ὅλου*. Atque hæc Genes. primo cap. fere continetur.

D. Quæ est particularis?

P. Quæ singulorum generū (quæ in rebus his creatis & conspicuis distincta sunt) naturas, vires, proprietates, & effectus diligenter persequitur, quemadmodū quæ sit hominis natura, quæ equi

equi, quæ cuiusque generis animalium, arborum, herbarum vires. Hæc autem partim Medicinæ artis præceptionibus continetur, partim iis tractationibus, quæ historiæ animalium, & plantarum, similibusque nominibus à scriptoribus appellantur, cuius partes & fragmenta quædam velut illustres gemæ passim in sacra Scriptura sparsæ collucent, integræ tamen earum rerum historia & vniuersa explicatio iisdem libris minime comprehensa est: postquam Solomonis libri de singularum rerum natura copiose scripti, incuria mortalium sunt amissi.

CAP. II.

Physica utrum homine Christiano digna.

D. **E**st ne aliqua Physicæ utilitas?
 P. **E** Multiplex. Sed ne omnes (sunt enim propemodum infinitæ) percurram, afferam tantum quinque. Prima
 a. iij.

est, quod ex ea Deum cognoscimus, non solum rerum omnium creatorem sed etiam æternum, omnipotentē, beneficū, &c. Secunda, quod res ipsas creatas earumque vires & naturas per eam intelligimus. Tertia, quod nos ipsos videmus & agnoscimus quales sumus, quibus rebus & partibus constemus, & quæ sit cuiusq; partis nostra, id est, qualis animi, qualis itē corporis nostri conditio: quod esse optimum, utilissimum, & præstantissimū cognitionis genus omnes homines fatentur. Quarta, quod hæc Dei opera, tanta, tā varia, tam mira, animo contemplātes, & oculis intuentes, nō nisi hac arte adiuti ad summas Dei laudes concinendas, & gratias agendas, zelo & impetu rapimur. Id quod etiam Galeno, quanquam prophano philosopho, accidit, ut post descriptam vnius Dei operis, id est, hominis, & partium corporis eius naturam, Deo hymnū caneret pene inuitus. Inde tot hymni, tot epodæ, tot psalmi a piis viris scripti

pti & decantati. Quinta, quod hæc intelligentes multos sacræ Scripturæ locos, qui hominibus istarum rerum ignaris sunt non tantum obscuri, sed etiam inaccessi & imperuestigabiles, facile & dilucide ipsi explicamus, & ingredimur libere. Itaque Physicâ Theologo Christiano maxime vtilem & necessariam scribit Augustinus. Quid dicam de animi voluptate, quam summâ affert hæc cognitio, & de commodis, quæ hominum vitæ maxima præbet, & demonstrat?

D. Vnde ista esse probas?

P. Ex his potissimum sacræ Scripturæ locis. Psal. 104. toto. Psalm. 136. 145. v. 10. Psal. 147. 148. Job. 12. v. 8. 9. 10. 36. v. 24. 25. 26. Act. 14. v. 17. Rom. 1. v. 20. Quibus etiam hos addere licebit. Sap. 8. v. 9. & sequenti, & 13. v. 1. & sequenti. Sed & Basil. Chrysostomus, Amb. patres in Exameris suis idem docent. Denique pium illum & vndecunque doctâ August. in lib. de Doctrina Christiana, & lib. 8. de Gen. ad literâ, cap. 8.
a. iij.

D. At vero obiiciuntur quædā quæ Physica cognitionem non tantum inutilē, sed etiam homine Christiano indignā, illique noxiam esse & periculosam ostendunt.

P. Certe. Et quanquam varij varia colligunt: omnia tamen ad duo argumentorū genera maxime referri possunt, quæ aduersus harum rerum cognitionem proferuntur: e quibus primum ab autoritate sumptum est. Alterum a ratione & turpi, siue nocentissimo consequenti.

D. Explica.

P. Primum varias sententias colligunt partim e Scriptura ipsa, partim ex Patribus Ecclesiasticis transcriptas, ex quibus postea ratiocinantur & concludunt.

D. Quanam sunt illæ?

R. E sacra quidem Scriptura hæc potissimum assertur, quæ in lib. Ecclesiast. cap. I. v. 13. scripta est his verbis: *Et dedi cor meum ad disquirendum & inuestigandum cum sapientia omne quod fit sub celo.*

cælo. Hæc occupationē malam dedit Deus filiis hominum ut occupēt se in ea. Cui cōiungūt illud Pauli. I. Cor. I. v. 20. Deus infatuavit sapientiam huius mundi. Et si qui sunt alij loci horum similes : quibus facilis responsio parata est.

D. Quæ vero?

P. Nimirum illud quod est apud Ecclesiasten, non ^{αἴτιας} & absolute, sed ^{κατὰ τὴν} tantum & comparate ad verum Deum cultum dictū esse. Neque enim damnat Solomon aut improbat veram cognitionem de rerum natura, quam illi summam Deus pro summo beneficio dederat (esset enim erga Deum hominum homo ingratisissimus) & propter quam tum à Regina Saba, tum etiam ab aliis regibus vicinis colebatur. Sed si hæc Physica cognitio, cum vera pietate, si cum fide, si cum vero Dei metu, si cum interna animi regeneratione, si cum cognitione æternæ salutis & vitæ conferatur, est certe hac comparatione levis quædā animi occupatio infructuosa & fatigans nos

potius quam conscientiam nostram sustentans, & cōsolans. Neque enim veram fœlicitatem adfert, quemadmodum fides in Deum, si quis in ea sese totum occupet, & quasi animum atterat. Quod autem ad Pauli locū, non video quo pacto Physicæ cognitionē oppugnet, cum sapientiam mundi damnet Paulus, non autem sapiētiā de mundo, & de rebus creatis. Sapientia autem mundi appellata est ea, quæ carnis vitiosæ & cæcæ consiliis & rationibus tota regitur, & acquiescit: nō ea, quæ de rerum causis sobrie & quantum opus esset philosophatur.

D. Sed ex scriptis Patrum quid afferunt, ut nos ab hoc studii physici genere deterreant?

P. Infinitum esset omnes eorum sententias velle percensere, aliquot tantum afferemus.

D. Recita eas.

P. Lactantius lib. 3. cap. 8. ita scribit: *Quæ beatitudo erit mihi proposita, si scieri unde Nilus oriatur, vel quicquid Physici de cælo*

cælo delirant? *Quid, quod earum rerū non est scientia, sed opinio quæ pro ingeniis varia est?* August. etiā laudatus, qui lib. 4. de Trinitate in procemio sic ait: *Laudabilior est animus, cui nota est infirmitas sua, quam qui ea non perspecta vias syderum scrutatur, mœnia mundi inquirat, fundamenta terrarum, fastigia cœlorum.* Et ne omnia persequar, lib. de spiritu & anima cap. 56. idem diferte dicitur.

D. Habesne quod ad ista respondeas?

P. Maxime.

D. Ecquid vero?

P. Etiam hæc ipsa comparate a Patribus dici, quemadmodū apparet ex eo August. loco, qui modò abs te laudatus est. Arguebant enim Patres præposterum hominum studium, qualē in multis etiam nunc videmus atque adeo viris Christianis, qui contempta salutis doctrina, & spreto Evangelicæ veritatis, quæ simplici stylo vtitur, studio se totos ad tumidas & inflatas istas de rebus Physicis artes conuertunt, illisque se addicunt, & ambitiosam Philo-

sophi Physici appellationē Christianæ pietati, & Theologiæ apertè præferūt. Itaque Patres ut a tanto isto errore homines reuocarēt, in Physicos Philosophos, & in eorum artem & dogmata multa, & vere quidē, dixerunt: quemadmodum etiā Basil. & Chrysostom. in suis Exameris. Ipsam autem earum rerum cognitionem veram non damnant, quam etiam ex iis quidam perfectissime atque pulcherrime calluerūt.

D. Quodnam est alterum argumentum quod a consequenti sumi dicis, & aduersus Physicam afferri?

P. Hoc nempe quod commemorat Basilus, ab ignavis hominibus suæ inertię & turpi ignorantię prætexi.

D. Ecquod vero?

P. Vilescere miraculum creationis mundi, in quo tamen summa Dei potentia, maiestas, sapientia elucet, nobisque adoranda proponitur, si arte aliqua methodove a nobis tradi, & comprehendere tantum mysterium posse dicatur. Quid enim istud aliud est (aiunt) quam operū

operum Dei planè supranaturalium
& diuinorum non modo capaces nos
fingere, sed etiam iudices & tanquam
censores cōstituere? Denique, Deum
ipsum tanquam Grammaticum certis
naturæ & artis legibus tandem sub-
iicere?

D. Quid ad ea respondes?

P. Plane id ipsum quod eodem loco Ba-
silius inter Græcos scriptores doctis-
simus.

D. Quid ille?

P. Tanto magis hoc Dei miraculū (quod
in mundo creando apparuit) illustrari,
& a nobis religiosius adorari, quanto
illud distinctius explicatur, maior e-
ius vtilitas, & vis demonstratur esse. Et
vt verum hoc esse alio exemplo intel-
ligas, nonne decretum Dei de nobis
saluādis passim in Scriptura arcanum
& mysterium Dei appellatur? Estque
certe, in quo nō minus quā in mun-
di huius creatione Dei potentia, ma-
iestas & sapientia nobis proponitur, &
hoc tamen sic dilucide ordine distin-

Atē fides, siue Euangelium explicat, ut
nihil supra: nec propterea tamen mi-
nuitur Dei cultus & veneratio, quod
illud arte & methodo quadam theolo-
gica comprehendimus, sed tanto me-
lius ardentiusque Deum laudamus,
quanto commodius, & distinctius ista
fuerunt a nobis percepta: denique fi-
des ipsa, per quā colit vult Deus, est nō
ignorantia quædā, aut cōfusus de Deo
sensus, sed enodata & explicata animi
notio, quæ interrogata respondet de
Deo, & eius erga homines infinita mi-
sericordia. Ignoti enim (ut habet pro-
uerbium vetus) nulla cupido. Ergo cū
historia creationis mūdi arte quadam
explicatur, cum vires a Deo insitæ re-
bus tractantur, non vilescit sed auge-
scit Dei miraculum. Quando nec ista
tradimus quasi profiteamur nos alias
istarum rerum causas, præter vnius
Dei voluntatem & sapientiam, allatu-
ros: vel in iis etiam ipsis tantum agno-
scere & animo consequi posse, quanta
est Dei ipsius potentia in condendis,
& boni-

& bonitas in tuendis. Vel tanquam
 velimus Deum optimum maximum
 summumque rerum omniū modera-
 torem vllis nostris legibus & placitis
 subiectum demonstrare, sed tantum,
 quantum arte iuuari possumus, in Dei
 operibus explicandis commode ver-
 sari, & quasi ad motis specillis ad istam
 rerum naturæ scholam minus atten-
 tos in præclaro ipsarū studio retinere.

CAP. III.

*Physica cognitio vniuersalis vnde
 tutissimo habeatur.*

D. | Ntelligo ista: perge ad reliqua.

P. | Proximum est vt vnde hæc cognitio
 ducenda sit atque hauriēda, videamus,
 quoniam in eo nobis cum quibusdam
 non conuenit, qui tutius certiusque
 eam e profanorum Philosophorum li-
 bris haberi volūt, quam e sacris Scri-
 pturis, quod dicāt neque in Scriptura

vniversam traditam esse, & si qua illius pars exposita est, confuse eam, non ordine arteve vlla tractari.

D. Vnde igitur tutissime Physicam scientiam haberi censes?

P. Eius quidem partis, quæ Physica vniversalis a nobis appellata est, cognitionem potissimum e sacra Scriptura. Eius autem quæ particularis dicta est, e libris Medicorum, vel aliorum hominum, qui historias plantarum & animalium scripserunt.

D. Qua ratione id doces?

P. Primum illud (vt opinor) inter omnes sanæ mētis homines constat, quemque artificem posse omnium verissime & optime de sui operis ratione disserere & loqui, esseque potius in ea re fidem illi adhibendam, quàm cuiquam alij. At verò cuiusnam esse artificis hunc mundum censes? Alteriusne quam solius Dei? vt nemini potius, quam illi ipsi sui operis, id est, mundi creationem & rationem in suo verbo nos docenti sit credendum & assentiendum.

Denique,

Denique, quis verius rerum omnium
 causas, momēta effecta, existendi mo-
 dos & tempora quæ fuerint, scit, videt,
 nouit, quam qui ipse eorum omnium
 autor est, & perpetuus administrator?
 Qui cum sit Deus, quando ipse illa
 narrat, quis hominum tam væcors vn-
 quam erit, vt illum potissimum, cæte-
 ris etiam scriptoribus neglectis, non
 putet audiendum? Nos certè ac ne vlli
 quidem Philosophi, quantuncunque
 præstantes ingenio, & abundantes o-
 tio, diligenti studio inquirentes aliud
 quam obscuras quasdā & tenues Phy-
 sica cognitionis scintillas assequimur,
 & quæcunque de iis rebus extra Dei
 verbum definimus, ita sunt incerta, du-
 bia, vexata, inter sese etiam pugnātia,
 & sæpe ipsi veritati contraria, vt ita
 vel didicisse vel docuisse nos tandem
 pudeat. Id quod vel ex vno Plutarchi
 libro De placitis Philosophorum ap-
 parer, vbi ne duos quidem in rerum
 creaturarum cognitione inter sese vn-
 quam consensisse docet vir ille doctis-

b.j.

simus ac summus Philosophus.

D. Sed habesne quo tuam sententiam
verbi Dei autoritate confirmes, e sa-
cra Scriptura nimirum percipi & disci
tuto & recte posse hanc cognitionem?

P. Certe.

D. Recita igitur.

P. Primum testimonium est illud quod
diserte his verbis in Epistola ad He-
breos scriptum extat: *Per fidem intelli-
gimus constructum fuisse mundum verbo
Dei.* Ergo fide ista intelligimus. Quod
si fide, ergo per sacram Scripturam:
nec enim fides sine illa Scriptura esse
potest. Quare veram & certam earum
rerum cognitionem a Scriptura sacra
nobis demonstrari, est certo conclu-
dendum. Secūdum est, caput primum
Genes. Nam Moses ille, qui Dei iussu
& præcepto, mundi huius, & originis
rerum omniū præclaram illam & vere
admirabilem Historiam conscripsit,
aut vanus erit, aut mendax, si Physica
cognitio Scriptura sacra non contine-
tur. Quid enim aliud agit, quam vt
ortus

ortus rerum, earumque vires, naturas,
 & effecta, id est, Physicam breuissime
 quidem, sed tamen verissime & ordi-
 ne explicet? Tertius est locus ille Pro-
 uerbiorum 8. cap. 20. & seq. vbi omnia
 per sapientiam Dei & condita esse, &
 postea per eandem, vt sunt condita,
 dicuntur conseruari. Quartum autem
 testimonium Eccles. 42. v. 17. *Hanc*
sapientiam Deus dedit suis sanctis, ait,
vt omnia ipsius miracula & opera reci-
tent, scrutentur omnia, abyssum etiam
ipsum, &c. Cui addere licet illud quod
 est Sap. 7. vers. 22. & seq. Denique san-
 ctissimum Dei martyrem & patrem
 optimum Irenæum audiamus, qui lib.
 2. cap. 2. sic ait: *Cui igitur magis crede-*
mus de mundi fabricatione, hisne qui præ-
dicti sunt, sic fatua & incōstantia garrien-
tibus, an discipulis Domini & fideli fa-
mula Dei Moysi & Prophete, qui primo ge-
nesim mundi narrauit? Idem Basiliius,
 idem Ambrosius, idem Chrysosto. in
 procemiis suorū Exameran plane vno-
 que consensu confirmant, vt qui Phy-
 b. ij.

sicam cognitionem e sacra Scriptura vere & commode disci posse negant, & sacrosancto Dei verbo, & doctissimis Patribus aperte repugnent. Denique audi Tertul. qui in Apologet. cap. 45. diserte & vere quidem pronūtiat Diuinam literaturam, quæ certe antiquissima est, thesaurum fuisse posteriori cuique sapientiæ. *Inde Philosophi, ait, sitim ingenii sui rigauerunt. Sed homines gloria & eloquentia solius libidinosi, siquid in sanctis Scripturis offenderunt, digestis pro instituto curiositatibus, ad propria opera verterunt.*

D. Nihilne contra afferunt qui aliter sentiunt?

P. Duo potissimum argumenta.

D. Quænam illa?

P. Hoc primum. distinguere cuiusque artis fines oportere, esse autem aliud Physicam, aliud Theologiam: hanc tantum sacris Libris contineri, illam autem alteram non eodem modo.

D. Estne illa consequutio & affirmatio vera?

P. Mi-

P. Minime quidem.

D. Quamobrem istud?

P. Quod quanquam vere illud sumunt, distinguendas esse artes, & Theologiam (quæ vitæ æternæ promissiones, illiusque viam & causas docet) separandam esse a Physica, quæ huius visibilis mundi formationem, & rerum quæ in eo sunt naturas explicat, tamē illud iam nō recte negāt in sacra Scriptura mundi huius constructionem, rerum vniuersas formas, naturas & genera pleraque doceri, distingui, & ordine explicari. Ista enim omnia in ea traduntur copiose, quæ est propria Physicæ artis tractatio & materia. Ergo Physica etiā his ipsis Literis sacris continetur. Sed & alio quodam exemplo id ipsum discas licet. Nonne ab iisdem istis Theologia & Ethica philosophiæ parstoto genere discernūtur? Et tamen quis eorū tam temerarius erit, qui Ethicam, eamque verissimam & vniuersam sacra Scriptura tradi negare audeat? Ergo distincti artiū, & tracta-

b. iij.

tionum fines non obstant quo minus eadē sacra Scriptura iisdemque Literis, & Physica illa vniuersalis, & Theologia sit cōprehensa, quia & ipsa Physica quodāmodo Theologiæ pars est, illique subseruit. Est enim Dei agnoscēdi ratio pulcherrima. Id quod iuxta mecū fatetur Ambrosius. Quid amplius? Ipsi illi Ethnici Philosophi, cum de mundo & eius fabricatione & partibus disputant, rerumque naturam edisserūt, dicūt se *Stoici*, quemadmodum in libro de Mundo loquitur Aristoteles, vt iam mirum non sit, si vera Christianaque Theologia etiam in Physicis rebus, earumque explicatione ex parte versari a nobis censeatur, atque propterea sacra Scriptura in iisdem rebus tradēdis ex parte occupata est, quia ad Dei gloriam illustrandam hæ ipsæ artes etiam pertinent. Nam ex his conspicuis rebus Dei potentia, sapientia, æternitas cernitur.

D. Quod est alterum argumētum eorum qui contra sentiunt?

P. Hoc

P. Hoc nimirum. Quæ Moses scripsit ea simplicissime explicata esse, & eo dicendi genere, quod sit omnino ad caput nostrum & ad humanæ imbecillitatis sensum attemperatum & accommodatum, non autem ad rerum veritatem expressum & exactum: denique quod accurate & subtiliter res ipsas, & earum naturas, neque scrutetur neque etiam exponat Moses. Itaque volunt aliunde hauriendam & ediscendam esse, veram, distinctam, & accuratam partis Physicæ cognitionem.

D. Quidnam ad ea respondes?

P. Fateor equidem a Mose, quanquam omnium qui unquam vixerunt mortalium doctissimo, res Physicas non *ἀκριβοῦς*, id est, calamistrato, & ampuloso quodam stylo descriptas, sed nudo & simplici, & ornatu omni, tanquam veste, spoliato, quo facilius posset quivis percipere quæ ipse scribebat. Sed ut simpliciter loquutus esse concedatur, non tamen mendaciter,
b.iiiij.

falso & ignoranter quicquam dixisse, aut de iis rebus scripsisse conuincetur Moses. Aliud est igitur fateri stylum Mosis nudum & simplicem esse, qualis oratio veritatem decet: aliud autem falsum & mendacem eum affirmare, quod nemo potest, nisi perfrectæ conscientia homo. Ergo simpliciter quidem, sed vere: nude, sed recte: populariter, sed sincere tradit quæ sunt nobis de mundo, eius partibus præcipuis, rerum causis & effectis credenda, tenenda, & docenda inter homines. Ingenio etiam fateor ad nostri sensus captum Mosem se attemperasse: nego tamen, quod illi aiunt, propterea ad rei veritatem illum non collimasse, nec attendisse. fuit enim illi propositum, facile, nude, & vere illa scribere.

D. At quidam existimant illa omnia quæ ipse scripsit capite primo Geneseos allegorice interpretanda esse. Itaque neque sex illos dies esse temporum interualla putant, neque sceminam reipsa

re ipsa creatam ex Adami costa, neque reliqua ita accipiēda, quemadmodum verba Moſis præſeferunt & ſonant. Quæ ſi vera eſt ſententia, quid tandem erit tuti & certi in toto illo capite & ſimilibus aliorum Prophetarum ſcriptis, quod ad Phyſicam cognitionem pertineat, & nos eam edocere poſſit?

P. Recte mones. Fuit enim hæc quorundam ſententia, quam tamen refutat Auguſtin. tum lib. I. in præmio, tum etiam 8. cap. 2. de Geſeſi ad literam. Sed diuus etiam Petrus 2. epiſt. ſuæ cap. 3. verſ. 5. & epiſt. ad Hebræos cap. II. v. 3. hūc Allegoriſtarū errorem aperte oppugnant, dum affirmant ea quæ Moſes de mundi creatione edidit, *φωτιστικῆς* & plane dicta eſſe, non autem allegorice, & *μεταφωτιστικῆς*.

D. Quid tandem ex ſuperioribus omnibus efficiſ?

P. Illud nimirum quod libro 5. de Geſeſi cap. 8. cōcludit Auguſtinus. Hæc quæ ſcripſit Moſes vera eſſe, licet

multis aliis rationibus demonstrētur. *Nam si quis argumentari voluerit, quo ea falsa esse conuincat, aut ipse nulla vera de creaturarum conditione atque administratione dicturus est: aut si vera dixerit, ista non intelligendo falsa putat.* Quis enim credet Aristotelem vel Platonem cognouisse de mundi creatione & causis rerum illa quæ ignorauit Moses? Primum, qui de Dei ipsius reuelatione secretissima illa accepit, quæ scripsit. Deinde, qui in omni honestarum artium, in primisque Physices & Medicinæ cognitione (quæ duæ artes tunc maxime inter Aegyptios vigeant) eruditus fuit, quemadmodum ait Scriptura Actor. 7. vers. 22. Denique etiam quando qui primi inter Græcos & summi Philosophi extiterunt, illi ut Physica discerent in Aegyptum discendi causa venire, quemadmodum de Platone & Pythagora historiæ testantur. Atque plane, (ut scribit Diogenes Laertius lib. 1. de vitis Philosophorū) omnis ea pars Philosophiæ,

lophiæ, quæ de natura rerum agit, ab exteris & Syris hominibus, id est, Iudæis ad Græcos manauit. Ergo dicemusne contra testatissimam Scripturæ fidem quēquam vel summorū Philosophorū, dicis causā, Platonem vel Aristotelem ethnicos fuisse à Deo adhibitos consiliarios ad mundi huius opificium & creationem, vt plura de ea illi sciuerint, quàm seruus Dei Moses, quem Deus ipse docuit, & cui illa monstrauit, quæ posteriorum, imprimisque Ecclesiæ sibi charissimæ instruendæ gratia in literas mitteret? Certe sine insigni in Deum ipsum blasphemia ista cogitari non possunt, nedum dici. Sed quemadmodum docet August. lib. 5. cap. 3. de Genesi ad literam, quod sic nude loquitur Moses, id facit certo Spiritus sancti consilio, & animi iudicio, vt *altitudine ipsarum rerum superbos terreat, profunditate attentos teneat, veritate magnos pasciat, affabilitate paruulos nutriet.*

CAP. IIIII.

*Physica Christiana & Ethnica
discrimen.*

D. **Q**Uæ igitur inter Mosem & Aristotelem, id est, inter Christianos Physicos & profanos in hoc doctrinæ genere est differentia?

P. Multiplex, quæ tamen in tribus rebus maxime perspicui potest.

D. Quænam sunt illæ?

P. Primum, in fine ipso huius cognitionis, quem utrique spectant & sequuntur.

D. Istud explica.

P. Christiani Physici qui de rebus creatis agunt, suæ disputationis summam eo referunt ut verus ille Deus Optimus Maximus, qui earum omnium autor est, parens & conditor, agnoscat, laudetur, celebretur, denique colatur ardentius, & magis timeatur. At Aristotelici & profani Physici ita de rerum

rerum natura disputant, vt in ipsis rebus tanquam infimis gradibus & in certa quadam vi (quæ post earum creationem spectatur, & quam naturam appellant) toti inhæreant, alius autem non assurgât, neque ad Deum opificem his tanquam scalis conscendant. Itaque causas secundas & tantum instrumentales pro veris & primis magno animi errore constituunt. Eas autem quæ sunt præcipuæ, qualis est Deus, iussus item & præceptum ipsius, omnino prætermittunt. Ergo faciunt *δι' ὅν* ex eo quod ipsi appellant *ὅν*: ex quo fit, vt plena sit vanæ animi ostentationis, concertationis, & rixationis inter ipsos hæc pulcherrima scientia: Dei autem gloriam neque illustret, neque attingat, vnde quamplurimi ex istis Physicis, tandem euadunt plane naturales, id est, animales, & *ἄνθρωποι*.

D. At Italici tamen Philosophi, qui Physica tractarunt, etiam *θεολόγοι* sunt appellati, quales Pythagorici prope

omnes, qui Dei opificis meminerunt. Anaxagoras a mente res omnes disponente orsus est disputationem de rerum natura. Libellus ille aureus de Mundo, qui siue est Aristotelis, quod non puto: siue Nicolai Philosophi, qui ante Plutarchum vixit: siue Alexandri Aphrodisiensis, qui postea: siue cuiusquam alterius, disputationem de Deo vna cum rerum naturalium explicatione certe coniunxit.

P. Recte meministi. Fuit enim hic vetus mos primorum Philosophorum, qui etiam Græce Physica scripserunt, utpote qui illa ab Aegyptiis vel potius Syris (ut ait Laertius) id est, Hebrais, vel eorum discipulis didicerant: sed qui sequenti sunt postea Philosophi, quantum hoc genus & modum rerum Physicarum tractandarum irriserint, & quam longe hos e scholis Physicorum exploserint non ignoras. Aristotelica enim natio hodie regnum obtinet, & qui nunc Physici vero nomine se dici volunt, neque de Deo opifice disputant

disputant ipsi in Physicis, neque disputandum censent. Itaque Ionicorum Philosophorum Physica inualuit in scholis: Italicorum autem reiecta est: qui quidem Ionici naturæ rebus ipsis inhærēti, & rebus creatis, veluti cœlo, Soli, & elementis causas rerum gi- gnendarum primas & præcipuas tri- buunt.

D. Quamā est alia inter Christianos Phy- sicos, & Aristotelicos differentia?

P. In causis ipsis explicandis, quarum cognitio, tractatioque maxime ad Physicam pertinet.

D. Quomodo?

P. Primum Christiani tum eas causas quæ veræ sunt, afferunt, tum etiam om- nino alias quàm illi. Nam veras af- ferre quis dubitet, cum ex ipsius veri- tatis, id est, verbi Dei fontibus eas ha- beant & didicerint? Alias autem & plane diuerfas causas eos statuere res ipsa & vtrorumque disputationes de- monstrant. Nam nos Deum ipsum primam rerum & efficiētem causam,

& vere quidem profiteamur, docemus,
& agnoscimus: tum deinde vocē eius
& præceptum per quod vis quædam
cuique rei iniecta est, vti potentissi-
mam causam spectamus, quæ est om-
nibus aliis causis quæ à nobis cogita-
ri aut fingi animo possunt, superior &
prior. Tertio denique loco vis illa
rebus insita & data à Deo pro causa
statuitur à nobis, sed quæ sit tantum
secunda atque instrumentalis, non ipsa
per se agens, vt docet Isaias 44. v. 3, 4.
non præcipua, sed aliunde, nempe a
Dei potentia & præcepto tota pen-
dens, sine qua Deus agit eadem, cum
vult, quæ per eam ipsam solet efficere.
Sic cum gallina incubat ouis, e qui-
bus postea nascuntur pulli, quid ipsa
aliud est quam nudum Dei instru-
mentum? cum ipsa nec cor, nec caput,
nec pedes pulli sui formet in oui te-
sta, qua continentur, sed tantum ea
custodit & calefacit. Sic cum mulier
grauida vterum gerit, formatne ipsa
fœtum suum propriis manibus, quem
postea

postea parit? Certe non. sed seminis a viro inieci tantum velut cista, forrix & custos est. Deus autem & virtus sonusque vocis huius, Crescite, & multiplicamini & replete terram, quæ in perpetuo vigore adhuc est, foetum in muliere format, fingit, & producit. Philosophi vero hanc causam non agnoscunt. Illi enim hanc ipsam vim datam rebus, posteaquã conditæ sunt, primam esse rerum omnium causam volunt. Itaque effectam causam pro efficiente substituunt, instrumentalem pro agente: qui pessimus in Physico error est. Deinde quia captum humani ingenij tenuissimum illum quidem non subiiciunt inscrutabili Dei sapientia, sed Deum sibi ipsis, suoque captui, harum omnium rerum causas, & ortum pro animi sui figmento somniant fuisse, Deum illum incomprehensibilem opificem cuidam ferrario vel lignario artifice similem fingunt: tum deinde materiam illi ab æterno subterni, & præparari: demum formam

c.j.

accedere (est enim rudis illa materia & informis ex eorum sententia) atque ita materiam & formam prima rerum naturalium principia ponunt. Quam dissimillarum rerum comparationem merito irridet & reiicit Augustinus, quæ ut nihil de Deo magnifice sentit, ita planè cum rerum ipsarum veritate, & mundi huius creatione pugnat.

D. Quæ verò tertia differentia est inter profanos & Christianos Physicos?

P. Illa est in ipsius artis tradendæ ratione modo & ordine.

D. Istud explica.

P. Christiani & pii homines, quales Dei prophetae, quâquâ sæpe quidē vario ordine pro argumēti a se suscepti ratione res has visibiles enumerant, modo a summis ad ima, modo ab imis ad summa progredientes, quemadmodū apparet ex Psalmo 104. 136. Prouerb. 8. vers. 23. 24. & seq. 4. Esdr. 6. vers. 38. & seq. in cantico puerorum vers. 53. & sequen. semper tamen agnoscunt eum esse

esse verum rerum & creationis earum ordinem & modum, quem Moses descripsit. At Philosophi cum pro ingenij sui libito mundi huius originem fingant, inter se nullo modo consentiunt, vnde rerum naturalium disputatio sit inchoanda. Eorum igitur alij a materia quadam prima eam ordiuntur, & nobis inuehunt: alij a quatuor elementis tantum: alij a Chao, & eius distinctione: alij a cœlo, alij ab abyssobulliente: denique quot capita, tot sensus, & habet in eo quæque Philosophorum familia, quod non tantum ab alia dissentiat, sed sæpe eiusdē sectæ & familiæ homines a seipsis.

CAP. V.

*Physicæ cognitionis certitudo quæ
& quanta sit.*

D. H Aætenu*s* ista, aliud autē subiice.
P. H Ecquid vero?

c.ij.

D. Quæ sit huius cognitionis firmitas & certitudo.

P. Certe in omnibus ipsius partibus, non est vna & eadem definiendi, & statuendi ratio. Nam quæ in hac arte & cognitione ex Dei verbo discimus, & haurimus, illa sunt certissima & verissima, quia certissimo innititur fundamento, cui qui contradicit, ille ad agnatos, ut dicitur, erit nobis relegandus. Quæ autem præter Dei verbum de rebus Physicis afferuntur, illa iam non sunt tam fixa, & firma, quia humanæ rationis vel sensus iudicio tantum confirmantur: quæ duo non sunt inconcussa, & ~~animata~~ fulcimenta. Sæpe enim humana ratio falli solet: sæpissime etiam sensus. Itaque recte sentiunt qui Physicæ cognitionis eius, quæ ex Dei verbo non discitur, fundamentum duobus hisce firmamentis potissimum stare volunt, humana nimirum coniectura, & historica experientia: in quibus etiam ipsis, quemadmodum scribit in Enchiridio Augustinus, cap.

cap.9. Physici plura opinantur, quam
sciant.

D. Estne propterea vana & omnino in-
certa ea Physicæ pars, quæ extra Dei
verbum traditur; estne etiam, vt qui-
dam putant, contemnenda?

P. Minime quidem.

D. Cur ita?

P. Quia nō frustra Deus hæc duo *αἰσθησις*
dedit hominibus, animi scilicet ratio-
nem, & sensum corporis, vt docetur
Iob. 12. ver. 12. 34. v. 3. cuius vtriusque
iudicium, si non in omnibus certissi-
mum est, & satis perspicax, non est ta-
men semper mendax & falsum in o-
mnibus. Itaque tāquam omnino vana
& falsa damnari non debet ea tracta-
tio quæ iis duobus erit subnixa & con-
firmata. Quis autem spernendam tot
pulcherrimarum rerum & artium co-
gnitionem merito dixerit, quas Deus
præter verbi sui scripturam largitus
est hominibus, etiam Ethnicis? qualia
multa Plato, multa Aristoteles, multa
Galenus, multa alij Philosophi, tum
c. iij.

veteres tum recentiores, inuenere, & docuere. Hoc qui spernit, dona Dei spernit, quibus etiam pii homines quidam a Deo fuerunt aliquando exornati, ad magnum suæ in nos bonitatis testimonium & humanæ naturæ miraculum, quemadmodum Moses ipse, tum Iobus, tum quatuor illi collocutores, Solomo Rex, Ethan Ezraelita, Heman, Calcol, Dorda, Ionathâ patruus Dauidis, quos omnes Scriptura colaudat, & nominatim commemorat ad imitandum. Actor. 7. ver. 22. i. Reg. 4. ver. 30. 31. Psal. 88. & Psal. 89. i. Chronic. 27. ver. 32.

CAP. VI.

Physica cognitionis fines.

D. **H**abeo de certitudine huius scientiæ satis: explica qui fines, & modus nostræ in ea cognitionis esse debeat.

P. Hi duo erūt fines. Primùm vt ex præcepto

cepto Pauli quæcunque in hoc scientiæ genere disputantur, referantur ad vnus veri Dei Opt. Max. gloriam & cognitionem. Est enim hic humanæ Philosophiæ pulcherrimus & verissimus finis, vt per eam ad veritatis & naturæ diuinæ agnitionem perueniamus, quemadmodum etiam Plutarchus scribit. Alter autem, vt ne temere incerta pro certis sequamur, & affirmemus. Est enim errare & labi cum semper turpe, tum vero in his rebus turpissimū, quæ sæpe sunt magni momenti, & in quibus profiteri quod nescias, honestum & humanū est. Itaque recte, meo quidē iudicio, in libris de Genesi ad literam Augustinus, *Huius vniuersæ, ait, Dei creature multa non nominus, siue quæ in cœlis sunt altius, quam vt noster sensus ea possit attingere: siue quæ in regionibus terrarum sum fortasse inhabitabilibus: siue quæ deorsum latent in profundo abyssi.* Ista vero de rebus incertis certo pronuntiandi temeritas fecit, vt a multis Physici irriderentur,
c.iiij.

a qua nobis tanquam a magno ambitionis humanæ veneno est abstinendum. Est igitur, præsertim in hac arte, curiositas vitanda, sobrietas adhibenda. Agnoscamus enim nos longe inferiores Deo, nec omnium, quæ ille fecit, rationem & causam inuenire posse, vt ait Iren. lib. 2. cap. 43. & 45.

CAP. VII.

*Physica cognitionis subiectum, est creatura
visibilis & aspectabilis: ac primum
quidem mundus ipse quatenus
est earum vniuersitas
quadam.*

D. **Q**uid sit Physica, & quotuplex, intellexi, vnde etiam ediscenda, item quæ huius cognitionis veritas, & qui fines: altius iam ingredi, & mihi ecquod sit huius ipsius tractationis obiectum, siue materia, circa quam versetur, expone.

P. Fa-

P. Faciam, ac lubens.

D. Quanam igitur huius artis & cognitionis est materia?

P. Creatura, & quidem non omnis, sed eam tantum, quæ est *θεατικὴ*, id est, nobis conspicua, id ipsum est, quæ vno aliquo, vel omnibus corporis nostri sensibus percipi potest.

D. Vnde ista probas?

P. Duobus potissimum sacræ Scripturæ locis, quorum vnus est Rom. I. v. 20. vbi res naturales *θεατικὰ καὶ φυσικὰ* appellantur, distinguunturque ab iis quæ eodem loco vocantur *ἀόρατα*. Alter autem est Hebr. II. cap. 3. vbi etiam eadem *φυσικὰ ὄντα* nominantur. Quâquam quod est scriptum in libro Sapient. cap. 7. v. 17. 18. & 19. & cap. 13. v. 2. hoc ipsum poterit illustrare & confirmare, si superioribus locis coniungatur.

D. Explica hæc ipsa paulo latius.

P. Hoc igitur dico. Nō omne illud quod est, & quod Græci vocant *παν*, pertinere ad Physicam tractationem. Nam Deus est, habetque non tantum ali-

quam, sed verissimam, & ὑπαρξίν & οὐ-
σίαν: addo etiam, si ita loqui libet, οὐσίαν
(quid enim vetat cum Petro, 2. Petr.
1. vers. 4. φύσιν θεῶν, id est, naturam Di-
uinam dicere?) cuius tamen explicatio
ab alia, & augustiori quidem arte,
quam ab ista petenda est. Nam est
Deus creator & κτίστης rerum, non au-
tem creatura & κτίσις. Solius autem
creaturæ natura & vis traditur hac
cognitione & scientia.

D. Sed vniuersane creaturæ?

P. Minime id quidem. Nam Angeli ex
creaturarū genere sunt, neque perti-
nent ad Physicos, quanquam eos na-
turam habere vulgo dicunt omnes, &
passim occurrit apud Patres hæc lo-
quendiratio, Angelica natura. De qua
idcirco Moses toto illo primo Gene-
seos capite non egit, quanquam ibi v-
niuersam Physicæ materiam breuissi-
me est complexus.

D. At idem de tenebris eodē cap. primo
egit, quæ res certe videri non possunt,
& tamē ad hanc tractationē pertinent.
P. Recte

P. Recte iudicas. Pertinent enim ad rerum naturam explicandam, sed *καὶ τὸ συμβεβηκός*, id est, per accidens, quia neque luminis, neque primæ rerum coagmentationis ratio dilucide tradi potuit, nisi ex suis contrariis, vel potius ex priuātibus illustrarentur. Tenebræ enim quatenus sunt mera priuatio, ad hanc artem per se proprieque non pertinent: quatenus autem quendam in rerum natura vsum & locum habent, & vim Dei maiorem in Mundi huius creatione ostenderunt, recte a Mose commemorantur. De qua tota re infra.

D. Collige igitur quæ volebas, quæque effecisti.

P. Cum neque Deus, neque Angeli ad Physicos, nostramque hanc disputationem spectent, restat, vt materia huius cognitionis proprie dicatur esse ea tantum creatura, quæ conspicua est, & localis, vt loquitur Augustinus, & corporea, & sub sensus nostros, vel omnes, vel aliquos cadit.

D. At Philosophi plerique fere omnes aliud sentiunt: putant enim huius artis subiectum esse rem eam, quæ mobilis est, quatenus mobilis est, non autem quatenus vel creata est, vel nobis conspicua.

P. Ita est. Sed in eo dupliciter errant. Primum, quod cum significatio motus sit ex eorum ipsorum sententia latissima, ut ad Angelos etiam pertinere possit, quatenus & loco sæpe Dei iussu mouentur, & ex prima sua origine (magna non tantum loci, sed naturæ etiam eorum facta immutatione) ceciderunt, certe disputatio de illis esset Physicæ scientiæ pars, & propria, id quod tamen ipsi pertinaciter, & vere etiam negant. Hic primus est eorum error. Secundus, quod Physica cognitio non pertineret, ad eas res quas videmus, si quæ ex iis essent immobiles, veluti quæ nec interirent nec mutarentur. Quod cum homini propter peccatum post ipsius creationem perfectamque naturam maxime acciderit,

derit, certe ex istorum sententia, nec homo ante peccatum magna ex parte esset res Physica, nec de eo tractatio ad Physicam referretur. Quod quam sit falsum, apparet ex Pauli dicto: qui omnium rerum quæ oculis cernuntur, cognitionem & Physicam esse vult, & gradû ad Dei ipsius agnitionem primum & obuium. Apparet item ex eo, quod hominis puri & nondum peccatoris natura a Mose inter res Physicas recensetur. Apparet denique ex variis Psalmis, vbi inter rerû verissime Physicarum genera, homo hominisque natura, etiam qualis a Deo cõdita est, enumeratur Psal. 8. Psal. 104. Psal. 139. vers. 13. 15. 16. Psal. 148. Denique quid aliud sibi volunt, qui corpus Mobile huius cognitionis subiectum constituunt, quam quod vnus & eiusdem artis duo subiecta, nimirum corpus ipsum, & eius *motus*, (qui est Motus) esse docent, cum tamen vni arti vnum tantum subiectum sit tribuendum?

D. Cur igitur Philosophi eas res quas

Physicas vocât, ex motu præcipue definierunt?

- P. Primum, quod eorum cognitio omnis sit, quemadmodum ipsi loquuntur, a posteriori, non a priori. Res enim tum demum nosse cœperunt, postquam ipsi extitere, & res omnes iam erant creatæ, atque etiam per peccatum hominis effectæ caducæ, id est, erant ad miseriam & interitum iam a Deo destinatæ. Non animaduenterunt neque viderunt, cum essent Dei verbo & luce destituti, quales primum conditæ fuerant. Itaque cum in rebus hisce Physicis iam corruptis versari cœpissent, maximas & perpetuas earum mutationes, fluctus, fluxusque & ἀναταστάσεις viderunt, & ex ea vna conditione res Physicas æstimandas esse voluerunt. Deinde cum motus & mutatio possint facillime & generalissime obseruari in hisce rebus omnibus, quas cernimus quæque sunt in hoc mundo, facile fuit ex motu res Physicas distinguere & definire. Est qui-

quidem motus in omnibus rebus Physicis, sed etiam in aliis, quæ Physicæ non sunt, inest, quales Angeli: vnde fit vt, ex motu res Physicæ a non Physicis proprie separari secernique non debeant.

D. Cur tu vero rem ex eo quod conspicua ipsa sui natura est, Physicam appellas?

P. Quia cum summa duo rerum genera, ad suam gloriam condiderit Deus, vt sapissime docet Augustinus, vnum visibilium, alterum inuisibilium, visibilium vel *ὁρατὸν* tantum genera complexus, & persequutus est Moses in Physica sua tractatione, quæ cap. i. Geneseos extat, & ea sola tota Scriptura pro Physicis agnoscit. Quare ex eo quod sunt visibiles, quemadmodum diximus, res Physicæ sunt definiendæ. Inuisibilia autem & *ἀόρατα*, siue ea moueantur, siue non, vt non Physica ad aliud artis genus plane reuocantur & reducuntur. Atque ad huius

meæ sententiæ confirmationem infinita pene veterum, Basilij, Chrysostomi, Ambrosij, Augustini dicta congererem, sed in re tam aperta quid est opus?

D. Intellego ista: &, vt video, ita vis & sentis ea omnia esse proprie artis Physicæ materiam & obiectum, quæ sunt Dei creaturæ & sensibus nostris perceptibiles & conspicuæ, siue aspectabiles.

P. Tenes.

D. Iam igitur singula ista defini, vt tota hæc disputatio, methodo quadam & ordine procedat.

P. Faciam.

D. Quid est creatura?

P. Est res omnis, quæ neque a seipsa est, neque semper fuit, sed & aliquando, & a Deo producta est. Ita enim viri docti dicunt, & meo quidem iudicio, recte.

D. At Paulus Rom. 8. v. 20. videtur aliter docuisse, sic nempe, vt sit creatura res ea quæ vanitati, corruptioni, & seruituti

tuti propter peccatum sit subiecta
quam eandem definitionem sequitur
in lib. de Trinitate Hilarius.

P. Pulchre meministi. Sed Paulus non
definit illic quid sit Creatura in vni-
uersum & per se, sed qualis nunc est
post peccatum, & quantum ad argu-
menti suscepti rationem fuit tunc ne-
cessarium. Itaque vnam tantum Crea-
turarū speciem spectabat: nec definit
Paulus Creaturā a vera ipsius natura,
sed tātum a qualitate & accidente, in-
hærente quidem, sed tamen quod su-
peruenit creatis iam rebus, id est,
creaturis iam existentibus, sed quæ
plenam perfectamque naturam suam
iam propter peccatum hominis ex
parte amiserant. Quod ipsum respon-
deri debebit si quis nobis illud Au-
gustini obiiciat, quod est in libro
contra Felicianum, capite 7. *Creatura
est ex eo, quod adhuc non est, aut ali-
quando non fuit, rei cuiuslibet corruptibi-
lis (quantum in se est) per omnipotentis
Dei voluntatem facta substantia.*

d.j.

D. Commodius igitur & verius, quid sit in vniuersum creatura aliter definiri censes.

P. Certe quidem. Nam neque beati Angeli vere creaturæ dicerentur, neque etiam nos ipsi, si in illo primo & integro statu suo Adam permansisset, recte vocarentur creaturæ, si posteriores definitiones retinentur: futuri enim eramus incorruptibiles, & omnis vanitatis expertes. Denique caro ipsa Domini nostri Iesu Christi non recte diceretur esse creatura, quemadmodum ab Augustino saepe appellatur: & res ipsa testatur eam fuisse creaturam. Nam ab omni infirmitate per se libera potuit esse, quia a peccati labe, & corruptione illa fuit immunis, nec propter suum peccatū fuit morti subiecta: etsi tamen Christum carne mortuum esse confitemur. Ergo omnia illa, quæ sunt sane absurdissima, sequuntur eos qui pertinaciter nobiscum pugnant. Unde huius vocis, creatura, vis, & notio latissima, & verissima est illa,

illa, quam nos supra adduximus, & hoc loco sequimur.

D. Estne vero ex tua definitione creatura nominanda, tum ipsa rerum essentia, tum earum vires & proprietas, tum etiam adiuncta? veluti in homine est essentia quædam, quæ corpore & anima constat: inest in eodem vis etiam & proprietas per quam ratiocinatur, agit, operatur, sentit, mouetur, ambulat. Sunt vero etiam adiuncta quædam, quæ sunt pars *ὑποσώφου*, in singulis hominibus & indiuiduis & quæ secernunt & constituunt illud diuersum ab aliis eiusdē speciei indiuiduis, quæ in scholis Conditiones indiuiduantes appellantur. Et quæ denique etiam illis ipsis *ὑποσώφου* sunt, vt hic viuant necessaria, qualis locus, tempus, color faciei, statura corporis, & reliqua huiusmodi, quæ essentia ratione Dialectici accidentia vocant. Peto igitur abs te, vtrum illa tria rerum genera, nimirum essentiam rei, proprietatem, & accidens, inter d. ij.

se quidem, vt vides, distincta, creaturæ nomine complectaris.

P. Sic est. Nam quicquid a Deo primum insitum est rebus, vel ex naturali quadam consequutione iis adiunctum, & ab eo creatum in hac rerum vniuersitate, siue illud substantia sit, siue nominetur accidēs, Creaturam appello. Quanquam videtur Moses illud vel solum vel maxime rerum genus persecutus quæ sunt & appellantur substantiæ, quas solas fateor primum & per se ad Physicum pertinere. Quicquid autem ab eo non est profectum, sed ab hominis arte, vel facto, vel mala detortave voluntate additum, illud non voco creaturam Dei, ac ne creaturam quidem. Nec enim creatura esse potest, nisi quæ a Deo, qui est vnicus Creator, producta sit. Ergo artificia hominum & eorum opera & effecta, sæpe quidem præstantissima, ad hanc artem non pertinebunt: sed nec peccatum hominis, nisi per accidens, & quatenus primæ & puræ rerum

rum

rum naturæ magna per illud immutatio facta est, quæ etiamnum hodie in rebus omnibus, imprimisque in homine, quod est pulcherrimum Deo-
pus, apparet.

D. Creatura vero quomodo a Græcis appellatur?

P. Appellatur κτίσις: quâquam apud Græcos ea vox nō tantum rem ipsam conditam significat, sed etiam sæpe Dei conditoris actionem, sæpe etiam rei conditæ conditionem, qualis nunc est qualemque cernimus.

D. Intelligo ista. Sed quid vocas ἡγετὸν vel conspicuum, cum creaturam ἡγετὸν materiam Physices dixisti?

P. Non illud tantum quod oculorum sensu percipi potest, qualis est substantia, lux & color (quanquam id vox ἡγετὸν, proprie videtur significare) sed quod aliquo alio corporis sēsu, veluti tactu, auditu, olfactu, gustu cognoscitur & tractatur: veluti odor, sonus &c. Res autē corporeæ omnes, maxime ἡγετὸν, id est, visibiles appellantur, q̄ visus sit d. iij.

omnium corporis sensuū certissimus, pulcherrimus, atque nobilissimus: & quod rei viuentis actiones, & vitæ ipsius argumēta potissimum oculorum sensu deprehenduntur, qualis est motus & respiratio. Denique quod quæ sunt corporea, oculis melius iudicantur quam gustu vel auditu, adeo vt dicere Creaturam *generis* & conspicuam, esse materiam artis Physicæ, perinde sit atque sentire & velle, omnem creaturam sua natura sensibilem, esse verum & proprium illius obiectum: siue ea quidē corporea sit, quales sunt rerum substantiæ: siue non, quales sunt rerum vires, proprietates, qualitates, motus, & actiones, quæ rebus ipsis corporeis natura primumque earum creatione & origine vel extrinsecus adherent, vel etiam intrinsecus inhaerent, illisque iniectæ sunt. Sunt enim hæc omnia genera, res, vt diximus, Physicæ & naturales, & a Deo creatæ.

D. Teneo ista. Dic vero quam varie quotque modis has creaturas tractet
&

& consideret Physicus Christianus.

P. Duobus omnino modis, nimirū quatenus ex vniuersæ vno aliquo complexu & toto tanquam corpore ambiente sunt comprehensæ, qui Mundus appellatur: vel per sua quæque genera, eaque diuersa, sunt ex distinctæ & seorsim separata. Id quod sex dierum creationis historia particularis tradit.

D. Quomodo id doces?

P. Quod sæpe Scriptura res visibiles & creatas omnes nobis Mundi nomine proponit. quemadmodum *IG. 38.v. 11. Ioan. 1.v. 9. 9. vers. 39.* Sæpe easdem distincte & sigillatim, ad multiformem illam Dei sapientiam ostendendam prædicat, quemadmodum *Psal. 104. 147. vers. 8. Psal. 149.* Itaque de illis vtraque hac ratione nobis quoque agendum est, ut quæ ad Dei agnitionem & gloriam ex rebus his creatis percipi & cognosci possunt, atque etiam debent, abunde, quemadmodum d. iij.

dum Scriptura docet, a nobis intelligantur, tandem euadamus Physici vere Christiani.

D. A qua vero ex his duabus methodis prius est ordiendum?

P. Ab ea ratione & tractatione quæ nobis res omnes vno illo corpore, qui Mūdus appellatur, vniuerse comprehensas proponit.

D. Cur istud?

P. Quia & generalior est & facilior ista docendi via. Nam tota sunt suis partibus notiora: facilius enim domum ipsam totam videris, quam singulas eius partes oculis distinxeris, vel animo comprehenderis. Deinde quæ de toto ipso Mundo dicta erunt, ad particulares de quoque rerum genere tractatus viam & aditum nobis præbebunt. Erunt enim tanquam sequentium fundamenta.

C A P.

CAP. VIII.

Mundus quid.

D. **I**c igitur de Mundo.

P. **C**upio.

D. Quid est Mundus?

P. Mundi significatio varia est, & multiplex quemadmodum etiam docent Philosophi, vii Laer. lib. 7 & Plutarch. lib. 1. De placitis Philosophorum, quæ certe primum omnium est distinguenda, ne decepti vocis ambiguitate, vel ludamus in tota hac disputatione: vel fallamus.

D. Quot igitur sunt huius vocis significationes?

P. Tres in primis. Primum enim Mundus accipitur pro rebus ipsis creatis, quibus hæc tota machina visibilis constat. Sic accipitur Ioan. 1. vers. 10. sic 2. Petr. 3. vers. 6. Præterea pro ea conditione vitiosa & misera, quæ ex peccato hominis cōtracta omnibus hisce

rebus communiter nunc inhaeret, in qua manifestissima *diversitas* inest, summaque rerum perturbatio. Sic Ioan. 2. v. 16. 5. v. 19. Denique sumitur pro vna quadam mundi parte, eaque nobilissima, & praestantissima, nimirum pro hominibus tantum, saepe quidem pro omnibus. Rom. 5. vers. 12. Ioan. 3. v. 16. saepe autem pro solis renatis & fidelibus, 1. Ioan. 2. v. 2. Saepe etiam pro reprobis & infidelibus. Sic 1. Corinth. 1. v. 21. Ioan. 14. v. 17. & 22. Alias etiam si huius vocis Mundi notionem ad certa capita reuoces, dixeris, Mundi nomine aliquando locum ipsum, aliquando substantiam rerum, aliquando homines vt praecipuam illius partem, aliquando eiusdem illius partis, id est, hominum deprauationem intelligi.

D. Atqui mundus a Latinis propter pulcherrimum in eo rerum omnium ordinem nominatus est, vti a Graecis *kosmos* ab ornatu, quae certe nominis ratio, cum ea significatione pugnat qua rerum confusionem & vitium Mundi

Mundi nomine aliquando denotari dicis.

P. Veram tu quidem huius vocis Mundus, notationem affers, a qua tamen postea vsus tum Græcæ, tum etiam Latinæ linguæ deflexit. Nam cum homines animaduenterunt rebellionem, corruptionem & perturbationē inesse generaliter in rebus mundi omnibus, eam etiam Mundi nomine significarunt, quia inseparabiliter per eum totum diffusa est, & singularum rerum tanquam medulis infixæ. Qua ratione homines sepe appellantur hominum communis fors & miseria. Hebræi autem appellant mundum עולם Golam (quod Apostoli vertunt *σῶμα* Hebr. II. v. 3. I. v. 2. Ephes. 2. v. 2) non quidem ab æternitate, quasi fuerit semper & ab æterno mundus, sed potius a fixo & certo illo ordine, quē dominus Deus post res cōditas in eo cōstituit, quemque hodie inesse & in eo durare cernimus, qualis ortus & occasus Solis, quatuor anni tempestatum mutatio.

Atque ille durabit donec hic rerum status erit, uti apparet ex Genes. 8. vers. 22. 9. v. 9. 10. & Iob. 26. v. 10. Ecclesiast. 8. v. 11. Itaque cum præterierit hæc Mundi ætas & figura, & hic quoque rerum ordo peribit, 1. Corinth. 7. v. 31. 2. Petr. 3. v. 4. 7. sed tamen ad illud usque tempus duraturus est. Nam aliquando desitutum esse hunc Mundum satis aperte ipsi illi Hebræi significant, cum eundem vocant & dicunt למנו Chadel. Psal. 39. v. 5.

D. Quæ igitur notione, quove ex illis tribus significato mundus accipi in hac disputatione debebit?

P. Primo.

D. Quid vero est Mundus?

P. Mundus est non tantum omnium harum rerum visibilium comprehensio, & coaceruatio quædam, sed ordinatissime sapientissimeque a Deo facta earum in sua quæque genera & spatia distinctio, cuius extrema duo posuit cælum & terram.

D. Vnde istam tuam definitionem probas?

P. Pri-

P. Primum iisdem illis Scripturæ locis quibus huius artis materiam docui esse hæc conspicua & visibilia omnia: tum deinde ex eo quod mundi huius totam compaginem ordinatissimam Mundi nomine Scriptura fere solet designare, veluti Genes. 24. v. 22. 2. v. 4. Matth. II. v. 25. & aliis pene infinitis.

D. Cur utrunque hoc in tua definitione complexus es, esse Mundum non tantum comprehensionem quandam, sed eam quæ iam distincta sit.

P. Quia si res vniuersas quibus hic Mundus constat cogitemus animo confuse, & inordinate congestas, vel adhuc iacentes, & nondum dispositas, sed tãquam rudera quædam collapsæ domus, vel tanquam ædificandæ paratam tantum materiam, huiusmodi rerum acervus nondum potest Mundus appellari. Est enim potius illud quod Græci Poetæ & homines Chaos dixerunt: Hebræi autē בְּהוּ Bohu, id est, indigesta moles, vnde vocē ipsam Chaos quidam deductam putant, facta leui

figuræ vnus literæ 2. in 3. mutatione, quasi si pro Bohu Cohu Græci homines exaudissent, linguæ Hebraicæ falsi dios auditor es & discipuli imperiti. Inde etiâ nota est illa Latine loquendi ratio, quam Verrius doctissimus grammaticus annotauit, vt Cohum veteres Mundum dixerint, & verbum inchoare deductum. Sed ab Apostolo Mundus hic οἰκου, Hebr. 3. v. 4. id est, familiæ bene ordinatæ nomine donatus est, neque est Chaos.

CAP. IX.

*Mundus vtrum recte & Christiane
vocetur Vniuersitas.*

- D. Sed quod hic Mūdus a quibusdam Latinis Vniuersitas appellatur, a Græcis autem τὸ πᾶν, & τὰ ὅλα, tibi ne probatur?
- P. Et si doctissimis atque pientissimis quibusdā viris tam superbum nomen displicere

displicere scio, quia tamen graues auctores, atque etiam Ecclesiastici patres & scriptores eo vocabulo sunt vsi, e- quidem reiiciendum nō censeo. Nam & August. in Enchir. cap. 10. & lib. 8. cap. 25. de Genes. ad literā, & Tertull. alicubi & Irenæus lib. 2. cap. 12. hanc vocem pro Mundo vsurpate non re- formidāt, ne & Ambrosiū & Basilium tibi laudem, & fortasse ex Hebr. 3. v. 4. eorum sententia confirmari potest. Quanquam enim præter hunc visibi- lem Mundum aliæ sunt Dei creaturæ, & ex quidem plurimæ exiniæ & pul- cherrimæ, quales sunt Angeli, & bea- torum hominum sedes, videturque o- mnino arrogans & audax appellatio, vniuersitas, quo tamen sensu hoc ab illis dicatur, & a nobis debeat exaudi- ri intelligūt omnes, vt sit hic mundus vniuersitas: non omnium quidem Dei creaturarum, sed conspicuarum tan- tum & corporearum.

D. Hactenus de nomine Mundi: nunc de re ipsa videamus.

P. Ita disputationis ordo postulat.

CAP. X.

*Mundus, & quæ in eo sunt, Vtrum
solida corpora, an tantum
umbra quædam.*

- D. **Q**uam igitur de Mundo doceri ex sacra Scriptura possunt?
- P. Varia quidem, & omnia scitu dignissima, quæ ad Dei opificis laudem & admirationem pertinent, e quibus alia Mundi ipsius naturam explicant, alia vero causas.
- D. Ecquæ vero naturam Mundi, & totius huius vniuersitatis explanant.
- P. Hæ fere quæstiones quæ varie vel ab hæreticis vel a Philosophis agitantur.
- D. Quænam ex iis prima est?
- P. Vtrum Mundus hic, & quæ in eo continentur, sint substantiæ, id est, solida quædam corpora, & vere, requæ ipsa subsistentes naturæ: an vero vmbra tantum

tantum quædam, & rerum spectra & imagines.

D. Cur id vero?

P. Quia non modo Plato vult, quæ hic sunt, omnia, esse idearum quarundam imagines, & umbras tantum verarum naturarum, quæ sunt in cælo, & subsistunt in Dei mente: sed etiam Valentiniani hæretici contendunt, quæcunque sunt in hoc Mundo, esse tantum nudas æonũ suorum imagines, spectra & umbras euanidas. Ad quam suã sententiam confirmandã adducunt quod est apud Paulum 1. Corinth. 7. vers. 31. Præterit figura huius mundi: quasi vana sint spectra minimeque solida quæcunque hic a nobis etiam oculis cernuntur, quale quid descripsit ille his verbis:

At ni docta comes tenues sine corpore vitas

Edoceat volitare caua sub imagine formas,

Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras.

D. Habesne quod ad ista respondeas?

P. Maxime.

D. Quænam illa?

e.j.

P. Primum quod ad Platonem, valere eum iubeamus, quia non modo Academicus est & pendens animi in omni re, incertusque: sed etiam ethnicus, & qui nihil pertineat ad nos Christianos: qui sunt enim foris, nihil ad nos, ut ait Paulus. Sed quod ad Valentinianos, qui se Christianos dici voluerunt, isti optime refutantur gravissimeque reprehenduntur ab Irenæo li. 2. cap. 7. operis aduersus hæreses instituti. Quanta enim ex ea sententia absurda, & incommoda consequantur, vide. Oportebit enim confiteri res illas & ideas caelestes, quarum hæ terrestres, ex istorum sententia, sunt umbræ, esse corpora, quod est absurdum. Nec enim rerum mere spiritualium imago esse potest, quæ sit corporea. Deinde totum hoc pulcherrimum Dei opus, qui Mundus appellatur, erit spectrum & mere somnium, non autem res ea quam esse nos existimamus. Quod est blasphemum. Postea videre, palpare, sentire, nihil plane aliud

aliud erit, quam falli, decipi, & instar furiosorum & ebriosorum hominum ægrotare & somniare, & nihil erit hoc ipsum quod esse dicitur: cibi ipsi, quos edimus, erunt figmenta: homines ipsi, quibuscum versamur, erūt umbratiles: terra, quam calcamus, umbra euanida, non autem solidum quoddam corpus & elemētum. Denique Christus ipse, qui similis nobis factus est, fuerit homo imaginarius tantum, non verus, quare passio eius imaginaria. Et quo pacto melius furor ille Marcionitarum ab inferis reuocari potest? Erit denique contra quam tamen vetus prouerbiū habet, vita ipsa hominum fabula, Mundus theatrum.

D. Quid ad Paulum respondes?

P. Non fauere eum Valentinianis. Neque enim loquitur Paulus de ipsis rebus & earum natura, qualis sit: sed de earum tantum conditione, & statu, quam sit momentaneus & leuis, ne illis inhæreamus.

e.ij.

D. Tu vero quomodo sententiam tuam probas?

P. Præter ea quæ superius absurdissima fere demonstrauiamus, & ipsa rerum experientia comprobatur: illud etiam accedit, quod aperte nostram sententiam confirmat, nempe dictum Petri, 2. Pet. 3. v. 10. & 12. Psal. 102. v. 25. 26. Denique omnes illi Scripturæ loci in quibus Dominus ipse testatur se fundasse terram, creasse res: non autem euania spectra, & inania rerum simulacra oculis nobisque illudendis obiecisse.

CAP. XI.

Mundus vtrum vnus an plures.

D. **I**ntelligo, dic quæ secundo loco de Mundo quæri solent.

P. Vtrum Mundi sint plures, an vero tantum vnus.

D. Etiamne quidam Mundos esse plures volunt?

P. Cer-

P. Certe. In quo ipso duplex est eorum sententia.

D. Expone.

P. Quidam enim plures esse sentiunt, eosque diuersi generis. Alij autē plures, sed eos omnes eiusdem naturæ.

D. Quidnam primi illi sibi volunt, qui mundos esse diuersi generis censent?

P. Illi constituunt mundos duos, quorum vnus sit *ὑπερκοσμος* & idealis, qui etiam vere subsistit, sed supra hunc mundum: alter vero *γηνεος*, id est, terrenus & typicus, ad illius spiritualis & idealis mundi formam & speciem a Deo effectus, qui & ipse subsistit quoque, & est mundus hic quem nos mortales incolimus.

D. Etiamne ista quidam dicunt?

P. Plane. Atque ij quidem non tantum Philosophi profani, qualis Plato, Philo Iudæus, & Plutarchus in libro de facie Lunæ: sed etiam graues viri, & inter Christianos scriptores non contemnendi.

D. Estne vera istorum sententia?

c. iij.

P. Minime quidem. Nam istius idealis, quemadmodum vocant, Mundi Scriptura nusquam meminit: & qui ita sentiunt, de Deo nimium pueriliter, ne dicam contumeliose, loquuntur, quasi de ignaro & tyrone quodam opifice, qui nihil nisi ex obiecto sibi exemplari fingere & conari possit, nihil autem queat ipse per se meditari, nihil animo cogitare, nihil absque rei representatione intelligere. Quæ omnia quam bene cum Dei omnipotentia & incomprehensibili illa sapientia conveniât, ipsi viderint, ego quidem non video. Denique iste mundus spiritualis vbinam tandem locorum, & quonam modo subsistet, vtrum in Dei mente tanquam substantia in substantia? Certe non potest. Nam Deus est simplicissima illa natura, quæ prorsus nihil, nisi seipsam, habet & complectitur: vtrum tanquam accidens & informatio quædam aut phantasia divinæ mentis? Neque etiam id potest. Deus enim non admittit eiusmodi
accidens,

accidēs, qui cum videt præsentia, non abstrahit rerum obiectarum formas & imagines: cum cogitat & meditat-ur, non ex vno ad aliud progredi-ur: cum operatur & agit, non ad speciem prius efformatam in animo opus suum considerat & examinatur, ne erret.

D. Atqui præcepit Dominus Moysi, ut ad exemplar quod illi ostensum fuerat in monte, omnia faceret, Exod. vigesimo quinto, vers. 40. Hebr. 8. vers. 5.

P. Primum quidem excipiam, si velim, de rebus cælestibus tantum illic agi, non autem de Physicis. Deinde, alia est ratio Dei creatoris sapientissimi: alia Moysi creaturæ & hominis, communi aliorum hominum cecitati & infirmitati obnoxij. Itaque ut quæ iubebatur, recte administraret huiusmodi exemplari opus habuit Moses. Sed nec hoc ipsum exemplar quod in monte ostendit illi Dominus reipsa subsistebat, ut quiddam ^{et iudicis} esset, c. iij.

mea quidem sententia: sed fuit huiusmodi representatio quædam & imago, quales rerum futurarum imagines multę postea Prophetis, & antea Abrahamo, & Patriarchis fuerunt a Deo obiectę.

D. Qui plures mundos eiusdem generis esse contendunt, quid conantur?

P. Hoc nimirum, quod quemadmodum nos hunc inhabitamus, ita alij alios, in quibus & alia terra sit nostrę similis, & cœli alij, & alius Sol, Luna, relique omnes illis & nobis eadem. Itaque alij eos mundos infinitos esse numero censent, alij autem plures, alij pauciores eos faciunt. Inter quos sunt numerandi Epicurei, & Democritici Philosophi.

D. Suntne vero mundi plures?

P. Apagesis infinitatem istam vel multitudinem mundorum. Nam vnus est non plures: etsi de eo ipso ex Clementis epistola quadam Hierony. disputat in suis commētariis ad epist. Pauli ad Ephes. 2. v. 2.

D. Doce

D. Doce me cur ita sentiendum putes?

P. Primum quidem, quia cum sacra Scriptura accurate præcipua opera Dei visibilia recitet, ex quibus ipsius maiestas & omnipotentia facile percipi possit, vnius tantum huius, non vllius alterius mundi meminit. Qui si essent plures, certe commemorasset. Pertinebat enim ea maxime res ad Dei gloriam, & potetiam illustrandam. Deinde quis secundi aut tertij istius Mundi status sit, ordo, cōditio, lapsus, constantia, Saluator & Iesus, quæ item vita æterna, & a quo eiusdem sit salus nusquam explicatur, neque qua ratione a Deo hi alij Mundi facti sint, & conditi: sed de hoc vno hæc omnia solum dicuntur. Ergo aut ab alio quodam Deo mundos illos factos fuisse oportet, aut extirxisse per se ipsos, quorum vtrunque plane blasphemum est. Aut si ab hoc eodem Deo creati sunt a quo hic, quem nos incolimus, cur reticet Scriptura? Certe ratio huius tam inuidi & periculosi silentij probabilis nul-

la potest afferri. Vnde fit vt recte veteres senserint & collegerint vnum esse Deum, quia vnus est mundus, contraque vnum esse mundum, quia vnus est Deus. Præterea tota hæc variorum & multorum mundorum architectatio quā futilis est & inepta? Cur enim plures condidisset Deus, qui vnico & eo quidem latissimo poterat omnia etiam commodius complecti, quæ illis diuersis & separatis mundis fuit comprehensurus? Atqui (vt vere & vulgo dicitur) nihil agit frustra Deus & natura, & frustra temereque per plura fit, quod potest perfici per pauciora. Nā etiam si plures numero condidisset Deus, illi mundi tantum, non autem specie differentes & dissimiles inter se essent. Cur igitur ille condidisset sapius idem? Denique cum eadem Scriptura sæpe articulum & addat cū de mundo loquitur, non plures sed vnum tantum, eumque certū esse Ioan. I. vers. 10. demonstrat. Est enim certæ rei significans articulus ille qui adiungitur.

iungitur. Quod si plures mundi esse concedantur, eadem ratione numero infinitos esse fatendum est. Prætereo enim absurda illa, quæ tamen necessario inde consequuntur, nullas fere unquam eclipses, & defectus lunæ vel solis. Imo vero neque noctes fore, cum sol semper aliquis alterius mundi vel exoriretur nobis nostro occidente, vel medio cæli spatio splenderet atque illucesceret, nostro eclipsin & umbram subeunte.

D. At cur plures mundos non creavit Deus?

P. Non *ad uirum* certe, vel impotentiā quādam, quando ipse est omnipotēs. Non quod exhausti in tantæ molis fabrica ipsius sensus, aut defatigatæ iam vires essent: verbo enim solo omnia condidit, Psalmo trigesimotertio. Non quod etiam materiæ, ut censent Peripatetici, inopia & penuria id euenerit, quod tota quæ fuerat præparata, materia in tantæ machinæ corpore consumpta sit. Potuit enim qui hunc

tantum mundum ex nihilo primum creavit, ad alios infinitos materiam sibi, si veller, præparare. Sed ea sola de causa mundi plures conditi non sunt, quia Deus ipse noluit. Nam quæcunque voluit, fecit, Ps. 115. v. 3. Cur autem noluerit, ignota nobis ratio esse potest, iniusta tamen non potest, hunc autem mundum esse nobis, ad summæ suæ tum misericordiæ, tum etiam iustitiæ celebrationem & laudem, satis magnum argumentum ipse vidit, qui omnia novit, itaque hunc solum fabricavit, & fecit.

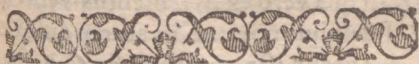
CAP. XII.

Mundus hic utrum finitus.

- D. Sed estne hic Mūdus finitus, quem-
admodum disputant quidam?
P. Non vnus modò est, sed etiam finitus
& terminatus.
D. Quomodo probas?

P. Quia

P. Quia illud est finitum, cuius extrema diserte & perspicue demonstrantur, Scriptura vero constituit cœlum & terram huius Mundi extrema & fines, quorum illud extimum est, hæc citima, vt Exod. 20. v. 11. Genes. 2. v. 2. & aliis locis apparet. Quare quin sit finitus, certe dubitari non potest. Præterea quæ inter creatorem ipsum & creaturam notaretur differentia, si vt ille infinitus, & immensus est: ita & creatura esset in immensum patens & fusa. Denique infinita duo constituerentur, quod plane esse & defendi nō potest.

CAP. XIII.

Mundus hic vtrum sphericus & rotundus.

D. **M**Emini quæ hætenus a te confirmata sunt, esse nimirum hunc mundum *οὐρανόν*, non *σφαῖραν*: esse vnum, non plures: esse denique finitā quan-

dam massam & comprehensionē, nosi
autem infinitam, adde alia quæ restāt.

P. In primis hoc quæri solet. Quæ sit to-
tius huius mundi, & imprimis corpo-
ris has res omnes suo complexu con-
tinētis forma, quoniam alij rotundam
siue sphæricam eam esse volunt, vt A-
ristoteles; alij ad *εἰκοσίδεον* figuræ simi-
litudinem circunueexam, & multis an-
gulis vndique fastigiatam, vt Plato; alij
ad pellis extensæ modum planam; &
late porrectam, vt Basiliius; alij aliam,
eamque diuersam constituunt, vt tra-
dit Græcus autor Cleomedes in tit.

περὶ ἀστρον. θεωριῶν.

D. Ecqua vero ex iis sententiis vera est?

P. Deus ipse nouit. Nos autem qui ex e-
ius verbo ista aperte definita nusquā
legimus (nisi forte quis illud afferat
quod est scriptum Iob. 22. ver. 14. &
sphæra terre fit mentio II. 40. 22. Iac.
3. v. 6. vt probet mundum hunc & cœ-
lum extimum velut circulū & rotam
rotundam esse) sæpe in contrarias sen-
tētias discedimus & distrahimur. Or-
bicularem autem esse mundum mihi

plane fit probabilius ex eo, quod est scriptū, quemadmodum dixi, Iob. 22. v. 14 & Eccl. 24. v. 8. tum quod ea sit omnium & pulcherrima & capacissima forma, qua certe ambitū hunc tot tantaeque suo sinu cōplectētem efformari oportuit: tū etiam q̄ praeipuae & tanquam integrales huius mundi partes quae sunt coelū aqua, & terra, ipsis sensibus diiudicantur esse circulares & sphaericae, quibus totum ipsum Mundi ambitum figura similē esse, credibile est: de eo tamen quid indubitanter affirmē non habeo, cum etsi citima haec, & inferior pars circumferentiae, quam cernimus supremi coeli, & omnia ambientis curua, conuexa, & orbicularis esse cōcedatur, potest tamē fingi extrema & superior eiusdem circumferētia pars alterius esse figurae, & scio qui tympanoides esse extremū coelū dixerūt.

D. Atqui apud Isaiā dicitur coelū vt tela, & cortina expansum, & diffusum, Isa 40. vers. 22. cui consentit quod est Ps. 104. vers. 2. ergo planitiei simile est, quae figura est orbi & circulo plane

contraria. Nam orbis in se vertitur & conuoluitur.

P. Sane vterque locus abs te laudatus non figuram, sed finem cœli explicat, quod propterea ita a Deo terræ superiectum & superextensum dicitur, tum vt cōmodius sub eo tanquam sub pulcherrimo & latissimo tecto homines habitarent (Vnde & nos Galli huiusmodi velamenta cœlum vernacule, *vn ciel*, appellamus) tum etiam vt hoc quasi velo quodam oculis obiecto homines arceantur, ne in myſteria & arcana illa diuina altius & curiosius penetrent atque inquirent.

D. Sed cum eadem Scriptura sacra superiorē ab inferiore loco in hoc mundo aperte distinguat, veluti Isa. 55. v. 9. 10. sphæricus aut circularis videri nō potest. Neque enim in circulo quicquā supremum, quicquam imum dici solet, cum a centro ad circumferentiam ductę lineę omnes sint æquales, & ipsa circumferentia quaquauerſum sit incumbat, & semper superiori sit loco.

P. De

P. De hoc postea atque etiam amplius.
 Sed quod ad tollendam animi tui dubitationem satis nunc erit, sic accipe:
 ex Mathematicorum regulis etiam in circulo notari atque adeo esse & infimum & supremum locum, eosque inter se reipsa distinctos. Nam circuli medium & centrum quod vocant, est locus inferior & deorsum: circumfrentia autem (quæ est linea illa conuexa quæ in sese conuoluta, & reducta totum orbis spatium complectitur) est locus superior & sursum, ut ex eo quod hæc eadem situs & loci species, & differentia in mundo designatur, non sit colligendum quod vis, mundi huius comprehensionem non fieri sphaerica & orbiculari figura.

CAP. XIII.

Mundi vitum sit una quedam singularis anima.

D. **Q**uid cum sit hic mundus vnus,
 cum sit finitus, num etiam vna
 f.j.

quadam anima, eaque singulari continetur, quæ per singulas ipsius partes tanquam per membra sit fusa, id quod in humano corpore fieri videmus?

P. Quandam esse totius huius mundi animam, eamque numero vnâ & singularē, celebris nominis Philosophiam pridē senserūt, quemadmodū Aristoteles & alij quidam; quorū sententiam sequutus est qui ita scripsit & cecinit:

Principio cælum, ac terras camposque liquentes,

Lucentemque globum Lunæ, Tutaque astra,

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus

Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Sed hæc non tam sententia & verum est, quam grauissimus quidā error, quē admodum docet August. lib. contra.

Felicia. Aria. cap. 12.

D. Quid ita?

P. Quia quæ corpora vno spiritu vnaque anima continetur, illa sunt cōtinua (vt corpus cuiusque nostrum) non separata, vt grex: non sibi tantum contigua, vt digiti manus inter se iuncti, & ædificia sibi vicina. Huius autem corporis, qui

qui mundus appellatur, partes sunt non tantum distinctæ, sed etiam a seipsis loco & interuallo separata. Nam singulæ oves, singuli equi, singulæ arbores, singuli homines sunt pars huius mûdi, & separati illi quidem tum loco tum etiâ tota corporis mole, & circumscriptione, vt omnia hæc & singula vnam tantum animam habere dici non possint. Quid enim futurum est, si vna quædam anima & spiritus re ipsa in his singulis rebus esse cogitetur? Hoc certe absurdum, Animam (quæ est natura quædam simplex, & plane spiritualis) instar corporearum rerum re ipsa non animo tantum partibilem esse. Nec enim hoc incômodum euitari potest, cum ea, quibus vna illa & singularis anima inerit, sint re ipsa separata, & deducta loco, & definita propria corporis cuiusque circumscriptione. Præterea sequeretur omnes mûdi partes esse animatas, velut solem, lunâ, sydera, cælum ipsum, quæque cœlestia sunt corpora, quod tamé apertissime negat

f. ij.

August. lib. contra Priscillia. cap. 8. & 9. & veram esse hanc Augustini sententiam aduersus Manichæos res ipsa ostendit. Quis enim astra vel animata, vel ratione prædita vnquam dixerit? Denique cum ipsarū mundi partium quædam sint mortales, vt bruta: quædam immortales, vt homines, qui fieri potest, vt vna hæc vniuersi mundi anima singularis, tam contrarias sibi que ipsis repugnantes qualitates & conditiones admittat, vt sit altera quidem sui parte mortalis, altera vero immortalis? præsertim cum sit ipsa singularis, vna & simplex, non autē duplex & composita. Sed etiam in rebus ipsis quæ moriuntur quædam citissime pereunt, vt vermiculi & muscæ: quædam diutissime viuunt, vt cedri arbores, cornix, & ceruus: vnde fiet vt hæc mundi anima, quæ tamen ex istorum sententia tantum vna est, & numero singularis & sola, partim mortua dici possit, partim viua. Quæ omnia quam sint inepta, falsa, & pugnancia, vides.

D. Vidco.

D. Video. Atque tibi assentior, qui vnā
& singularem esse totius huius mundi
animam verissime neges.

P. Imo vero præter superiores rationes
illa e sacra Scriptura tanquā robustior
postremo loco a nobis collocetur,
Quod eo pacto Dei singulis rebus
propriis & distinctas vires donantis &
inherentis bonitas & sapientia non mo-
do obscuratur, sed prorsus extingui-
tur, & ex hominum animis euellitur,
dum alij cuidam naturæ & animæ, non
autem ipsi Deo eas vires, eaque rerum
administrationem tribuimus, contra
quā tamen sentire & cōfiteri docemur
Ps. 147. v. 15. 16. Ephes. 3. v. 20. Iob. 8. v. 5.

D. Atqui si non est vna quædam vniuer-
sitis huius anima, quemadmodū do-
ces, profecto Stoicorum, Platonico-
rum & aliorum quorundam Philoso-
phorū, atque etiam Priscillianistarum
hæreticorum sententia labascit, qui
mundū hunc animal esse dicunt, idque
etiam ratione præditum & volūtatē.

P. Recte colligis. Est enim inepta pror-
f. iij.

sus & a ratione aliena istorū sententia. Cum enim illud tātū animal sit, & dici possit, cuius partes & mēbra nō modo vno eoque cōtinuo corporis cōplexu, continentur, sed etiam vno spiritu reguntur, certe mundus hic non est animal. Habet enim sua membra disincta & separata. Atque parum nos Stoicorum & aliorum, quos cōmemorasti, Philosophorū moueret autoritas, nisi aliquādo scripsisset Augusti. se dubitare vtrū Mūdus hic animal sit necne: quod vt negare nolit, sic affirmare nō audeat: cuius dubitatio tamē sequenda probandaque minime nobis est.

C A P. X V.

Mundum in tempore factum esse, non esse æternum.

- D. **S**ed quero ex te vtrum hic Mundus aliquando esse cœperit, an semper extiterit sitque æternus.
- P. Mundum aliquādo esse cœpisse multa argumenta probant: e quibus Philo in libro de mundo quinque præcipua collegit

collegit. Nos autem nostra maxime-
que Christiana exponemus.

D. Ecqua vero sunt illa?

P. Hæc quatuor, Primum ipsius diuinæ
Scripturæ vox & autoritas, quæ sic lo-
quitur. *In principio creauit Deus cælum
& terrā*, Gen. 1. v. 1. Secundū ratio certa.
Si enim mundus esset Deo coæternus:
ergo & ipse Deus: est enim æternitas
diuinæ naturæ, non modo propria, sed
ipsius, vt ita dicam, ipsissima essentia,
& præcipua pars & definitio, Exo. 2. v.
14, Apoc. 1. v. 8, Tertiū, quod cum finē
sit habiturus hic mūdus, habeantque
singula quibus cōstat: principiū nascē
di habuerit necesse est. Quāquā enim
illud vere dicitur, nō quicquid princi-
pium ortūq; habet, finē esse habiturū
(quādo multa semel nata sunt, quæ sin-
gulari Dei beneficio interitū & mortē
non sentiunt, quales angeli & hominū
animæ quæ sunt immortales) tamē cer-
tissime affirmatur, quidquid finem ha-
bebit, illud idem existendi & nascendi
principium habere. Quæ regula tam

f. iij.

est generalis, vt nullam patiatu-
 tionem. Quartū denique, quod non
 modo conditi mundi causſæ sunt ex-
 plicatæ & tempus certum notatum:
 ſed etiam ad perpetuam eius memo-
 riam conſeruandam certa temporum
 ſpatia præſcripta, veluti hebdomades
 ipſæ perſpicue docēt, & ſo. illud an-
 norum interuallū (quī Iubilæus annus
 ab Hebræis dicebatur) a Deo ipſo ob-
 ſeruari iuſſum fuit, ex quo quot iam æ-
 tatibus a primō mūdi exordio abeſſe-
 mus, facile perſpici intelligiq; poſſet.

D. At quod de Scriptura & Genef. cap. I.
 affers aliter quidam interpretātur. In
 principio quidem creatæ hæc omnia
 fuiſſe concedunt, ſed non in tempore.
 Nam principij notio & ſignificatio eſt
 multiplex, nec illic principium tempo-
 ris intelligendū eſſe dicunt vel cēſent.

P. Principij ſignificatum triplex eſt. Nā
 vel ad tempus, vel ad rem & cauſ-
 ſas, vel denique ad ordinem pertinet.
 Principium temporis in iis rebus quæ
 certo tēpore gignuntur eſt illud horæ
 momen-

momentum, quo vel ille concipiūtur, vel eduntur in lucem. Ea vero solum temporis principium habent, quæ in tempore fiunt. Principium rei quod appellatur, & pro causa sumitur in iis rebus quæ sunt cōæuæ & contemporaneæ, est illa relatio affectioque, per quam altera alterius causa est cur sit. Sic in sole & die, si inter se cōferantur, dicimus solem diei lucisquæ huius esse principium, etsi eodem temporis momento utrūque nobis apparet. Huiusmodi principium tēpus diuersum aut certū non ponit. Ordinis denique ratione principiū dicitur illud, quod in rebus eadē serie collocatis numerandi initium præbet, veluti in Trinitate ipsa Pater est principiū inter tres illas personas, quæ est vnus Deus. Inter plures eiusdē dignitatis magistratus vnus est, a quo numeri initium incipit, qualis in hac ciuitate prim⁹ Syndicus.

D. Ergo Deum volunt isti esse Mundi huius principium, vti qui causa est & opifex, & qui prior numerāndus est ap-

pellatur principium.

P. Hoc quam sit absurdū vide. Primum enim quis erit huius dicti sensus, In principio creauit Deus cœlum & terrā, si ita explicare velint, Deus in principio, id est, Deus in Deo creauit cœlū & terram? Præterea cur dixit, creauit, quæ vox non tantum initium ortus statuit, sed etiam actionis vim, & temporum initium aliquod manifeste complectitur, & includit. Deinde in Hermogenianorū damnatā illam hæresin velimus nolimus plane ea ratione incidemus, qui opus opifici faciunt æternum, sicque plures Deos omnino constituemus. de quo errore mihi pluribus agendum putarem, nisi eum integro opere iam pridē iugulasset Tertullianus. Præterea Scriptura ipsa de temporis principio hoc Moſis dictum diſerte interpretatur Prouerb. 8. v. 25. 27. 28. atque etiā his verbis & ea comparatione, dū de mūdi origine agit, vtitur, in quibus omnino tēporis & ortus aliquod momētum & initiū ineſt.

Nam

Nam neque quod tā sæpe Paulus ait de mundi ortu loquēs ^{καὶ τὰ βολῆς} intelligi potest. Ephes. 1. vers. 4. & quod alibi tempora quædam secularia vocat, 2. Timoth. 2. vers. 9. Tit. 1. vers. 2. nisi hæc omnia tempus certum originemque nascendi, & existēdi aliquam habuisse fateamur. Quænam enim sunt tempora ^{αιώνια}, & secularia, quid vox ^{καὶ τὰ βολῆς} significat? nonne temporalis fundamentorum locatio intelligitur, & tempora ^{αιώνια} dicit illa, quæ ex momento, & puncto temporis, quo hæc omnia condi cœperūt, fluxerunt, debentque dinumerari? In quo nobiscum sentit August. lib. contra Priscilianist. cap. 6. Denique quomodo priscorum hominum ætates, vti Adami, Enochi, Noachi, diluuij illius vniuersalis tempus quantum ab ipso mundi exordio absit, diffiniretur, si nullum esset principium temporis quo Mundus hic creatus est? Adeo vt quosdam scriptores Ecclesiasticos de eo dubitasse, ipse admodum mirer: in primis

autem Augustinum ipsum, hominem
in Scripturis exercitatisimum! in li-
bris de Genes. ad lit. etsi postea tamen
in eo ipso defendēdo plane varius est,
& saepe a seipso dissentiens & diuersus.

D. Atqui duo quaedam tuæ sententiæ pu-
gnantia obiciunt alij, e quibus pri-
mum est illud quod est Eccl. 18. vers. 5.
Deus omnia creauit simul, ad quod pri-
mo quoque loco respondeas obsecro.

P. Facile quidem fuerit. Nam si voluero,
illud dicam, de quo inter nos (vt opi-
nor) constat longe semouendam sepa-
randamque esse huius libri authorita-
tem a diuinis & canonicis Scripturis.
Itaque fidem non facit. Sed illud af-
ferre malo, quod ipsis contextus ver-
bis confirmatur, perperā locum illum
trāsferre lic, omnia simul creauit Deus.
Nam ita sonat authoris ipsius oratio,
Qui viuit in æternum, omnia pariter
creauit: *κρίσιν* ait. Ergo vnum tantum
authorem, & creatorem rerum omnium
agnoscere docemur, vt ait Iren. lib. 4.
c. 21. nō autē affirmātur quæ creata sunt

simul & eodem momento omnia ex-
titisse, & ab eo producta, vel ab æter-
no vel sine temporis principio fuisse.
Hoc igitur significat vox, pariter, vni
nimirum, non pluribus potestatem tri-
bui omnia creandi. Nam idem ille li-
ber cap. 16. v. 25. res creatas certo or-
dine & tēpore dispositas conditasque
fuisse tradit. Quanquam non ignoro
quantū vnius illius vocis, *simul*, signi-
ficatio, lectioque Augustinum lib. 5.
cap. 3. & 6. cap. 6. de Genes. ad literā,
atque etiam alios Patres sēpe torserit.
Habes responsionē meam ad primam
obiectionem tuam, vt pro simul, repo-
nas pariter. dic alteram.

D. Adferunt etiam quod est scriptum in
Ioan. Euangelio, cap. 1. vers. 1. *In prin-
cipio erat verbum.* Nam si principij
vocabulum ad tempus referendum
putas, ergo verbum siue λόγος illum
& Dei Filium tempore aliquo esse
cœpisse, neque æternum esse impiissi-
me dixeris.

P. Hac tāta Scripturæ autoritate certe

quidem vrgeremur, nisi res ipsa, de qua agitur, nodi huius dissolutionem, explicationemq; nobis afferret. Principij enim variam esse significationem diximus, ergo pro rei, de qua disputatur, ratione & natura accipi debet. Ac vides vt hoc verbum & λόγος Dei Ioannes aperte dicat non creatum in principio, sed iam tunc fuisse in principio, cum res a Deo crearentur: vt hoc suum, *In principio erat*, Ioānes opponat dicto Moſis & rerum creationi, vbi sic loquitur Scriptura, *In principio creauit Deus cælum*: non autem sic, in principio erat cælum. Deinde docet Ioannes λόγος illum Θεός, eundem esse Deum. *Et erat*, ait, λόγος *ille Deus*. Quod est autem Deus, temporis ortum & principium habere non potest. Quare falsissime in Christo de tempore & initio existentiae illud explicatur & intelligitur. Quamobrem aliam significationem illic Principij vocabulum habebit: nempe eam, per quam omne temporis initium Ioannes excluſi,

vt quam longissime mens nostra cogitando respiciat, & sese extendat, antea tamen λόγος illum & Filium Dei extitisse, & distinctam a Patre hypostasin habuisse certissime credamus. Quia dicendi ratione fere solet in Scripturis æternitas denotari, vt apparet Proverb. 8. Et eo etiam ipso testimonio Ioannis ostenditur, Res has omnes in principio temporis fuisse conditas & productas, quia non fuerunt in principio vti λόγος, sed factæ sunt, cum in principio non essent.

CAP. XVI.

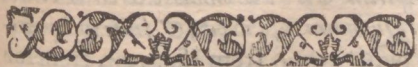
Mundum hunc a seipso non extitisse.

D. Sed postquam Mundum hunc initium existendi habere docuisti, hoc explica, vtrum a seipso extiterit mundus, an ab alio.

P. De hoc ipso neminem, qui vel leuissime sacris literis tinctus sit, dubitare

puto, esse Mundum non a seipso, sed
ab alio, nempe Deo. Nam si a seipso
existeret, esset & immortalis & ater-
nus, non autem in tempore conditus.
Sibi enim ipsi vires ad perpetuā du-
rationē subministraret & semper fuisset.
Præterea etiam esset Deus. Quic-
quid enim a seipso est, & ^{ut patet} habet,
Deus sit necesse est, cum hac vna re
maxime creator a creaturis distet,
quod sit ille subsistatque sua ipsius
virtute & potestate. Hæ vero ipsius
tantum, vi potētia & fulcimento. Præ-
clare igitur Augustin. in Enchiridio,
*A seipso, ait, nemo esse potest. Creatoris
enim omnipotentia, & omnipotentis, atque
omnitenentis virtus causa est omni crea-
tura subsistendi.* Hoc igitur qui ne-
gat, Dei nimirum voluntate & po-
testate Mundum extitisse, sed qui
eum a seipso nascendi vim habuisse
contendit, toti sacre Scripturæ plane
repugnat. Nihil enim est fere notius
aut sapius inculcatū, quam Deum esse
mundi huius conditorem & creato-
rem,

rem, res autem omnes ipsius manu, volū-
tate & potētia productas. Quæ infi-
nita testimonia ne colligā, en tibi duo
pro omnibus Psal. 104. v. 29, *Abscondis*
faciem tuam, turbantur: aufers spiritum
eorum, deficiunt, & in puluerem suum re-
uertuntur: mittis spiritum tuum, creantur,
& innouas faciem terre. & II. 45. ver. 18,
Sic dixit Iehouah creator cœlorum, & ipse
Deus formator terre, & factor eius, ipse,
inquam, qui preparauit eam, &c. Itaque
vulgo patres mundū Dei *ἐκ τοῦ θεοῦ γεννητόν*
appellabant.

CAP. XVII.

De causis huius Mundi, ac primum de
caussa eius efficiente, qui est Deus,
non Angeli, non item
Dæmones.

D. **Q**uæ sunt igitur huius mundi
causæ?

P. Quatuor, imprimis Efficiens siue pro-
ducens, materia, forma, & finis.

g.j.

D. Potestne mihi has sigillatim explicare.

P. Cupio?

D. Ecqua igitur est efficiens mundi causa?

P. Deus, & is quidem solus.

D. Habesne unde istud tam breuiter enuntiatur probes?

P. Habeo. Ac primum Deum esse qui mundum hunc fecit probat Moses Genes. *In principio creauit Deus cælum & terram.* Confirmat Dauid Psal. 33. vers. 6. *Verbo Iehoua facti sunt cæli, & spiritus oris eius omnis exercitus eorum. Quoniam ipse dixit, & fuit: ipse praecepit, & extitit.* Item Isaias 44. Item Iob 12. Vetus denique & nouū testamentum. Hoc ipsum ex vetere quadam traditione acceptum subobscore significauit Anaxagoras, qui mentem, ~~us~~ ipse appellabat, id est, Deum rerū omnium conditorem dixit, qui quantum sit ab aliis suæ ætatis Physicis irrisus, verè tamen sensit. At Marcionitæ, & postea Manichæi instant. Negant enim

enim hunc mundum, in quo tanta rerum perturbatio inest, dignum Deo opus dici censerive posse. Quanta enim confusio, quanta calamitas, quanta denique *ἀτάξια* in hisce rebus omnibus cernitur, ubi mali dominatur, vexantur boni, æstas sæpe frigida, & autumnus grauis & periculofus, & alia eiusmodi eueniunt? Itaque si adeo hæres conditæ dicantur, erit Deus non ordinis autor, sed summæ rerum confusionis.

P. Male iudicant, est enim Deus earum rerum & substantiarum, quibus mundus constat, creator, & causa produciens: non autem ipsius, quæ in eis inest, posteaque superuenit, confusio- nis, quia illa est peccati hominis effectus, & eius vanitatis, cui per Adamū primum res omnes subiectæ sunt, pars magna, Rom. 8. Ergo ea non est ab ipso Deo producta, vel insita, vel manās. Nam res primum & bonas, & bene cōstitutas, nullique *ἀτάξια* obnoxias vel dæformes creauit. Sic Romulus
g. ij.

urbem Romam condidit, non eas seditiones, quę longis post eius mortem seculis, propter hominum ambitionem natę sunt Romę. Quare aduersus Marcionitas & Manichęos res ipsę earumque natura & substantia, a superueniente postea, & accedente illic malo distingui secernique a nobis debet. Nam etiam Ethnici ipsi, quem admodum Thales, mundum ^{ἐξ ὁμοῦ καὶ ἀσθενείας} appellarūt, & Deo dignum censuerunt, melius sane quam hęretici.

D. Dic igitur quod cęperas.

P. Deus igitur creauit formauitque hęc mundum, qui Deus, quia essentia vnus est: hypostasi autem trinus, Pater, Filius, & Spiritus sanctus, sic intelligitur a Deo conditus mundus esse, vt totius illius Trinitatis opus sit commune: non autę vel solius Patris, vel solius Filij, vel solius Spiritus sancti singulare & peculiare: sunt enim diuisa totius Trinitatis opera, quāquam in eodem opere sit distincta cuiusque personę operatio.

D. Expo-

D. Expone quid dicas.

P. Patrem in mūdi creatione operatum esse docet Moses, Genes. I. sed & verbum quoque, id est, Filium, & Spiritum sanctum. Pater creat voluntate: Verbum, siue Filius creat operatione, & ipsa productione: Spiritus autem Sanctus creat virium naturæque initione & motus viteque iniectione, quæ cuique rei, vt existeret, & vt conseruetur inest. Itaque Ioan. cap. I. ver. 3. & 14, cum per ^{16, 20} omnia condita esse demonstrasset, hunc ipsum esse Dei Filium postea tradit. Ergo Filius quoque creator mundi, & est, & recte nominatur. Spiritus autem Sanctus vires ad vitam indit, mouet, & sustētat, tum vt sint & viuant, tum etiam vt durent & conseruentur. Itaque & ipse quoque in mundi creatione partem tam egregij operis sibi merito vendicat, quæ etiam Is. 40. ver. 7. 41. v. 29, aperte illi asseritur tribuiturque.

D. Alij aliter interpretatur, quæ dicis, & Verbi siue Sermonis nomine, itemque
g. iij.

spiritus voce, non substantias quasdam
 resve vllas per se existentes intelligūt:
 sed modum tātum doceri putant, per
 quem mūdus hic conditus sit, nimirū
 non machinatione quadam, non ferra-
 mētis adhibitis, nō manuū vllō labore
 hanc tantā rerum molē coagmētatam
 & procreatā: sed solo iussu, verboque
 volūtatis Dei, id est, sola patefaccio-
 ne & declaratione ipsius decreti Dei,
 quod ipsū per se est & potēs & efficax.

P. Non nego quin ea quæ nobis per se
 ipsa sunt *ἀνεξαρτήτως*, huiusmodi symbo-
 lis patefacta sint: & iis vocabulis &
 metaphoris designata, quibus percipi
 a nobis possent. Nimirum quod Dei
 æternus Filius, verbum vel sermo ap-
 pellatur: Spiritus autem sanctus, qui
 est persona illa diuina & virtus sub-
 stantialis per se subsistens, a Patre &
 Filio emanans, & tamen distincta, Spi-
 ritus nominatur: sed quādo alibi Scri-
 ptura ipsa docet verbum illud vel ser-
 monē, non esse sonū quēdā patefaccio-
 nēque volūtatis Dei, & *ἡμεῖς νοοῦμεν*,
 vt

vt vocât: Spiritû item nō esse vires re-
bus infusas, sed esse Deū, & eū ipsum
qui habitator cordiū nostrorū appel-
latur, Ioan. 1. v. 3. 1. Cor. 6. v. 19. quorum
vterq; cum Deo Patre in huius Mūdi
creatione operatus esse variis Scriptu-
rę locis docetur, qui iā dubitari potest
quin sit recta & vera nostra sententia?

D. Sed perge, dic igitur vtrum Deus so-
lus hæc omnia creauit?

P. Solus.

D. Vnde id habes?

P. Ex Isaiæ c. 44. v. 24. *Ego Iehouah faciēs
omnia, extēdens cœlos solus.* Iob 41. v. 2. 3.
denique perpetua est hæc Scripturæ
doctrina. Item & ratione confirmatur.
Solutus enim est, qui ea, quæ non sunt,
vocat, & in lucem producit, est solus
denique rerum autor & parens.

D. At quot quantisque repugnantium
agminibus circumsistere?

P. Non ignoro. Nā & ab hæreticis pene
innumeris, & ab ethnicis Philosophis
vexabor, sed me Dei verbū satis tuta-
bitur, atque sacrosancta ipsius veritas
g. iij.

pro me se illis omnibus opponet.

D. Dic igitur quæ fuerunt hæreticorum in eo sententiæ, aut potius errores.

P. Colligam ex Irenæo, maxime lib. I. & lib. 2. Ergo hæreticorum alij mundum ab alio quidem Deo meditaturn & mente conceptum, volunt, ab alio vero editum, & procreatum, veluti Valentinianorum & Carpocratianorum quidam. Alij ab alia prorsus natura & diuersa virtute, quam quæ Deus dici debeat, rebusque omnibus dominetur, cõditum fuisse putant hunc mundum, quemadmodũ Cerinthus, quam modo Hysteram vocant, modo Demiurgum, separantque ab eo, quem & vere Deum esse dicunt, & Propatora nominant. Alij existimant ab Angelis tantum fabricatum mundum, non a Deo, vt Simoniani, & Menãdriani: tot sunt nimirum diuerticula, vbi semel a recta via discefferis.

D. Quid Philosophi?

P. A dæmonibus suis (quos Angelos vocant, totoque genere a summo Deo diuer-

diuerfos faciunt) mundū factum esse contendunt, quemadmodum Platonici. Epicurū enim qui fortuna, & casu mundum hunc extitisse ait, inter Philosophos non habeo: neque vacat iam aliorum sententias recensere.

D. Quid tu aduersus tot aduersariorum copias oppones?

P. Dei verbū, ac rationem etiam ab ipsis Philosophis comprobata. Ac quidem Dei verbum, quod cum creatorem esse vni Deo, tanquam proprium & singulare ipsius epitheton & attributum competat, angelis, aliique rei illud ipsum cōuenire non potest, *Gloriam enim meam alii non dabo, inquit Dominus.* If. 42. v. 8. 45. v. 12. Præterea tot dii a nobis statuentur, quot creatores angeli. Nam qui creat, idem ille vitam dat & sustentat, & ab eo opus eiusmodi prorsus pendet, atque habet, vt sit. Quare & angeli viuificatores erunt & sustentatores, & dii & Iehouah. i. existere facientes. Id autem quantum Scripturæ repugnet, facile

ex If. 45. ver. 18. Intelligi potest, vnde
 præclare vereque nobiscū negat lib.
 3. de Trinit. cap. 8. Augustin. diabolos
 vel magos vllius animalculi, ac ne pe-
 dunculorū quidē esse creatores posse.
 D. Ratio autem ecquid abs te afferri po-
 test, quā tu ipsis approbes Philosophis.
 P. Hæc nimirum, *Natura principiorum a-*
mat singularitatem. itaque ab Homero
 scite dictum commemorat laudat-
 que Aristoteles:

Οὐκ ἀγαθὸν πολλὰ γενέσθαι, εἰς ἓν ἅπαντα ἕσθαι. At-
 que eo argumēto ipse in lib. 12. Meta-
 physico vsus, vnum esse summū, & cæ-
 teris eminentiorē Deum, atque alio-
 rum regem, & principem demonstrat.
 Hoc ipsum quoque amplexus est Au-
 gust. lib. 1. de nuptiis, c. 9. Et certe ve-
 rissimum esse effatum rerum ipsarum
 experientia docet. Ergo idem parua
 efficere potest qui & magna facit: i-
 dēque Deus qui alta, humilia quoque
 producit & format, quia est omnipotēs
 quemadmodum etiam loquitur pater
 Iren. li. 2. c. 44. vt plures mundi huius
 crea-

creatores cōstitui non modò nihil sit
neceſſe, ſed etiã contra ipſorũ princi-
piorũ naturã & ipſã Dei omnipotentiã.

CAP. XVIII.

*Mundum hunc, & quæ in eo ſunt, omnia ex
nihilò creata eſſe a Deo, non tãtum ornata,
aut digeſta, aut educta ex informi & præ-
exiſtenti quadam materia ex acervo.*

D. Sed Deum quomodo, quove ſenſu
mundi huius cauſam productricẽ,
& efficientem dicis?

P. Quia non tãtum vim aut ornatum in-
didit rebus, ſed res ipſas ex nihilò nul-
laque præcedente, & præexiſtẽte ma-
teria primum effecit & produxit, quod
proprie creare appellant.

D. Eſtne vero quid in ea vocis ſignifica-
tione eximium & excellens, quod di-
uinæ potentiæ peculiare & proprium
eſſe cenſeatur?

P. Maxime. Nam hoc modo Deus ab o-
mni opificum genere longiſſime ſe-
cernitur, atque etiam ab omni alio

genere caussarum, quales sunt parentes & ministri, vel vires etiam ipsa naturales.

D. Quid ita?

P. Quia omnis opifex, quamlibet potens & egregius non nisi materia sibi aliunde subministrata, quicquam efficit, ipse autem ex nulla nihil operari potest. Substrahe ferrū ferrario artificii, lignum lignario, filum telario, quid aliud quā in suis officinis habebunt? Ars enim omnis preparatam a natura materiā sumit & postulat, in quam postea operatur, & varias formas inducit. Sed nec caussæ ipsa, & vires, quæ dicuntur naturales, & sunt cuiusque rei propriæ, sine substrata sibi materia aliquid producunt. Nam ut spectes & explores etiam maximas & totas naturæ rerū, quæ dicitur, vires, illud tamen verū perspicitur quod est a Physicis pronuntiatum, ex nihilo nihil fit. Quis sine femine vnquam far aut adureū habuit, quis sine furculo consito aut femine arbores, sine grano sparso herbas

herbas & flores vidit? Sed qui creator re-vera est, ipse eam materiam, in qua & ex qua agit, ex nihilo facit, aliunde præparatam aut oblatam non habet. Materiam autem ipsam Deo coæternam, aut ex sese existentem constituere, a Deo autem ipso ex nihilo primum factam & productâ, negare, est non Christianorum hominum, sed plane Hermogenianorum hæreticorum. Vnde inter creare & generare discrimen latissimū constitutum est. Creatur quæ de nullo substantiali vel materiali principio sunt. Generatur autem quæ non ex nihilo, sed ex priore materia facta vel nata sunt. Quare nec Angeli boni nec dæmones vel diabolique, creatores sunt, vel dici existimarive debent, nedum homines: quia ²⁷27, creare, solius Dei est propriū. id quod hi loci confirmant. Augustin. lib. 3. de Trinit. c. 8. Is. 45. Iob. 26. Psal. 33. Act. 17. v. 24. Nec ignoro tamen quid contra disputent alij, posse nimirum potestate creandi creaturis cōmunicari.

D. At tuę sententię multa obstant.

P. Quę illa?

D. Primū quod ipse dixisti, estque certissimum Physicorum *ἀξίωμα*, & perpetua rerum experiētia omnium hominum iudicio confirmatum. Ex nihilo nihil fit: Quomodo igitur hæc omnia produxisset Deus, si nulla illi præparata materia fuit, id est, si nihil illi fuit, vnde faceret?

P. Vetus sane obiectio, & a profanis hominibus sæpe repetita, in qua explicanda Iustinus martyr, aut si quis alius ad ethnicorum interrogationes scripsit, multum antea laborauit, quem tamen nodum dissoluere facile mihi videor posse. Primum quod perperam, ne dicā, peruersæ ad naturæ iam creatæ & factæ leges reuocatur infinita & immensa illa Dei creatoris omnipotentia. Quid enim hoc aliud est, quam creaturam creatori exæquare velle? Sed quemadmodum Dominus ipse testatur longe diuersas esse suas cogitationes a nostris, ita longe diuersa est
ipſius

ipſiusvis & potētia a noſtra omnique
naturæ huius conatu, & virtute ſupe-
rior, Iob 10. ver. 45. Deinde quis ita
concludet, Nunc & poſtquam hunc
ordinem conſtituit Dominus, vt ex
nihilō nihil fiat, ſine præexiſtente ma-
teria nihil fit: ergo rerum initio, atque
ante has leges a Deo datas, idem locū
habuit, nihilque alio modo fieri po-
tuit. Agnoſcis ipſe quantum halluci-
nentur qui ita concludunt. Quemad-
modum, exempli cauſa, ſi quis vellet
ideo non potuiſſe primas arbores ſta-
tim atque eo puncto temporis, quo
ſunt a Deo ſatæ, fructus ſuos protu-
liſſe, quod nunc tam cito non ſoleant,
egeantque ad fructificandum & ma-
tureſcendum longis temporum ſpa-
tiis & interuallis, ſi quis, inquam, ſic
argumentetur, omnes ridebūt: & fal-
ſam eſſe orationem intelligent, etiam
ex ipſo Iſaia 66. v. 8, nedum ex Moſe
Gene. cap. 1. Fallitur enim qui ita ſen-
tit magna temporum & conditionum
diuerſarum, quæ in rebus diſtinguen-

da sunt, ignoratione & cōfusione. Sic
 qui nobis aduersus primam rerū crea-
 tionem illud obiiciūt, quod ais, ex ni-
 hilo nihil fit, quia nunc ex nihilo nihil
 fit, argumētatur a diuersissimis & diffi-
 millimis temporibus & cōditionibus,
 Nimirum a natura creanda & illegi,
 ad naturam creatam, & ad certas iam
 leges reuocatam & cōstrictam. Quod
 genus conclusionis irridet etiam Au-
 gustin. lib. 2. contra Pelagia. ca. 25. Ha-
 bes igitur quod ad tritissimum & vul-
 gatissimum illud Philosophorum ar-
 gumentum respondeo. Ecquod est il-
 lud secundum quod aduersus nos af-
 ferri posse dicis?

D. Quod ex Sapiētia libro sumunt. cap.
 11. ver. 18, *Neque enim omnipotenti ma-
 nu tuae, quae mundum ex informi materia
 effecit, defuit facultas vrsorū multitudi-
 nem, animososque leones in eos immittere.*
 Ergo de materia rudi & informi, non
 autem ex nihilo factus est mūdus. Cui
 sententię videtur astipulari Augusti.
 qui lib. 3. de Trinitate cap. 5. & 6. ait:

Com-

*Commune quendam materiam in causis
mundialibus consistere.*

P. Hoc iam, quod affers, visum est quibusdam robustissimum argumentum. Itaque materiarij hæretici, qui & Hermogeniani dicti sunt, eo innituntur præcipue, aduersus quos multa præclare doctæque Tertullianus. Vt autem de illius libri autoritate nihil dicam, quemadmodum commonui antea, illud tamen respondebo, quod est verissimum, informem illam materiam, ex qua mundus dicitur effectus, illic & doceri, & credi a Deo ipso ex nihilo primum fuisse creatam, non ex aliqua alia materia censi natam, effusam & suppeditatam (esset enim tandem progressus in infinitum) non etiam per sese existentem, quia esset ipsa Deus. Sed ex recepta iam sententia, quæ apud Rabbinos Hebræorum nota tunc erat, plurimumque postea inualuit, sic scripsit, quicunque librum illum scripsit, nimirum cælum & terram (quæ duo primo die
h. j.

a Deo creata commemorantur, Gen.
 1.) fuisse tanquam primam cæterorum
 Dei operû, quæ subsequuta sunt, ma-
 teriam, quam Deus ipse sibi virtute
 sua illa potenti præparauit, congeffit,
 & primum rudem subministrauit ad
 tantû illud opificium suum postea cõ-
 plendum, & efformandû. Atque ita lo-
 cus ille est explicandus. Quod autem
 ad Augustinum attinet, qui eum ad-
 uersus nos citant prorsus hominem
 torquêt. De prima enim totius mûdi
 huius materia non agit Augustinus,
 quasi yllâ fuisse velit, aut etiâ eâ Deo
 coæternam fingat & cogitet: sed lo-
 quitur de materia secunda, per quam
 in rebus iam creatis, aliæ ex aliis, &
 tunc ortæ sunt Dei iussu, vti e terra
 plantæ & animalia: & adhuc hodie
 fiunt & nascuntur. *Præseminata est, ait*
ipse, etiam materia in rebus ipsis eorum
quæ ex iis nascuntur & oriuntur, lib. 3. de
Genes. ad literam, cap. 14. lib. 2. cap. 15.
lib. 1. cap. 14. & 15. lib. 5. cap. 5.

D. Tercio loco cõtendunt non eam esse
 huius

huius vocis Creavit, propriam vim & significationem. Nam Il. 43. ver. 13. dicit Dominus se creatorem esse Israelis, quem populum tamen ex semine natum esse constat. & apud eundem prophetam. cap. 65. v. 18. ait, Ecce creo Hierusalem, quem locum siue de ciuibus siue de vrbe ipsa intellexeris, certum est tamē id sine semine & materia, a Deo factam non esse Hierusalem. Atque vox Barah vtroque loco usurpatur, vt in vculæ vnus religiosa illa & augusta interpretatione inhærendum non existimem. Item & illud eiusdem prophetæ afferunt: *Ecce ego creo cælum nouum, & terram nouam:* cum tamen hæc ipsa corpora, quæ iam sunt cælum & terra, sit tantum Dominus innouaturus, non ex nihilo iterum alia facturum.

P. Ita scriptum est apud Isaiam quemadmodum dicis. Sed hi loci nostram sententiam plane confirmant, nedum vt oppugnent: nam vox creandi metaphorice sumpta est, & a vera pro-

h.ij.

priaque notione parum inflexa, quo Dei potentia in populo suo, & vrbe sancta præter spem restituenda, aliisque rebus præter ordinariū mundum instaurādis maior atque illustrior appareat. Quoniam enim quæ creantur præter naturæ ordinē ex nihilo fiunt, ita quia populum & urbem (cuius nulla amplius extabant vestigia, nullum semen, nulla etiam rudera videbantur) se repositurū, atque redintegraturū testatur Dominus, creandi voce apposite vtitur, quod hoc Dei opus sit tanquam creatio quædam & mira alicuius rei ex nihilo productio & generatio. Quanquam non diffitebor ipsæ creandi siue Barach significationē sæpe esse translata, & acceptam liberius, vti cum dicitur, *Cor miū dū crea in me Deus*, Psal. 51. ver. 12. &, *Thronus peruersorum creat iniquitatem*. Psal. 94. ver. 20. Hæc vero Augustini vox & sententia, pace tanti viri dixerim, mihi certe probari non potest. qui li. 1. contra aduersar. Legis & Prophetar. c. 23. ita

ita scribit: *Et si aliquando cum aliqua differentia facere & creare dicitur, hoc rectius potest interesse, quod dixit: ut facere sit, quod omnino non erat: Creare autem ex eo quod iam erat ordinando aliquid constituere.* Nimium enim subtiliter voces istas facere & creare distinguunt, quæ sæpe inter se confunduntur.

D. Quid igitur?

P. Sic plane aperteque definit scriptura, Deum esse mundi, id est, rerum omnium quæ sunt, creatorem, quia eas ex nihilo fecit, cōdidit, produxit, non autem ex vlla præexistenti materia, & Deo ipsi cōæterna, vel ab alio quodam artifice Deo, ut putāt Manichæi, suppeditata. Inducit enim ea sententia duos deos: & cum duos cōstituit, nullum relinquit. Aut enim nullus est Deus, aut est vnus. Denique, ut ait Ambrosius, *esset Deus figura tantum inuentor, non autē m operator naturæ: & plus inuenisset accepissetque, quam contulisset, si vlla materia præexistebat.*

h. iij.

D. At quidā materiam vocabulō Tohu, a Scriptura designatam fuisse volunt: vnde postea Græci homines & Philo sophi, qui ab Hebræis, & Phœnicibus, Hebræorum vicinis ea primum acceperunt, quæ de mundi ortu tradiderunt, vocem *טוהו* effinxere, leuiterarum quarundam immutatione, ex suæ linguæ vsu & idiomate, facta. Est enim *טוהו* Græcis idem (aiūt) quod Hebræis cōgeries rudis, informis, & humida tanquam vliginosa quædam fax & terra, ex qua vi caloris accedentis multa procreatur. A qua voce *טוהו*, vocem *אדם* *אדם*, quæ faciem, & algam, id est, lutosam madidamque terram significat deducūt, e qua multa in mari nascuntur.

P. Quin inepta eiusmodi multa ij comminiscantur, qui errorem illum suum tuentur de prima materia præexistēte, tanquam omnino sit necessaria, semelque imbiberunt, non dubito. Sed quam nulla sit vtriusque vocis Tohu & *טוהו* in literis cognatio, vel potius quam

quam sint hæc a vero aliena, ipse vides, & alia conquirere nihil necesse est, cum Deus aperte creator cœli & terræ appelletur.

D. Imo etiam גֹּשְׁכֵי יֹסֶפֶר Iotser, id est, factor & formator Deus nominatur, quemadmodum Isa. 66. v. 22. Iob. 35. ver. 10. & Isa. 54. ver. 8. veluti etiam Psal. 90. ver. 2.

P. Non temere aut frustra id quidem, sed errorum quos postea inter homines nascituros prævidit spiritus Dei, tollendorum gratia. Est enim hominum de origine rerum error duplex, præter materiarios hæreticos. Nam alij putant primum & semper extitisse totam quandam massam, rudem illam quidem, & confusam, quæ esset aceruus & congeries omnium præcipuarum mundi rerum & partium iam existentium & formatarum, sed inter se perturbatarū, & commixtarū, quod Chaos appellant. Et eam sententiam Hesiodus in Theogonia amplexus est quam P. Naso in Metamorphosi de-

h. iij.

Scribit his versibus:

*Ante mare & terras, & quod tegit omnia cælum,
Unus erat toto nature vultus in orbe,
Quem dixere Chaos, rudis, indigestaque moles:
Nec quicquā nisi pōdus iners, congestaque eodē
Non bene iunctarum discordia semina rerum.*

Itaque hoc Deo tantū tribuunt, vt sit
huius tantæ molis & acerui cōfusi-
distor, ornator & ordinator: nō autē
creator in tempore, donans ei vt exi-
steret. Itaque dixit poeta, *Erat tan-*
quam ab æterno: non autem factum
est illud chaos à Deo & creatum.
Quare Deum appellant non *κτίστην* aut
ποιητήν, id est, creatorem mundi, sed
κοσμοποιόν tantum, & vt ait Ambrosius,
figuræ inuētozem, quasi qui ornatum
tantum quendam & ordinem rebus
iam existentibus, & certam vim natu-
ramque suam per se adeptis attulerit
& induxerit, sapienti quadam, & apta
earum distinctione, cuiusque partis
in locum suum separatione, atque di-
stributione. Alij verò etiam aliquid
Deo plus tribuunt: volunt enim mate-
riam

riam quidem ab æterno fuisse ingentem molē, sed tantum materiam, non autem in ea res ipsas inclusas & comprehensas fuisse (quod tamen primi illi sentiunt) & eam etiam rudē & prorsus informē: quam Deus, quia immensa erat, frustulatim atque minutatim accipiens secuerit, & ut est sapientissimus artifex, in varias formas effinxerit. Atque ita in quāque eius materiæ partem suam quādam formam & speciem induxerit. Sic ferrarius faber ex eadē ferri massa frustulatim dissecta clauem, malleum, ferrā, vincula, aliaque diuersi generis & vsus opera format & cudit. Vnde ab iis Deus *δημιουργος* appellatur non *κτίστης*, non *ποιητής*. At vero Scriptura hoc totum Deo tribuit. Nimirum & quod res sunt, & quod eam vim, potestatem, naturam, & formam habent, quam in iis inesse videmus. Denique quod eo loco & situ collocatæ & distinctæ cernuntur, ut ornatum huic moli tantum afferant, quantum qualemque videmus & quantum nemo satis vn-

quã explicare dignè possit. Quare scriptura dicit Deũ nõ tantũ Barah, quod est creare & Græce κτίζειν aut ποιῆν: sed & Gascha quod est operari. Græcè autẽ ἐργάζεσθαι aut δημιουργεῖν: atque etiã lat-
sar, quod est ornatũ & ordinẽ inducere, Græcè autẽ κοσμεῖν, vt omnia quæ in hoc mũdo insunt & cernuntur, ab vno Deo esse, id est, vtres sint, & huiusmodi sint, certissime constituamus, intelligamus, atque vi ipsa veritatis victi fateamur.

D. Habésne vnde tuã sententiã cõfirmes?

P. Maxime, & istis præsertim Sacræ scripturæ locis II. cap. 42. v. cap. 43. v. 1. 7. cap. 45. v. 12. & 18. Item Iob. cap. 26. v. 13. cap. 35. v. 10. vbi tot tamque diuersis nominibus vnus & idẽ Deus appellatur.

CAP. XIX.

*De fine propter quem mundum Deus
creauit & con-
didit.*

Quæ

D. Quæ autem Deū ipsum causa præcipue impulit vt hunc mundum conderet, ipse nullius egens, atque in æterna illa felicitate habitans, & ad quæ nulla felicitatis & immortalitatis accessio fieri ex toto hoc opificio potest?

P. Mera ipsius bonitas, id est, voluntas illa benignissima suæ felicitatis quibusdam rebus communicandæ, quantum fieri per earum rerum, quas etiam creauit, naturam potest. Itaque & Angelos in cælo, & homines in terra condidit, vt suæ illius beatitudinis quodam modo *κοινωνοὺς* & participes haberet ipse summe bonus, summe benignus, summe perfectus, & in sese, & ex sese summe perfecteque totus beatus.

D. Vnde id probas?

P. Et autoritate & ratione. Ac autoritas quidem est ea primum quæ e Scriptura sumitur Ps. 36. v. 5. *Iehonah vsque ad cælos misericordia tua.* ps. 33. v. 5. *Misericordia Iehoue plena est terra.* Psal. 34. v. 9. *videte quod bonus Iehonah.* & Ps. 103. v. 17. *Misericordia Iehoua à seculo, & vsque in secu-*

lum, & Pl. III. v. 4. In primis autem Pl.
136. per totum. & Pl. 145. v. 9. *Bonus Ie-
hovah vniuersis & misericordia eius super
omnia opera ipsius.* Deinde à patribus.
Nam aperte solam Dei bonitatem
causam esse propter quam hæc omnia
fecerit Deus, testatur August. libr. 1. de
Genes. ad literam cap. 8. & in Enchirid.
lib. 9. & Irenæ. 3. cap. 45. & 46. & Ful-
gentius in libr. de fide ad Petr. cap. 3.
Quod si etiam Ethnicos homines in ea
re laudare placet, habes Platonem in
Timeo autorem inter eos grauissimū,
qui luce naturali testimoniūque pro-
priae consciētiae ductus ita scripsit, quæ
Cicero in libro de Vniuersitate ita ex-
pressit: *Queramus igitur causam, qua im-
pulerit eum, qui hæc machinatus est, ut ori-
ginem rerum & molitionem nouam quære-
ret. Bonus erat. Bonus autem inuidet nemi-
ni. Itaque alij sic dicunt, Sciebat Deus &
volebat suam beatitudinem esse communi-
cabilem.* Et si enim sine his rebus om-
nibus diuina bonitas in Deo & plenif-
sime & perfectissime inest & inerat,

vt

vt apparet ex Ps. 60, atque etiā illibata
cōseruatur: *sunt tamen hæ res creatæ ma-
nifestatiuæ, vt loquuntur in scholis, cōdecen-
tia bonitatis Dei*, id est, eam bonitatem
Deum omnino & recte decere demon-
strant. hæc illi.

D. Audio auctoritatem, affer rationem.

P. Cum a nobis hominibus nihil profici-
scatur, ac ne ab Angelis quidem electis
& beatis, vnde Deus vel quoad æterni-
tatem suam stabilior: vel quo ad sta-
tum conditionemque suam melior bea-
tiórque fiat, vt est Psalmo 16. vers. 2.
(Neque enim ei qui omnino, & ex sese
perfectus est quicquam adiici potest)
certè nulla cum indigentia impulit, vt
hæc conderet. sed hac vna tantum caus-
sa, nimirum voluntas ipsius summè be-
nigna. Itaque, quemadmodum Tit. 3.
v. 4. dicitur, mera Dei bonitas homi-
num salutis causa: ita & eorum crea-
tionis causa est. Quòd si hominum, &
cæterarum quoque rerum eadem caus-
sa est.

CAP. XX.

Mundus hic, Dei filius dici non potest.

D. **P**Ercepi quæ dixisti: hæcenus, de Deo, qui est efficiens huius mundi causa non tantum ut opifex, non ut descriptor, & ornator solum: sed multo magis ut creator & ex nihilo producens. vnum modo adde, Num propterea mundus hic Dei filius dici possit.

P. Veterem questionem renouas de qua Augusti. in Enchirid. cap. 38. & 39. agit perspicue. Certe si proprie & intelligenter loquimur, neque potest, neque debet hic mundus dici filius Dei: primum, quia non ex ipsa substantia diuina factus est. At qui proprie filij appellantur, e patris semine & substantia gignuntur. Deinde non quicquid ex alio oritur & nasci dicitur, filius tamen eius dici debet ex quo nascitur. Pediculi enim ex carne hominis gignuntur, nec tamen filij hominum, aut carnis dicuntur

tur. Denique cum Dei ad mundum comparatio & ratio ea sit potius, quæ est opificis ad opus, quam quæ patris ad filium, mūdus Dei opus & ἀποτέλεσμα quidem dici poterit & appellari, filius autem nullo modo.

CAP. XXI.

*Quid ad res postea creandas pro materia
à Deo primum creatum & con-
stitutum.*

- D. **H**Actenus de causa efficiente, nūc de materia mūdi aliquid expone.
- P. Quid vero eā tibi commemorem, quæ nulla fuit, quemadmodum supra copiose disputavi: ut vox etiam ipsa creandi, si propriam eius significationem spectes, demonstrat. Nec puto operæpretium Philosophorum, qui pene omnes in hunc scopulum impegerunt, sententias refutare: vel Hermogenianorum hæresin reuincere, qui eum errorem in Ecclesia Dei iam extinctū ex Stoico-

rum schola & Dogmatis reuocarūt & a Philosophis *φυλσοφῆς* hominibus mundi originem discere maluerunt, quàm a veris Christianis, atque etiam ex ipso Dei verbo. Quorum argumenta omnia opere præclaro & vtili cōfutu-uit Tertullianus, qui liber in manibus hominum versatur, estque lectione dignissimus.

D. Nec vero illam quæro, quæ nulla fuit, sed istud potius, vtrum ex rebus ipsis creatis ex nihilo aliquid à Deo ipso dispositum, præparatum, & productum fuerit, quod postea cæteris rebus creandis vicem, vsumque præberet, & ex quo postea Deus reliqua efficeret vel efformaret.

P. Difficilem me quæstionem ingredi iubes, quæ & paria pene rationum momenta habet, & pari numero graues auctores. Doctorum enim scriptorum alij putant Cælum & Terram, de quibus Genes. I. v. 1. dicitur, *In principio creauit Deus cælum & terram*, à Deo quidē creata ex nihilo, sed primum tamen & ante

ante omnia, vt esset reliquarum rerū
 creādarū materia parata. Itaque nihil
 reliquis diebus esse à Deo actum, nisi
 vt hæc materia & massa cōfuse primū
 edita, & rerum omnium semina cōti-
 nens distingueretur in sua genera &
 elementa, & quodque rerum genus
 ornaretur atque suis legibus vincire-
 tur. Alij autem aliud existimant, ista
 initio futurę explicationis *προορμητικῶ* tā-
 tū quodā & anticipatione fuisse pro-
 posita, vt summa totius futuræ narra-
 tionis melius intelligeretur, & tanti
 ædificij, qualis mundus, limites primū
 designarētur. Sic periti architecti do-
 mum amplam constructuri certis re-
 gionibus, finibus, & lineamentis totū
 opus futurum circumscribunt & desi-
 gnant, vt intra eas metas reliquas ædi-
 ficij partes quærant, atque apte col-
 locent, seque ipsi inter eas contineāt.
 Ergo (aiūt) cælum & terra proponun-
 tur a Mose, idque in ingressu narratio-
 nis, vt quos limites futura descriptio,
 totumque ipsum opus habeat intel-
 i.j.

ligamus, quemadmodum post narrationem creationis idem ille eodẽ quoque limites iterum repetit, & totum opus à se expositum eodem modo cõcludit, Genes. 2. v. 1. Ergo in principio creavit Deus cœlum & terram, id est, primum omnium summa omnium Dei operum (de quorum creatione dicturus est) nobis cogitanda proponitur. Deinde docet & Iren. libro 2. cap. 10. 11. & 16. Deum non esse similem hominibus, qui vlla etiam a se creata & preparata materia eguerit ad reliquarum rerum molitionem & opificium.

D. Quid tu igitur aliudne sentis?

P. Certe probabilior mihi videri solet priorum interpretatio, & sententia, qui cœlum & terram (qualis illic commoratur) ex nihilo quidem primum a Deo creata esse volunt, sed velut rudem totius futuri operis & ornatus materiam, ex qua Deus sua vi, & potentia eduxit reliqua. Quanquã enim Deus omnipotens nulla egebat materia,

ria, neque ad cœlum & terram primū
creanda, neque ad reliquorum dierū
opera producēda, vti neque hominis
semine opus habet, si velit, ad homi-
nes hodie serēdos: tamē nō *quid quā-
tumque potuerit in istis questionibus qua-
rendum est*, ait Augustinus lib. 2. de Ge-
nes. sed quid rerum natura patiatur,
& quid voluerit, & nobis ipse verbo
suo patefecerit. Nec caret hæc mea
sententia iusto suo firmamento, id est,
vel autoritate hominum, vel etiam ra-
tione. Autoritas est non hoc modo,
quod & Philo Iudæus & passim Rab-
bini, & Hebræorum eruditissimi sic
locum illum Mosis explicant: sed etiā
Augustinus sæpe, veluti libr. 5. de Ge-
nes. ad liter. ca. 3 & 5. & li. 1. cap. 5. Am-
brosius etiam in Examerō, Chrysosto-
mus, Basilus & alij.

D. Sed ecqua ratio tuæ sententiæ afferri
potest?

P. Duplex. Ac prima quidem, quod ista
expositio optime cum verbis & serie
Mosis cōuenit: deinde quod ipsa voce
i.ij.

Principij & significatione eius videtur plane cōfirmari. Principium enim comparate ad alia dicitur. Itaque vt doceret quo modo ex iis duobus reliqua postea facta essent, aperte præfatur Moses, cælum illud & *illam* terrā in principio, id est, ante omnia illa Dei opera creata esse, & ad reliquorum operum vsum, id est, vnde sequentia postea desumpta, & tanquam prognata sunt. Cuius sententiæ vestigia, quam veritate manifeste interpolata, videntur extare tum apud Hesiodum in Theogonia, tū apud Ovidiū notissimo illo loco Metam. I. *Ante mare & terras, &c.* Sed hæc quoque ratio afferri potest, quod res ipsa, imprimis vero terra, sic nobis describitur, & appellatur a Mose Tohu & Bohu, ex quo apparet fuisse rudē quandā futuri mundi massam, seminarium, & materiā à Deo ipso tunc tantum, non autem ab æterno paratam. Quin autem confusionis aliquid etiam tū fuerit in ipso cælo, negari non potest, quū nō dum

dum cælestes terrestresque materia
a seipsis distinctæ & separata fuerint,
quod demû & hic factû est. Quod cœ-
li nullus adhuc erat ornatus, nullus
quoque splendor, vel lux in eo micabat.
Sed illa confusio maior in terra fuit.
Itaque de ea dictû est Tohu & Bohu.

CAP. XXII.

*Materia rerum terrenarum qualis fuerit:
& quam commode a Deo preparata.*

D. **Q**uid igitur voces hæ Tohu &
Bohu significant?

P. Primum informe quiddam, rude, cõ-
fufum, sed aptum tamen dispositum-
que ad formâ ornatumque admitten-
dum & suscipiendum. Itaque hac ra-
tione loquendi vtitur Scriptura, cum
quid impositum, & indigestum desi-
gnat, veluti Is. 34. v. 11. 40. v. 17. Talis i-
gitur quædam fuit tunc illius terræ
facies, qualis ferme ab illo canitur his
verbis:

i. iij.

Quaque erat & tellus illic & pontus & aer.

Sic erat instabilis tellus, innabilis vnda.

Luce carens aer, nulli sua forma manebat.

Deinde vt omniū rerum summa sunt genera duo, vnum cœleste, alterum terrenum: sic duplex materia a Deo, constituta primum omniū fuit, a Deo, inquam, qui cuius, & quotuplicis naturæ futura erant sua opera non ignorabat, sed iam tum præparabat. Cælestium enim mundi partium celestis materies parata est, & perfecta quidem, cœlum. Terrenarum autem terra, & ea etiam madida, humida & vliginosa, cui propterea aqua superflua fuit, quemadmodum est in Ps. 104, v. 6. vt ex eis duobus elementis vnum tantum corpus tunc extaret. Ac quidē in cœli illius, quale tunc fuerit, explicatione minus immoratur Moses, quia fuit quiddam efformatum magis quā cōpositū. In terræ autem statu describendo fusior est. Terram enim illam primam & materialem appellat Tohu, & Bohu, id est, confusam quādam

dam massam: qualis à nobis cogitetur
necesse est, si eum ornatum, & distin-
ctionem, quam postea addidit Domi-
nus, animo ab illa distraxeris.

D. Quid igitur vocabulum Tohu notat
in Scriptura?

P. Hoc ipsum quod nos Latine inane di-
cimus & desolatum, nimirum cuius
nullus est usus & commoditas, quod
neque fructum, neque sui usuram ali-
quam præbeat. Itaque quod sit nihili.
Vnde fit ut nihilū sæpe vertatur hæc
eadem vox: veluti Iob 26. v. 7. Is. 24. v.
10. & 40. sub finem. Quare eam utilita-
tem, quam nos hodie ex terra perci-
pitus, excludit vis & notio huius vo-
cis Tohu.

D. Quid vero vox Bohu?

P. Illud ipsum denotat apud Hebræos,
quod apud Latinos informe & incō-
positum. est autē illud informe, a quo
omnis distinctio, ordo, aptaque & uti-
lis partium collocatio abest, & quod
nihil nisi cōfusum & horrendū quid-
dam præ se fert spectantibus. nō quod
i. iij.

tamen omni forma careret. Quod fieri non potuit, cum iam nomen haberet, & Terra appellaretur. Sic Isai. 29, v. 21. accipitur.

D. Miram tu mihi mundi huius fabricandi originem & materiam a Deo creatam narras.

P. Atque huiusmodi esse oportuit, tum ut immensam summi, & optimi Dei potentiam melius intelligeremus, qui e tali tantaque rerum confusione, & e tantis tenebris tam admirabilem, ut ait Paulus 2. Corinth. 4. v. 6. ornatum, lucē, & vsum eduxit: tum etiam quod quæ res ita primum instituebatur, ut esset variarum formarum velut materia, receptaculum, susceprix & matrix quædam, talis esse debebat. Quam fateor terram iam ab ipso suæ creationis momento, suâ, eamque propriâ formam habuisse, sed quæ, quatenus à nobis materia spectatur, alis posset admittere & induere. Itaque hæc eadem materia & terra vides quâ pulchre a Deo aptata, & disposita ad formas

mas rerum postea suscipiendas nar-
retur.

CAP. XXIII.

*Abyssus aquarum cur huic materia &
terra superfusa?*

D. **Q**uomodo istud?

P. **Q**uod aquarum vorago & abyf-
sus commista cum illa terra tum tem-
poris fuisse dicitur.

D. At hoc ipsum auget horribilem tan-
tæ illius confusionis faciem.

P. Verum dicis, sed ex eo potentia Dei
magis illustratur. Atqui hæc etiâ ipsa
aquæ cum terra coagulatio, & commi-
stio fuit omnino necessaria ad hoc i-
psum quod dicimus, nempe, vt esset
terra omnium terrenarum rerû, quas
ex ea oriri Dominus volebat, bene &
cōmode præparata quædam materia.

D. Explica teipsum.

P. Semen & materiam rerum omnium

formabilem esse oportuit, & vt ita lo-
quar, ductilē & tractabilem, id quod
sine humore esse nō poterat in terra.
Itaque terra humorem admistum ha-
buit, quæ natura sua sicca & dura quæ
dam res est, nec sibi cohærens, nec in
longum aut latum tractabilis, nisi col-
ligate, & emolliente humore talis fie-
ret. Vnde in eodem corpore creata
comprehensa que a Deo est vis illa im-
mensa aquarum, quæ dicitur abyssus,
sub qua terra ipsa informis conclude-
batur, & latebat. Ex quo etiam Chaos
maius, & magis ad explicandum diffi-
cile fuisse tota illa massa apparet, ex
qua tamen tanta pulchritudo, tantus
ordo, tantus nitor, tantaque venustas,
& illa quidē venustissima, a Deo pro-
ducta est. Quæ omnia in prima mate-
ria fuisse necessaria, etiam ipforum
Philosophorum prophanorum auto-
ritate demonstrarem pluribus, nisi lo-
cus ipse Scripturæ satis perspicue id
comprobaret.

D. Quomodo?

Dicit

P. Dicit enim Moses, & *tenebra erāt in superficie voraginis vtl abyssi, & Spiritus Dei agitabat sese in superficie aquarum,* Genes. i. v. i. vt duo hic a nobis contra omnium Philosophorum sententiam statuere sit necesse. Primum quidem, materiam omnium operū, quæ postea a Deo producta sunt, nō fuisse exilem quandam rem & cogitationem, animo, potius, quam mole corporis cōprehensibilem: sed fuisse ingentem illam molem & globum, qui postea in suas partes seorsum deductus, & dissectus terram hanc quam calcamus, & mare immensum quod nauigamus, continebat. Materiam enim primam tanquam tenuem & fugientem quandam vmbra[m] illi considerant, & prorsus forma carentem. Quod fieri non potest. Neque enim res quæ existit, omnino carere forma potest: quia quod omnino forma caret, nihil est, neque propterea est. De qua sic in lib. cōtra fundam. epistol. Manichæor. capit. 29. *informem quandam materiam sine speciē,*

*sine qualitate, sine mensura, sine numero
& pondere, sine ordine & distinctione, con-
futum nescio quid, atque omnino expers
omnis qualitatatis. Vnde quidam doctores
Græci ἀνοσιον vocant. Sed hanc sententiā
irridet Augustinus. Secundum efficitur,
Non vnā quandam & communem rerum omnium visibilium materiam primam esse constituendam, sed diuersam, nempe rerum cœlestium vnā, quæ est cœlum: alteram terrenarum, quæ est terra & aqua, quæ & eodem corpore comprehensa est, & eodem tempore ad terram emolliendam creata, quæ tria sunt condita primum ex nihilo.*

- D. Sed quænam est illa abyssus & vorago?
P. Plane hoc ipsum quod postea mare appellatur, sed appellatur abyssus a Græcis: ab Hebræis autem Tehom. Abyssus, quod fundo tanta aquarum vorago & collectio careat, qui sciri, tentari, & explicari possit, nimirum tam alte patet, ἀπὸ τοῦ βύθου. Tehom autem quod fremitu horrifono, & fragore formida-

formidabili moueatur cōcutiaturque tanta illa copia aquarum, quia suapte natura fluctuat & in sese recidit & reuoluitur, non autem manet quieta.

D. Sed de eo disputatur, vtrum ea abyf-
sus & moles aquarum infusa terræ ve-
nis & meatibus fuerit intus permista,
an tantum eius superficiei superfusa,
& superiecta: quia si superfusam tan-
tum dixeris, vix propterea mollesce-
re tanta terræ moles potuerit: sin au-
tem etiam commista terræ erit, &
Chaos horribilius effeceris, & natu-
ræ elemētique illius duri liquefactio-
nem & emollitionem melius intelle-
xeris. Nec enim iis, quemadmodum
credo assentiris, qui illam abyfsum a-
quarum tenuem, & raram tantum ne-
bulam fuisse sentiunt, quæ terram ob-
tegebat: id quod refert Augustinus.

P. Non assentior, sed quin vtroque illo
modo, quem explicasti, magnū & hor-
rendum Chaos constituatur & demō
stretur, siue commista terræ, siue tan-
tum superfusa abyfusus fuerit, non du-

bito. Nec etiam ambigi potest, quin tot tantisque aquis circumfluum, & conflutum terræ illius corpus satis macerari, & colliquescere iam potuerit. Sed tamen ut exponam quod ex sacrosancto Dei verbo in hac quaestione statui mihi videtur posse, afferam quod est scriptum Ps. 104. v. 6. de terra enim loquens sic ait, *Voragine tanquam vestimento operueras eam* : ut non commissa singulis terræ partibus singulæ abyssi & aquæ guttæ fuerint, quod illi putat, sed toti corpori terræ tota aquarum moles incumberet, & in eius superficie innataret. Quemadmodum postea tempore Noe in diluvio factum est. Cuius sententiæ hæc quoque ratio est, quod & Spiritus Dei, & tenebræ, quæ incumbebant informi illi moli, non terræ ipsi, sed aquis & voraginis superficiei superfusa scribuntur, ut terram totam illa voragine fuisse inuolutam & obtectam plane appareat. Deinde cum die tertio separata est abysus a terra, congregatæ tantum sunt aquæ ex illa

illa superfusione, & expansione, quæ super terram erat, non autem dicuntur aquæ expressæ e terra tanquam e spongia, quod tamen erat necesse.

CAP XXIII.

Tenebræ cur super eadem molis & materiae facie.

- D. Sed cur tenebræ super illam confusæ materiæ faciem & molem erant?
- P. Vt eo magis immensa illa Dei veri virtus, sapientia, & potentia eluceat, qui etiam confusa mole, & tot impedimentis concurrentibus, tam pulchrum rerum ordinem tam cito, tâtaque vi sua eduxit, etiam cum modus ipse eius distinguendæ, (vt docet Paulus 2. Corinth. 4. v. 6.) & explicandæ omnino alienus esset: solent enim omnia in luce distingui. Ergo etiâ tenebræ erant præter ipsam molis cōfusionem Deo obiectæ. Quomodo igitur egit Deus, & ista distinxit, cum essent tenebræ vir-

tute sua immensa & omnipotēti. Augent enim illæ maxime istius tantę cōfusionis horrorem, faciuntque vt eius dissolutio & explicatio plane desperatum opus videatur. Nā si ad id quod confusum & iam implicatum est, tenebræ accefferant, omnis illius euoluen di & explicandi spes, & ratio adempta nobis erit, vt cuilibet mundi creandi & distinguendi viam, quam primum Dominus est ingressus, cogitāti opus hoc non difficile tantum, sed plane impossibile cēseatur. Mundi autem iam distincti ornatum & formam intuenti, opus hoc ex prius digestissimis & ordinatissimis principiis, & partibus constitutis ortum esse iudicetur, & lucem primū ante res ipsas fuisse putet.

D. Num vero fit Deo iniuria, cū qui est sapiētissimus, optimus, perfectissimus, pulcherrimus, molem hāc materiamque primam tam confusam condidisse narratur, & tenebras cōstituisse, qui & potuit, & vt videtur, debuit statim & primo quoque momento edere eā distinctam

distinctam & ornatam. Certe Manichæi cum hæc imperite cogitarent, & perperam animaduertent, sunt decepti. Sed Valentiniani quoque eorū patriarchæ, propterea impegunt. Nam impiis suis in hoc rerum genere cogitationibus inducti dixerunt, Mū- dum hunc, eiusque exordia prima, & materiam esse fructum & effectum scdæ cuiusdam labis; & ignorantia Dei, non autem consulti cuiusdā numinis & opificis opus, quod sine horrore ne legi quidem possit. Aduersus quos disertissime atque etiam accurate pater Irenæus lib. 2. ca. 3. Sed ut respondeam ipse, atque afferam quod ad hanc quæstionem pertinet: dico Dominum, qui, ut suæ gloriæ & potentia notas diuitias faceret, omnia cōdidit, voluisse, hac potissimum via & ratione in mūdo creando se patefacere atque illis uti. Ergo quemadmodū Dei sapientissimi erat, viam, quam iudicauit esse ad sese patefaciendum optimam, eligere & inuenire: ita nostrum

k

est, eamque elegit, comprobare, venerari, & adorare. Fides enim ad hæc Dei opera intelligenda regula & animis nostris dux esse debet, quæ si non accesserit, nihil quicquam in hoc toto Dei opere, etsi patētissimo atque pulcherrimo, salutariter vtiliterque cogitabimus. Nā vt est scriptum Hebr. *11. v. 3. Per fidem intelligimus constructum fuisse mundum.* Hæc igitur, vanas ingeniorum nostrorū rationes secuti, definire non debemus.

D. At nonne hæc de tenebris materiæ illi primæ circumfusi narratio sententiam Aristotel. cōfirmat de priuatione, quam tertium esse rerum omniū principium ille statuit libr. x. *Physici* auditus?

P. Apagesis istud de priuatione, tanquā mundi principio, infomnium, & delirium. Qui enim potest priuatio (quæ res nulla est) rei causā censeri? tanquā ignem frigoris causā dicas, & contendas. Deinde priuatio Aristotelica in ipsa materia hæret infusa: at tenebra,

bræ, de quibus Moses agit, extra materiæ corpus fuerūt, & nullam ad formam suscipiendam commoditatem afferunt, quod tamen facit priuatio Aristotelica: imo potius spem omnē formæ inducendæ adimebant tenebræ, vt prorsus cum Mose pugnet Aristotel. consilium.

CAP. XXV.

*Spiritus Dei cur super hac ipsa materia
& mole.*

D. DE materia prima huius mundi, eiusque mira confusione, & vt ita dicam, cōtribulatione dixisti, expone cur cōmemoratus sit a Mose Dei Spiritus.

P. Multis de caussis, potissimum tribus. Primum quidem, vt mundi creationē non solius Patris & Filij, sed & Spiritus quoque sancti (qui ^{καθ' ἑνότητα} ab illis est distinctus) opus esse intelligemus. Quāquam si propius verba spe-

k.ij.

Ctes, vox, *Spiritus Dei*, notat eo loco
 non personam illam tertiam Trinita-
 tis infinitam, & nullo loco cōclusam,
 sed ipsius tantum effectum & vires &
 præsentiam quādam, quæ sese exere-
 bat, & manifestabat illinc. Sed est in
 Scriptura frequens, vt *Spiritus sancti*
 & dona & symbola pro ipso accipian-
 tur, & cum illa commemorantur, ipse
 illic suo specialique modo fuisse intel-
 ligatur, vti Matthæ. 3. quia alio nobis
 modo, quam per illos suos effectus, &
 dona innotescere nō potest. Ergo *Spi-*
ritus Dei suum in condendo hoc mū-
 do munus, & explicate & distincte ha-
 bet. Secundum, vt qua vi, & quo spiri-
 tu illa tanta & prima moles etiam ab
 initio sustentata fuerit, agnoscamus.
 Non à se ipsa illa quidem, nō ab aquis
 circumfusus, non a tenebris incumben-
 tibus, quæ potius primam illam mate-
 riam tāquam in utero nascentem ob-
 ruerent, & abortiuam facerent: sed a
 Dei Spiritu illo omnipotente, omnia-
 que vi sua diuina sustentante & viui-
 ficante,

ficante, per quem illa terræ & aquæ moles immensa, & tam stupida subsistebat, vigeat, vegetabatur, sustinebatur, retinebatur, & (vt ita loquar) animabatur, vt ista omnia & eorum vires ad Dei vnus gloriam referamus.

D. Quomodo id probas?

P. Quod Spiritu Dei etiā hodie omnia subsistunt & sustentantur, quanquam vim & naturam propriam iam sortita sunt, nedum vt illo tempore ab eo destituerentur, vt est Pl. 146. v. 4. 139. v. 7. 1. Timoth. 6. v. 13. Actor. 1. v. 28.

D. Quæ tertia ratio est?

P. Vt qua ratione, quo motu, quove progressu res omnes ex prima illa materia & mole a Deo extractæ, & eductæ prodierint, melius explicaretur. Vti enim hodie prima rerum semina, etiā postquam iacta sunt, videmus vi diuina non solum sustentari, sed etiam foueri, proritari, & calefieri vt parturiant, & quæ continent in sese conclusa corpora emittant: sic in illa prima rerum materia factū est, adeo vt pri-

k. iij.

ma rerum semina *idem spiritus* visua sustentaret & foueret, qui nūc eadem mouet, sed illa ipsius actio manifestius ostendebatur tūc, propterea quod nōdum erat verbo Dei inditavis aliqua ordinaria gignēdi, & producendi rebus ipsis, nam illa postea data est. Itaque potenter sese in iis manifestabat Spiritus Dei, & eam molem fouebat. Id quod etiam perspicue docet Moses ipso dicendi genere, quo est vsus.

D. Explica tete.

P. Hoc quod dico non tantū verba Mo-
sis innuunt, sed plane demonstrant.

D. Quanam illa?

P. Hæc nimirum, & *spiritus Dei agitabat
sese in superficie aquarum.*

D. Quid vero illa sibi volunt?

P. Spiritum Dei robur vegetū indidisse illi tam magnæ moli, non solum per quam esset, seseque sustineret, & tanquam portaret: sed etiam vim quandam inseruisse, iniecisse & excitasse in ea, per quam postea ad parturiēdum, & velut concipiendum incalefceret.

Vtrunque

Vtrunque enim notat vox Hebraea, Merachephet. Nam nō solum sustentare & agitare significat, sed etiam fouere, vti aues pullos suos fouent: & vim incalescendi, seque concitandi immittere. Deuter. 32. v. 11. quod Paulus videtur conuertisse *ὁ ἀναγκάζειν*. Ephes. 5. v. 29. Quemadmodum idem Dei Spiritus Ps. 139. v. 7. operari dicitur, & emit ti, vt res etiamnum hodie gignantur, & prodeant in lucem: qui si cesset aut subtrahatur, res nullę nascentur, quantumlibet earum semina iacta sint, & homines ipsi laborent, & enitatur, sed suffocata in ipsis terrę visceribus & matrum vteris iacebunt.

D. Sed cur illa spiritus actio & vis ex qua dam sui agitatione, motitatione & vēti flatu descripta est?

P. Quoniam ipsius Spiritus sancti præsentiæ & actionis symbolum fuit hæc agitatio & flatus, vti colūba alibi fuit eiusdem Spiritus sancti præsentis sacramentum. Matth. 3. ver. 16. Alibi lingua igneæ operationis & donorū eius k. iij.

figilla & notæ, Actor. i. Alibi etiam flatus emissio & spiratio ex ore, Ioan. 20. v. 22. Quanquā enim ille Spiritus Dei, qui est Deus, nō est vētus quidam, tamen eius operatio hoc agitationis & spirationis symbolo notata est, & designata: est enim viuificās Spiritus: vita autem motu, & agitatione maxime perspicitur, & a morte discernitur, quæ est perpetua, & stupida rerum quies, 17. v. 28. vt ex ipso etiam symboli genere satis doceatur, quorsum adesset Dei Spiritus, & quid efficeret, nimirum vim iniiciebat.

D. Sed cur in superficie aquarum erat ille Spiritus, cum nec aquā fuisse creatam dixerit antea Moses, & potuerit etiam in istius molis meditullio latēs, vt fermentum quoddam, vel ignis totam massam intus calefacere & sustentare?

P. Fuisse aquam vna cum terra prima editam, & a Deo simul creatam satis ostendit Moses, cum statim subiungat, *Et tenebræ erant in superficie abyssi*, id est,

est, erant in aquarum mole. Vtrunque enim elementum fuisse vnicam corporis vnius molem, verba illa demonstrant, inconditam quidem illam primum, & quæ duobus illis iunctis constaret, nec in ea re dubitationis quicquam habere potest. Cur autem in superficie & summo aquarum, id est, totius molis, non autem in imo vel meditullio illa vis & Spiritus Dei appareret, ratio est, nō quod ille nō penetraret ad imum vsque, & summam tantum molis superficiem non sustēteret, (Dei enim Spiritus iam tum ad inferos vsque pertingebat, Psal. 139. v. 7. & singulas istius molis partes etiam abditissimas vi sua replebat, & permeabat) sed quod cum sic ista omnia, & fieri, & extare voluerit Deus, vt in his manifesta, perspicua, & facilis cognitu, non autē latens & occulta eius potentia esset, in superficie totius molis, & in aperto, non autem in imo fundo, vel in medio eius, id est, in abscondito symbola illius oportebat apparere, &

sese proferre. Deinde oportuit eundē Spiritum totam molem non tantum vnam & partem amplecti & fouere, quod illa spiritus circū vniuersam molem gestatio & volutatio factum fuisse demonstrat.

D. Cur autem terram, aquam, & cœlum vocat, quæ nōdum vel hoc nomine vel propria natura distincta erant, & donata? nam sequentibus diebus post res iam secretas ita nominata sunt.

P. Cœlum quidem ipsum iam tum fuit factum a Deo, & nominatum cœlum, sed ratio nomen & etymon ex posteriore opificio, quod est secundæ diei opus & expansio, intelligitur. Itaque per *πρόληψιν*, & anticipationem quandā ita appellantur Cœlum & terra, ne si ita corpora nullis nominibus & vocabulis designarentur, res ipsa explicari nō posset. Præterea quod cum res ex suis propriisque nominibus dicuntur postea appellatæ, non alia quædam iis substantia, indita est, sed eadem retenta, quæ inerat illis, cum adhuc confusæ erant,

erant: sed tantum ornatus additus, per quem tum ab aliis, quæ diuersi generis erant, fuerunt distinctæ: tum ipsæ in sese formatiores factæ.

D. Quid autem? Tunc Anaxagoræ sententiam probas, aut reuocas, qui omnia omnibus primum putat cōmixta fuisse, & ex quolibet fieri quodlibet, & rerum ortum nihil aliud vocat, quam *ἀναμεικτον* & distinctionem ex confuso quodam, cui prius inerant, aceruo.

P. Minime id quidē, nec enim in illa terræ mole, de qua iam pridem disputo, vel arbores iam cōditas, vel homines formatos, vel pecora iam procreata latuisse dico, & quibusdā inuolucris obiecta & implicata extitisse, id quod sensit Anaxagoras: sed id ipsum refutat Moyses, qui quæ sequētibz diebus sunt producta, demonstrat fuisse facta, non tantum secreta, nec ex aceruo vel quodam penu rerum deprompta, separataque. In illa tamen prima materia, vere quidem dixerim cum Augustino, infusa fuisse semina primordia-

liter & radicaliter, rerum ex ea postea
 prognatarum, quæ nec quidem ab i-
 pſius terræ ſubſtantia diuerſa erant, &
 in illius tamen viſceribus incluſa late-
 rent: ſed quod verbo & ſpiritu agen-
 te apta effecta terra res illas poſtea
 produxit, quas ex ea extare Deus vo-
 luit. Denique quomodo rerum om-
 niũ illã *ἀνὰ χυμὸν* Anaxagoricã induce-
 mus, qui tam aperte rerum cœleſtiũ
 materiam a rerum terrenarum mate-
 ria diuerſam & ſeparatã in ſacra Scri-
 ptura legimus? Rerum enim cœleſtiũ
 tanquã materia fuit, vt puto, illud cœ-
 lum, quod vna cum terra a Deo pri-
 ma die creatum fuiſſe traditur.

C A P. XXVI.

*De rerum cœleſtium, quæ ſunt viſibiles,
 materia.*

D. S. Ed de illo primo cœlo rerum cœ-
 leſtium ſeminariorum quid ſentiendum
 eſt?

Fuiſſe

P. Fuisse illud non locum istum, qui aer siue expansio dicta est, & sequenti die creata est: Genes. i. v. 8, sed potius materiam rerum cœlestium a Deo præparatam, quæ generali nomine cœlū appellatur.

D. Quale vero fuit illud cœlū, quod materiam cœlestium vocas?

P. Primum quidem obscurum, tenebrosū, & si substantia quidem erat subtilissima, sed informe & inornatū nōdum ab illa terræ & aquæ mole loco spatioque vlllo interiecto separatum, vt apparet Genes. i. v. 6. sed adhuc illi adiunctū & vicinum siue contiguum.

D. Sed fueruntne illi cœlesti materiæ macerandæ necessariæ aquæ, quemadmodum terrenæ, vt ex ea postea cœlestia producerentur?

P. Apagesis. minime enim legimus cœlestia illa corpora, qualis sol, luna, æstra, totaque illa cœlestis regio, quæ dicitur, quæque supra elementarem a Deo collocata est, e cœlo ita producta, quemadmodum e terra terrestria.

Nec enim sicut dictum est Genes. I. v. 11. & germinet terra germen herbā producentem semen, & producant aquæ reptile, Genes. I. v. 20: ita scriptum aut a Deo præceptum fuit, Producat cælum solem & lunam: sed sic, Sint luminaria in expansione cœli. Genes. I. ver. 14. ex quo satis liquet cælum illud primum non eo modo cœlestium materiam extitisse, tanquam fœcundus, & prolificus quidam eorū pater fuerit: nec eodem etiam modo materiam cœlestium destinatum: quo terra terrestrium materia & matrix a Deo cōstituta fuit.

D. Cur autem Dominus tam vario modo ex iis materiis res esse, & effici voluit, nec eadē ratione cœlestia ex cœlo, vti terrestria ex terra nasci?

P. Non tantum idcirco, quod quemadmodum diuersę materiæ dissimilisque generis erant ab ipso conditæ (quantā tamē omnes sunt corporeæ) diuerso quoque modo eas fungi vsumque sui præstare oportet, vt carū differētia

tia intelligeretur & obseruaretur: sed etiam vt in tanta producendi varietate, Deus melius tum immensam potestiam suā, tum etiam illā suā *αὐτοτελείαν* sapientiam nobis ostēderet, Sic in vno & eodem homine formando alia ratione corpus: alia vero animum ipsius Deus creauit, & adhuc, creat & fingit, qui eadem ratione vtrunque producere potest.

CAP. XXVII.

Mundi forma quæ.

D. **H**Actenus de materia huius mundi, nūc de forma expone si quid habes.

P. Cupio.

D. Ecqua igitur huius tanti operis forma est?

P. Vnica quidem, quæ *οὐσία δὴς* sit, statui minime potest. Nam, vt antea docuimus, non potest esse vnica & singularis quædā totius huius mundi anima,

quæ in singulas eius partes tanquam corporis artus diffusa ciet, agat, moueatque tantam hanc machinā & molem, quicquid Aristotelici & Platonici sentiant. Atque etiā recte negat Augustin. libr. 7. de Genes. ad Liter. cap. 12. Deum huius mundi tanquam animantis animam esse, quando ipse supra mundi corpus omnemque spiritum habitat, atque etiam extra mundi totius fines diffunditur. Sed sua cuique rerum generi & natura & forma a Deo data est, de qua in singularibus tractatibus, qui institui de singulis generibus solent, disputatur. Rotunditas autem illa, quam mundo quidam tribuunt, vti formam, non interna & *οὐσιώδης*, id est, essentialis mundi forma censerī dicīve debet, sed accidentalis tantum & externa.

D. At nonne Scriptura mundo partes tribuit, & situs differentias, tanquam animali, atque etiam distinctas inter se regiones?

P. Tribuit, sed quæ propterea esse vnam
&

& eandem totius huius mundi formā spiritum, & animam non probent, nec eum esse animal euincant.

D. Cur ita?

P. Quia cum corporis, & coalitionis sit genus triplex, vnum simplex, & continuum, qualis homo: secundum contiguum, qualis tota aliqua domus: tertium disiectū, qualis grex: recte quidem dicitur omne genus corporis tāquam totum quoddam partes semper aliquas habere, in quas dissecatur, & situs siue loci diuersas differētiās, quæ possunt in eo notari: vna tamen anima, & spiritu vno, vel forma vna omne genus corporis non continetur: sed illud tantum, quod simplex, & continuum est a nobis appellatum, velut singuli nostrum.

CAP. XXVIII.

De mundi partibus, & primum de æthereā & elementari regione.

lj.

D. **Q**uænam sunt igitur mundi præcipuæ partes, quas refert Scriptura?

P. Varij quidem generis. Aliæ enim sunt integrales, & totum ipsum mundum cōstituentes quas οὐρανός appellamus, aliæ vero distinguētes tantum, & certi tantum vsus certarumque commoditatum gratia definitæ.

D. Quæ sunt vero mundi partes integrales, & cum constituentes?

P. Summatim quidem duæ in Scriptura fere proponuntur, cœlum, & terra: vt Colos. 1. vers. 16. Genes. 1. & 2. Isai. 1. v. 1. & infinitis pene aliis locis: quâquam Gene. 49. v. 25. Cœlum & abyssus enumerantur.

D. Quid tunc Cœli nomine complectitur Scriptura?

P. Illam omnem vniuersitatis huius regionem, quæ ætherea a Philosophis dicta est, & continet cœlestia, & innumerabilia corpora quæ perdurât, neque à die suæ creationis sunt mutata, vt ait Petrus 2. Petr. 3. v. 4.

Quid

D. Quid terræ appellatione?

P. Non hoc solum corpus & elemētum,
quod proprie terram nominamus, sed
totam illam mundi huius regionem,
quæ à Philosophis elementaris dicitur,
& quæ genitabilia corpora, quotidieque variātia & mutabilia habet.

D. Differuntne hæ regiones duæ?

P. Maxime & re & nomine. Ac nomine
quidem, quod illa prior cœli vocabulo:
hæc posterior mundi pars elementorum
appellatione etiam a Scriptura designatur.
Nam Petrus 2. Petr. 3. v. 10. & 14. voces has οὐρανός, & γῆ δια-
stinguit. Re autem, quod illa durat, &
in suo statu perstat: hæc quotidie mutatur
& vices nascendi pereundique habet.
Illa Deo reseruata, hæc hominum
vſui concessa dicitur, Ps. 115. v. 16.
Illa stridore tātum & leui perſtrictu
flammæ extremo die peritura docetur,
quod subtilis omnino & tenuis naturæ
sit. Hæc autem æstu, & magno ignis
incendio cremata conflagrabit, &
dissoluetur, adeo vt quod in terre-
lij.

nis lignis fieri videmus cū adurūtur, nimirum vt crepent, exhalent, & aliquem vaporem emittant, qui ex humidioribus partibus exit: ita dicitur elemēta æstu ātia fore & lipuefactum iri, quod sint naturæ durioris, crassioris, & spissioris, minusque puræ, & defæcatę. Sed & hæc quoque differentia inter vtrāque mundi partem obseruari potest, quod quæ in priori illa insunt, sunt causæ efficientes vel principia earum rerum, quæ hic gignuntur. Itaque sunt extra res ipsas, quas producunt. Sed quæ in secunda & elemētari mundi parte cōtinentur, sunt earum ipsarum rerum, quæ hic fiūt, materiales causę. Itaque in ipsis rebus insunt, earumque substantiam constituunt, & componunt: quod vocabulum elementi proprie sumptum significat.

D. Quousque autem patet vtraque regio, & quæ sunt vtriusque extrema vel fines?

P. Dicam nunc breuiter, alias fortasse latius

tius: ætheream regionem & cœlestē,
quidam a summo cœlo ad lunę orbem
definiunt. Elementarem autem ab eo
loco, qui huic orbi & spheræ subiici-
tur ad imum vsque terrę cētrum. Alij
tamen lunam ipsam ad terrenam & e-
lementarem mundi regionem potius
putant pertinere, de qua varia homi-
num opinione videndus est Plutarch.
in lib. de facie quæ in lunæ orbe appa-
ret. Sed prima sententia verior nobis
semper visa est.

D. Quid igitur de ea generali rerum di-
tributione sentis, per quam quæ sunt
in hoc mundo omnia distribuuntur
non in duo, sed in quatuor rerum ge-
nera, nempe earum quæ sunt in cœlo,
super terram, sub terra, & in mari, ve-
luti Apocalypf. 5. v. 13. & Paulus tria
rerum genera manifeste distinxit, sci-
licet *ἡ οὐρανίων, ἡ γῆϊων καὶ ἡ καταχθονίων*, id est
cœlestium, terrestrium, & subterra-
neorum, Philip. 2. v. 20.

P. Illæ de quibus dixisti rerum vniuer-
sæ partitiones, & si quæ sunt aliæ ad
liij.

hæc duo rerum genera summa quæ
 proposui, possunt facillime reuocari.
 Nam quæ terrena, & elementaris re-
 gio dicitur, complectitur omnia quæ
 super terrâ, & in terra, & in mari sunt.
 Imo etiam ea quæ subterranea nomi-
 nantur, quæ fere in Scriptura nihil al-
 liud sunt, quam ea quæ sunt in mari,
 vti apparet ex interpretatione, quæ
 ab ipso Deo facta est, Exo. 20. 4. Ae-
 therea autem cõplectitur omnia cœ-
 lestia, quæ dicuntur.

CAP XXIX.

*De mundi Oriu, Occasu, Septentrione,
 Meridie.*

- D. **D**ic iam de eo partiũ genere, quas
 distinguentes tantum, non etiam
 constituentes appellasti.
- P. Illæ sunt quatuor Hebræis vocabulis
 ita designatæ, קדם Quedem, ימים Ia-
 mim, צפון Tsaphon, נגב vel ים Negeb
 vel Iamim. Græcis autem sic Ἀνατολή.

Αὐτοῦ, Βίβειον, Μεσημαρία. Latinis etiam hoc modo, Oriens, vel Ortus, Occasus, Septentrio, Meridies, quas omnes hoc vocabulo, Adam comprehensas & designatas putat Augustin. Hebræa Græcis adaptans.

D. Sed quæ horum vocabulorum imponendorum ratio fuit?

P. Græcorum quidem & Latinorum nihil necesse est quæri etymologias, cū vulgo pateant. Hebræarum autem appellationum hæc est fere ratio, Ortus dicitur Quedē, quia est prior siue anterior mundi pars. Occasus autem Iamim, quod mare significat, quod ad plagam & regionem mundi occidentalem sit magnum illud mare, quod Mediterraneum appellatur. Septentrio Tsaphon quod occulta, & ignota ea mūdi pars Hebræis hominibus fuerit, si terræ regiones spectes & populos, quibuscum nullum commercium propter longinquitatem locorum habebant. Vnde contra illis eaenit, quā nobis, qui septentrionalem & arcticū

l.iiiij

polum assidue videmus. Antarcticum autem semper absconditum habemus. Meridies autē dicitur ab iis Negeb, quod ea mundi regio perpetuis solis ardoribus sicca sit, exhausta, & adusta, vel etiam lamim prima longa, ut a priore lamim differat, quod est prima syllaba breui, quia nobis versus Orientem spectantibus, Meridies ad dextram sit, non ad sinistram.

D. Vbi vero hæ quatuor mundi plagæ in Scriptura commemorantur?

P. In infinitis pene locis, a quibus hi pauci a nobis afferentur. Genes. 13. 14. & 28. v. 14. Ps. 107. v. 3. Isa. 47. vers. 5, 6. Ps. 75. v. 7.

D. Cur autem has partes distinguentes tantum nominas?

P. Quia usus commoditatisque hominū gratia à nobis observantur.

M. Cuius vero commoditatis?

P. Maxime quadruplicis, & quibus duæ publicū & omnium hominum usum spectant: duæ priuatam cuiusque regionis, & loci commoditatem.

Explica.

D Explica.

P. Ad omnium hominum vsum hæc plagarum distinctio necessaria fuit duabus de caussis. Primum, vt vniuersæ terræ atque orbis huius nationes, & populi inter sese distinguerentur, quorū alij ad ortum solis, alij ad occasum habitare dicuntur, alij ad Septentrionē, alij ad Meridiē. Deinde ad solis ipsius (quo nationes omnes vtūtur) cursum notandum, qui ab Oriente progressus per Meridiem in Occidentem tādē peruenit. Denique ad vim & originē ventorum explicandam. Quæ omnia nisi distinctis istis quatuor mundi plagis intelligi & obseruari non possunt. Quod autem ad priuatum etiā vsum, fuit omnino necesse easdem discerni. Primum, vt cuiusque regni, populi, & regionis situs & limites describantur: Deinde vt in quo territorio ædificiorum, agrorum, locorum termini, & fines designarentur, & pangerentur, lisque de finibus agrorum, melius tādē tolleretur inter homines priuatos.

D. Intelligo quæ dicis: sed hæ regione^s
 ipsane rerum natura distinctæ sunt, an
 tantum hominum opinione constitu-
 tæ, vt quam mundi plagā quisque po-
 pulus vel homo priuatus velit, Ortū
 vel Occasum faciat, itemque Septen-
 trionē, vel Meridiem: quoniā quæ re-
 gio cœli vel terre Tſaphon & occul-
 ta Iudæis est, diciturque Septentrio:
 ea sæpe nobis aperta, patens & conspi-
 cua est, vti omnibus Septétrionalibus
 populis, Septétrionalis cœli regio. quæ
 fuit Iudæis ignorata. Et contra cœli
 regio Meridionalis, & polus mūdi, qui
 illis cōspicius est, nobis est occultus,
 qualis Canopus qui dicitur. Denique
 quæ illis dextra est pars mundi, nobis
 & aliis est sæpe sinistra. Vnde illud
 Vergilij de polo Arctico loquens,

Hic vertex nobis semper sublimis: at illum,

Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi.

Item & illud Lucani poetæ,

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem,

Vmbras mirati nemorum non ire sinistras.

& cætera similia.

Minime

P. Minimè vero. Sunt enim natura ipsa definitæ hæ mundi plage, quando nec ortus alibi esse potest, quam vbi sol oritur: nec Occasus, quam vbi occidit. Nec Septentrio Meridiesve, nisi in cōtrariis & plane oppositis, mūdi partibus constitui: Septentrio, vbi Septentrionales populi habitāt: Meridies autem in aduersa parte. Etsi enim Ortus & Occasus solis hic κατὰ μέρος, non autem ἐν ἀμφοῖν, & in vno quodam cœli pūcto a nobis accipitur (quia alius est solis hortus hybernus, alius vernus, alius æstiuus) in certa tantum mundi parte & eadem semper sol oritur, nec certas metas transgreditur, quas illi Dominus ad cursum suū toto anno peragendum constituit. Ergo nō opinione tantum hæc plagarum mundi distinctio cōstat, aut cuiusque arbitrio: sed natura ipsa, & vera rerum separatione, & experientia definita est.

D. De quinque illis plagis, & zonis, quas in cœlo & in terra Astrologi describunt, de quibus ita Virgilius,

Quinque tenent cælum zone: & illud;

*—Totidemque plaga tellure premuntur,
Quarum qua media est non est habitabilis æstu.*

*Nix tetigit alta duas, quarum una ad Septentrionalem polum, altera ad antarcticum: Medias inter utranque locavit,
Temperiemque dedit mista cum frigore flamma.*

Itaque habitabiles appellantur, dic quid sentias.

- P. Quanquam tam aperte Scriptura ista non distinguit, tamen ipsa vocat aliud Aretz, & terram: aliud autem Tebet, *οἰκουμένη*, & orbem habitabilem. Isa. 34. v. 1. 38. v. 11. unde quasdam mundi huius regiones commodius, frequentiusque habitari docet, quando & frigus & æstus vim sæpe esse hominibus intolerabilem videmus. Psal. 149. vers. 17. Psal. 91. v. 6. Psal. 121. vers. 6. Itaque experientia ipsa id verum esse docet, nec eam mundi partitionem, quia vsum aliquem habet, reiiciendam puto, quâquam ista novis hominum nostri seculi navigationibus perlustrata commodius

modius etiam percipi possunt.

CAP. XXX.

*In mundo ubi Sursum, Deorsum, Ante,
Retro, Dextrorsum, Sinistrorsum.*

D. **D**ic iam de diuersis situs vel loci differentiis, quæ in mundo designantur & notantur.

P. Sunt numero sex, atque ex tribus iis dimensionibus, quæ sunt corporum propriæ, sumuntur. Nempe sursum, deorsum, ante, retro, dextrorsum, sinistrorsum.

D. Quomodo id?

P. Quia habet corpus omne naturale, ut sit longum, latum, & altum, siue solidum, id est, spissum. Nam quæ planæ, & *ex immensis* fiunt delineationes, superficies tantum sunt, non corpora. unaquæque igitur ex iis tribus dimensionibus per rectam lineam sumitur, & designatur. At omnis rectæ lineæ sunt duo extrema. Ergo trium illarum di-

ensionum siue linearum rectarum
erunt extrema sex, quæ totidē diuer-
sas loci vel situs differentias consti-
tuunt, & distinguunt. Ac in longitu-
dine sursum, alterum extremū appel-
lamus, alterum autem deorsum. In la-
titudine dextrum & sinistrū colloca-
mus. In altitudine siue soliditate, An-
te & pone. Quanquam hæ duæ poste-
riores differentię non in omni corpo-
rum genere obseruari possunt, sed in
eo tātum quod animalis corpus dici-
tur & sensu præditum est.

D. Quid vero? Tu tres tantū corporis di-
mensiones enumeras, cum Paulus cō-
memoret quatuor, *μήκος, πλάτος, βάθος, καὶ ὕψος*, id est, lōgitudinem, latitudinem,
profunditatem, & altitudinem. Ephes.
3. vers. 18. vti Iob 11. v. 8. 9. eadem com-
memorantur.

P. Recte meministi. Sed duæ illæ, nimi-
rū profunditas, & altitudo re & sub-
iecto idem sunt, ratione autem tātum
inter se distinguuntur.

D. Explica te ipsum.

Quemad-

P. Quemadmodum est eadem via, ait Aristote. quæ Athenis ducit Thebas, & quæ Thebis ducit Athenas: quemadmodum in eadem scala, & in iisdem gradibus reipsa & subiecti ratione idem est ascensus & descensus: ascēsus quidem, si ab imo ad summum gradū scandas: descensus autem si a summo ad imum delaberis. Sic idem est reipsa altitudo, & profunditas, sed altitudo tunc dicitur, cum ab imo ad summum suspicis, & oculis contendis: Profunditas cum a summo ad imum & fundū oculos deiicis, vt pro vtraque d. mentione vna tantum linea nobis sumenda sit. Atque ita fit, vt sint tantum sex differentiae loci, non autem octo.

D. Ecquę igitur in hoc mundo regiones dextræ, sinistræ, priores, posteriores sublimes, humilesque vel sunt, vel dici debent?

P. Certe si quam variaz de ea vna re sunt hominum sententia pluribus explicem, ero non modo molestus, sed extra suscepti argumēti fines euagabor.

Aliter enim Astronomi & alibi eas de-
finiunt, aliter augures qui dicti sunt,
aliter historici. Denique in eo ipso est
etiam sua quibusdam gentibus & pe-
culiaris opinio, & sententia, veluti Ae-
gyptiorum, qui cum Orientem ante-
riorem mundi partem esse velint, Oc-
cidentem etiam posteriorem: Dextrā
tamen in Septentrione, Sinistram au-
tem in Meridie statuunt, vti Plutar-
chus in Iside scribit, contra quam & i-
psa rerum natura, & cōsequentio ferat,
& patiatur. Aristotel. vero Oriens est
dextra mundi pars, Occidens sinistra,
quia sic mundus mouetur, ait, quem-
admodum homo a dextris in sinistra
motus & progressus sui initium in-
choans, cui necessario erit Septentrio
dextra, Meridies autem sinistra Mun-
di pars, & regio. Varro libr. 6. de lin-
gua Latina aliud sentit, Sinistra esse
ab Oriente, Dextra ab Occasu, antica
ad meridiem, postica ad Septentrio-
nem. At vero scriptura aliter.

D. Quid illa?

Orientem

P. Orientem vocat anteriorem mundi partē, idque constanter: Occidētem vero posteriorem: Meridiem, dextrā. Septentrionem autem, sinistram.

D. Vnde id probas?

P. Imprimis ex illo Iobi loco qui est cap. 23. v. 8. & 9. & quia omnino consequens est, vt si ad Orientem anticam mundi partem constituas, sit Septentrio sinistra. Meridies dextra mundi pars, vt nobis ad Orientem cōuertentibus faciem, & spectantibus facile apparere potest, & hoc ipsum necessario colligi quoque docet Dionys. Halicarnass. lib. 2. *Ἀρχαῖος*.

D. Cur autem Orientem faciem, & anticam mundi partem facit Scriptura?

P. Quod quemadmodū in facie & priori parte hominis sensus nostri sunt collocati in primisque oculi, lumen, & vultus noster, sic ab ea mundi parte lux primum oritur nobis. Vnde fit vt eodem etiam omnium hominum vultus sese conuertant, imo etiam beluarum, quæ cum mane in agris, & pratis

m.j.

pa scuntur, Orientem solem propter lumen spectant. Itaque natura ipsa duce hanc mundi partē omnia fatentur & agnoscunt esse tanquam faciem, oculos, & antica mundi.

D. Imo vero ista in mundo distingui potius videntur nostri ratione, quam natura.

P. Certe nostri maxime ratione sic mundus distinguitur. Nam in circulo proprie & per se nihil dextrum, nihil sinistrum, nihil ante, nihil pone accipi potest, cum sint omnes circumferentiæ partes in eo figuræ genere æqualiter sitæ. Itaque recte Arnobius li. 4. *Mundus ipse per se sibi neque dexteram (ait) neque laevam, neque superas regiones habet, neque imas, neque anticas, neque posticas. Quicquid enim teres est, nullum habet initium, nullum finem. Itaque cum dicimus dextra est hac regio, hac laeva, nō ad mundi habitum dicimus, sed ad positionem nostram suumque reuocamus. Hæc ille. Ex quo etiam ipso apparet, quam insulsa sit, & nullo fundamento innitatur, ea antiquo-*

antiquorum Hetruscorum augurum sententia, qui læua fulmina, læua auguria, læua cœli signa fœliciora natura ipsa iudicarunt, quam quæ ex alia mundi parte coruscabant. Nam quod mihi læuum est, tibi dextrû erit, quia ex hominum diuersa ratione istæ loci & situs differentix variant, & mutantur.

D. Quid autem, sursum & deorsum notatne etiam Scriptura in mundo?

P. Aperte.

D. Vbi?

P. Iobi cap. 11. v. 8. & 9. & Exod. 20. v. 4.

D. Ecqua vero mundi pars superior, & ecqua inferior?

P. Tota cœlestis regio superior dicitur. Terrena vero, & terra ipsa, inferior.

D. Vnde probas?

P. Ex superioribus Iobi & Exodi locis, cui coniungas licet Rom. 10. v. 6. Deuter. 5. vers. 8. & alios similes pene infinitos, vti Isai. 44. v. 23. Proverb. 25. v. 1.

D. Quid autem, idne natura ipsa, an hominum tantum opinione cõstat, vt sit
m. ij.

vna mundi pars superior, altera inferior.

P. Natura, quia & quæ leuia sunt sursum natura tendunt, illa autem petūt cœlum: & quæ graua, deorsum, illa autē descendunt in terram. Deinde si causarum ordo spectetur, hic est a Deo constitutus, vt superiores agant in ea quæ sunt inferiora: at cœlum agit in terrena hæc, & eius influentiæ & effectus a nobis varie sentiūtur, multaque in terra vel producant, vel extinguūt nimis veluti pluuiis, vel æstu. Ergo cœlum est natura loci, & situ ipso superius quam terra.

D. At de eo grauis est Augustini disceptatio lib. 83. quæst. 29. quærit enim vtrum in hoc vniuerso qui circulari figura continetur aliquid sursum, aliquid deorsum designari possit, cū partes omnes æquali situ iaceant.

P. De circuli ipsius circumferentia hoc fortasse quæri potuit, quod voluit Augustinus. vtrum eius pars vna sit inferior, altera superior: sunt enim omnes inter se

se æquali situ. Sed de rebus ipsis, quæ circulo comprehenduntur, caret hæc quæstio omni dubitatione. Nam in omni circulo circumferentia est superior eius pars, centrum vero inferior: ad quam partem quæ res propius accedunt, sunt quoque inferiores vti, superiores eæ, quæ viciniore sunt circumferentiæ circuli.

D. Ecquod vero est mundi medium?

P. Medium mûdi dupliciter peti potest, vel substantiæ ratione, vel loci, id quod summus philosophus Plutarchus in libro de contrarietat. Stoicorû primus observauit. Est mundi medium ratione substantiæ non vnum quoddâ corpus, sed multa, qualis aer, & aqua, & quæ partim cœlestem, partim terrenam naturam participēt. Loci autem ratione medium mûdi statuitur Terra ab his, qui mundi ambitum, & circumplexum rotundæ & sphericæ figurę esse contendunt: quia, vt volūt, terra centri locum tenet totius huius vniuersi comparatione. De quo et si
m.ij.

pugnāt ij, qui aliquos esse Antipodas negant, id quod & Lactantius & Augustinus probati scriptores fecere, tamen Antipodas esse verius est, & credibilius, quum etiam nihil pro Lactantio & Augustino ex Scriptura afferri possit, & res ipsa eos esse aperte demonstret, nimirum regionum situs, & polorum eleuatio.

C A P. XXII.

*Mundi finis precipuus, Dei opificis gloria
& cognitio.*

D. HActenus de mundi causa efficiēte, materia, & forma dixisti, restat quarta & vltima explicanda, quæ est finalis, de qua abs te quæro, quis fuerit huius mundi creandī finis, quē notat Scriptura?

P. Recte tu quidem addidisti, quem notat Scriptura. Nam e philosophis, vno modo Platone vel Trimegisto excepto, nullus est, qui etsi mundum hunc admireretur, explicet tamē qua de causa extiterit, & quis sit vel illius nascēdi

vel nunc subsistendi finis. Ac ne Aristoteles quidem, quanquam de rerum natura plus minus 30. libros varie scripsit, qui hodie extat, & hominum manibus teruntur.

D. Quis igitur, & creandi, & conseruandi mundi finis est?

P. Vt vno verbo dicam, Deus ipse æternus & immortalis, propter cuius gloriam agnoscendam & celebrandam conditus est.

D. Vnde id probas?

P. Non equidem tam quia sic scribit pater Ireneus lib. 2. cap. 64. quam quod ipse Dei Spiritus ita nos docet. Primum enim omnia propter Dei ipsius veri, & qui nobis in verbo suo patefactus est, gloriam creata esse tradit aperte sacra Scriptura, Prouerb. 16. v. 16. tū deinde Paulus, qui τὸ πρῶτον τοῦ θεοῦ ex rebus his creatis & conspicuis haberi scribit, Rom. 1. v. 20. Est enim hic mundus familiaris & communis omnium gentium, populorum, nationum liber, & pulcherrimum speculum, in
m. iij.

quo Dei potentia, sapientia, bonitas se dilucide cernendam, intuendam & agnoscendam proponit, quemadmodum copiose docetur Psal. 29. v. 1. 2. 3. 4. 5. cui coniungas licet quod est in libris sapiētiæ. 13. v. 1. & 5. Vnde illud est Iobi cap. 36. v. 2. *Memento ut magnifices opus eius (Dei) quod contemplantur homines, quodque omnes homines vident, & homo intuetur eminens.* Itaque Isaïas cap. 44. v. 23. non homines modo, sed & reliquas creaturas ad laudem Deo cauendam inuitat. Quod idem fit Psalmo 147.

D. Sed cum Dei gloria sit virtutū excellentiæque eius prædicatio, ecquæ Dei virtutes, ecqua eius supereminēs magnitudo in huius mundi speculo elucet, in quo tot rerum confusiones denuntur?

P. Infinitæ illæ quidem & innumerabiles virtutes, excellentiæ etiam, & maiestatis tam augustæ & incomprehensibilis sese nobis offert, vt etiam Deitas ipsa *θεοτης* Dei aterna in huius mundi intuitu

intuitu & cōtemplatione vere corrumpet, vt ait Paulus. Sed ne per omnes spatiemur, & vt disputatio hæc finem aliquem tādē inueniat, ad triū potissimum Dei virtutum cognitionem mundi huius finem contrahemus, & reuocabimus.

D. Ecquæ sunt illæ?

P. Potentia, sapientia, bonitas.

D. Cedo mihi earum rerum exemplum.

P. Primum potentia Dei in huius mundi opificio apparet immensa, & plane infinita, longeque omnem humani ingenij captū viresque superans. Quod Deus ex nihilo hæc: quod tot numero, & quod tanta mole, quod tam spatiosa loco creauit. Quæ cū per se singula spectantur, & considerantur, maximas omnino opificis vires requirūt: cum autem vniuersa cernuntur, prorsus incomprehensibilem, & infinitam illius potentiam fuisse demonstrant. Hanc Dei potentiam ex mundi creatione nobis agnoscendam meditandā que proponit tum Ps. 19. nominatim:

tum etiā is qui est numero 145. Quid enim omnes alios Scripturæ & Prophetarum locos hic commemorem?

- D. Cedo sapientiæ Dei exēplum ex mūdi huius opificio, & contemplatione.
- P. Facile illa perspicitur. Primum quod in vno & eodem tota, tam varias tamque multiplices partes, & rerum genera tam diuersa posuit, deinde quod cuique generi suam vim & naturam, eamque ab alia separatam dedit, postea quod cuique naturæ certum propriumque locum & motum tribuit. Denique quod nō modo singulis rerum generibus, sed etiam singulis singulorum indiuiduorū partibus vsum, finem, & propriam vtilitatem, effectumque assignat. Itaque nihil vel etiā minimum frustra effecit illa Dei sapientia, quæ vere est, quemadmodum appellat Paulus, πολυποικίλος, Ephes. 3. v. 10. Cælos igitur intelligentia inscrutabilique plane sapientia fecisse dicitur, Psal. 136, v. 5. & cū hæc mundi machina cogitanti Dauidi animo obuersaretur,

faretur, exclamauit, *Mirabilior est scientia tua super me, excelsa est, non potero eam attingere.* Psal. 139. v. 6. cui addi potest, quod Ecclesiastici capit. 39. v. 26. Hæc nostra sententia etiam Prouer. cap. 8. v. 27. 28. & seq. & cap. 21. v. 30. confirmatur, & ex eo etiam ipso, quod quæ diuersæ, sibi que contrariæ sunt hominū & rerum qualitates & naturæ, vtiliter eadem Dei sapientia sunt tales creatæ. Nam & pauperem & diuitem sapienter fecit distinxitque Dominus, Prouerb. 22. v. 2. Denique, quæ a nobis leuia paruaque censentur, vti musca, vermis, papilio, in iis etiam Dei sapientia apparet mirabilis, adeo vt verum esse agnoscamus illud quod a Plinio profano homine dictum est, *Nusquam magis tota natura quam in minimis.*

D. Quid Dei bonitas, eane in huius mundi opificio, & creaturis illustris appareat?

P. Maxime. Quanquam enim in redemptione humani generis, quæ per Dominum nostrum Iesum Christum facta

est, & maior elucet: tamen illa summa
& incomprehensibilis in huius mun-
di creatione, constitutione, conserva-
tioneque nobis patefacta est.

D. Ostende.

P. Primum, hæc summa Dei bonitas est,
quod esse & existere voluit, quæ antea
non erant. Deinde quod iis vt essent,
vitam naturamque dedit, quæ ab alio,
quam ab ipso (qui omnis vitæ fons est)
hauriri nõ potuit: postea quod singu-
lis rerum generibus suum quendam
peculiarem, & cum etiam commodif-
simum, & cõuenientem cibum & pa-
bulum nõ modo semel assignauit, sed
dietim parat, distribuit & profundit.
Denique quod omnia, quæ sunt, etiã
hodie conseruet, & tuetur, & rebus
singulis magna sua benignitate bonus
pater nom modo donauit eas partes
& membra, per quæ se vitamque suam
commode agūt, sed etiam cos motus,
& sensus tribuit, per quos vita hac iu-
cunde, & quadam suau cum volupta-
te lubentes fruuntur. Quæ singula
enumere-

enumerare esset infinitū. Itaque vni-
uersa terra eius bonitate plena esse, &
vere quidem affirmatur. Ps. 33. v. 5. &
multitudo bonitatis Dei eructari di-
citur ab ipsius operibus. Psal. 145. v. 7.

*Aperit enim manum suam, & saturat
omne viuens ad satietatem & voluntatē.*

Et eodem videntur pertinere Psalm.

147. & 148. cui addas licet, Eccle. 39. v.

27. vt iam recte concludi possit illud,

quod etiam omnes orthodoxi patres

senferunt, imprimis autem Tertullia-

nus saepe scripsit, *Deum ex mundi hu-*

ius opificio cognosci, ex verbi autem sui

predicatione recognosci.

D. At infinitæ rerum confusiones in hoc
mundo apparent, quæ illam bonita-
tis, sapientiæ & potentiæ Dei lucem
obscurant.

P. Tenebras quidem aliquas, & aliquā-
diu effundunt, ne perspicue a multis
cernantur: prorsus tamen neque obs-
curant, neque delent illarum virtutū
Dei vestigia, quæ in suis operibus im-
pressit. Deinde cum eę ipsæ rerū con-

fusiones quæ dicuntur, sint iusti ipsius iudicij effecta, si a nobis, quemadmodum oportet, considerentur, etiam illustrabunt Dei potentiam, & sapientiam, nedum vt obscurent.

CAP. XXXII.

Ex mundi huius aspectu quæ Dei cognitio habeatur.

D. **A**T Dei cognitio, quæ ex huius mundi intuitu, & rebus conspicuis haberi potest, estne ipsa per se ^{aut ræprens} id est, ad plenam Dei notitiam consequendam satis sufficiens, an potius inchoatantū quædā eius cognitionis tradit & continet, quæ nobis est postea plenius perfectiusque aliunde quærēda, & ediscenda, nēpe ex Dei ipsius verbo scripto, & patefacto? Nec enim ex mundi huius fabrica, Christus à nobis cognosci potest noster saluator, & mediator apud Deum.

P. Recte sentis. Respondet enim Paulus Roman.

Roman. I. v. 20. hanc cognitionem, quæ habetur ex mundo, etsi vera est, tamē nō esse nobis *αὐτάρκην*, vt salutē in Christo oblatam intelligamus, sed eatenus tantum vtilem, quatenus per eā redamur *ἀναπολόγητοι*, id est, inexcusabiles. Docet enim nos Deum creatorē: nō sufficit autē, vt eundē intelligamus esse nostrū per Christū redemptorē, quia ad eam cognitionē sine prædicatione Euāgelij & verbi Dei peruenire nō possumus. Itaque nō est illa Dei cognitio *σωτηριᾶς*, in qua nobis est subsistendū, sed potius *συχαιᾶς*, a qua nobis est inchoandum, & ad alia meliora & altiora postea progrediendum. Nā Ethnici & Philosophi, qui hanc cognitionem rerum naturalium maxime sunt sequuti, neque salutis hominum rationem, quæ est in vno Christo perceperūt: neque ipsi salui sunt facti, quia caruerunt fide. Prodest tamen, atque maxime prodest, vt Deum verum, qui hæc condidit quæramus: & inuētum, si quo pacto ipse dederit, adoremus.

Saltem hoc a nobis etiam nolentibus euincit, eum esse & quærédum & colendum, qui hæc omnia condidit, & nunc tuetur. Itaque reddit nos si non quæramus, aut non adoremus, inexcusabiles.

D. At vero plerique eā inuestigandi Dei viam vel omnino nō viderūt : vel eam ingressi, Dei gloriam illam, quā commemorasti, non animaduenterunt: vel etiam quanto magis in hac mundi rerumque naturalium cognitione profecerūt, tanto securius audētiusque Deū ipsum spreuerunt, quemadmodum olim Epicurei Philosophi, & nūc adeo nimis multi.

P. Magna sunt ista hominum vitia, & magna peruersitatis humani ingenij accusatio est hæc, quam narras, non opificis culpa, aut defectus lucis Dei gloriæ, quæ in ipsius operibus inhæret splendidissima. Illa enim lux in hoc mundo satis elucet, & indelebiter quidem, atque etiā facillime perspicitur, si quis modo ad eam oculos attollat,

tollat, & cōuertat. Nam Deus magna
vbique in hoc mūdo & illustria illius
sue bonitatis, potentie, & sapiētie ve-
stigia inculpsit, apertissima etiam te-
stimonia, & quantumuis rudibus ho-
minibus perspicua documenta obii-
cit, quæ qui non videt, se suamque cæ-
citatem, aut socordiam accuset, non
autem libri nobis a Deo propositi aut
styli huius difficultatem, aut speculi,
(quod in huius mundi contemplatio-
ne splendidissimum habemus) obscu-
ritatem. Nam Psal. 19. satis huiusmo-
di calumniam a Deo, eiusque opificio
sum mouet, utpote qui veritatem suā
in cælis firmasse dicitur, Ps. 89. vers. 3.
qui bonitatem, qui cætera laudis sue
argumenta in iisdem calatura quadā
vuiisque coloribus distinxit, & inus-
sit. Itaque quod tam aperta Dei si-
gna olim non viderunt homines, nec
hodie vident, nec in iis proficiunt ad
Dei cognitionem consequendam, sit
eorum vitio, qui propter peccatum
suum veram mentis lucem amiserunt:

n.j.

qui si in primo creationis suæ statu mansisset, certe hæc signa nec obscurè, nec tenuiter cernerent, sed lucide, & perspicue agnoscerēt, & summa esse faterentur.

D. Quid igitur, si hic mundus tantarum Dei virtutum speculum est, illudque tam lucidum, tamque clarum, cur alibi homo, cur etiam Christus dicitur esse imago Dei, in qua ille se nobis cōtemplādum & agnoscendum proponit? frustra enim aliud speculum nobis obiiicis, si hic mundus erat tam illustre, quam facis. Colof. i. v. 15.

P. Vnius & eiusdem rei plures esse posse imagines, easque diuerso & dissimili modo si dixerimus, nihil dicemus absurdum. Vnde quāquam illa tria dicuntur esse specula, in quibus se Deus representet, diuersa tamē ratione lataque differentia ita appellātur. Mundus enim nō dicitur Dei imago, quod de homine tamen, & Christo dicitur, quia mundus est tantum speculū virtutum Dei, quatenus earum est subiectum,

iectum, id est, illud, in quo se illæ exerunt, & demonstrant variis modis & effectis. Homo autem est imago Dei, non tantum speculum potentiæ eius, sed & naturæ eius quodāmodo, quia præ cæteris mundi huius creaturis proxime ad Dei ipsius naturam homo accedit, ac velut ipsius efformationem gerebat in mentis lumine, & voluntatis rectitudine, quam primum habuit. Christus vero qui est Deus manifestatus in carne, qui sine peccato fuit, cui diuinitas inhabitavit, qui tota vita omnibusque modis Dei naturæ specimē, & exemplar per immensam suam potentiam, sapientiam, clementiam demonstravit, est longe excellētiore modo Dei imago, quam etiam homo iste primus, quantumvis integer & sanus. Itaque mundus nihil quicquā cum Christo simile, & ita expressum habet, qui nobis est non modo bonitatis, sapientiæ, & potētie Dei imago, & *εἰκονογραφία* quēdā, sed *ὑποστυλῶς* Patris lucidissimus ipsissimusque character.

n. ij.

raſter. Hebr. i. v. 3. Itaque non tantum
 dicitur *ειναι* ſed *απαυγασμα* & viuus ſplē
 dor gloria Patris. Et, vt quæ ſit quan-
 taque differentia, melius intelligatur,
 obſeruemus, mundū & hominem eſſe
 quidem illuſtrem, ſed tamē ad umbra-
 tam adhuc ſpeciem earū rerum, quas
 nobis de Deo demonſtrant. Chriſtum
 autem eſſe exſculptam illam formam,
 in cuius intimo, natiuo, & ſubſtantiali
 ſplendore infinitam Dei potentiam &
 incomprehenſibilem *φιλανθρωπικαν* ſue
 bonitatem erga nos homines contem-
 plari & apertiſſime cernere poſſumus.
 Itaque in cæteris rebus Deum ſpecu-
 lātes & cogitantes, ſtatim, quæ noſtra
 eſt vanitas, euaneſcimus: in Chri-
 ſto autem eum contemplantes, firmiſ-
 ſime ſolidiſſimeque ſubſiſtimus, & ac-
 quieſcimus. Ergo nō ſunt iſta inter ſe
 comparāda, quæ genere, & modo re-
 præſentationis differunt.

CAP. XXXIII.

Mundi fines non præcipui, duo.

D. Sed annon etiam sunt alij mundi fines?

P. Sunt duo, sed ij minus præcipui.

D. Quinam illi?

P. Primus hic, nempe omnium hominū vsus. Hominum enim caussa mundus hic conditus est, homo autem ipse Dei gratia. Alter autem & secundus Ecclesiæ. Est enim creatus mundus vt esset futura Ecclesiæ, quam Deus habere volebat, & in cælum postea traducere, præparatum, & constitutum ad tempus, domicilium, & hospitium, in quo proprio quodam iure suo esset, & maneret.

D. Vnde ista pròbas?

P. Primum quidem ex Psalmo 8. Secundum ex eo quod ait Paulus Roman.

4.v.13.

n.iii.

CAP. XXXIIN.

De modo & machinis, quibus hæc tanta mundi moles a Deo excitata est: & primum de Verbo Dei, quod in mundi huius creatione interuenit.

D. HActenus quæ sunt mundi huius causæ explicasti, nunc modum expone, & instrumenta per quæ hæc condita extiterunt. Cum enim de mundi creatione agitur quærunt aliqui, qui vectes, quæ molitiones, quæ machinæ ad hanc tantam molem excitandam fuerint adhibere, nec sibi satisfactum putant, nisi ad illam animi sui dubitationem respondeatur.

P. Qui huius mundi creandi instrumenta quærunt, faciunt imperite, cum ipsa creandi vox hoc totum opus plane miraculosum, & supranaturale esse satis demonstret. Nec enim a Deo vlla instrumenta, vllæve machinationes tanquam ab architecto propter virium infirmi-

infirmi-
tatem fuerunt asciscenda. Sed
omnis hæc architectatio omnisque il-
lius modus longe a nostra ratione di-
uersus fuit.

D. Ecquis igitur fuit?

P. In modo huius mundi condendi ex-
plicando quatuor fere versantur, quæ
prætermittenda nõ sunt a nobis, per-
tinentque ad Dei gloriam, & omnipo-
tentiam illustrandam, e quibus primũ
est mundum hũc per Dei verbum &
iussu exitisse.

D. Vnde id probas?

P. En tibi locus Scripturæ apertissimus
Ps. 33. v. 9. *Quia ipse dixit, & fuit, ipse
præcepit, & extitit, & Ps. 148. v. 5. Ipse præ-
cepit & creata sum.* Deinde Moyses Ge-
nes. ca. 1. ubique ante rerum, quæ sin-
gulis diebus editæ sunt, productionẽ
& ortum, diserte verbũ præceptum-
que Dei antegressum commemorat,
Dixitque Deus, Fiat, &c. Quid, quod
Stoici ^{λὸγος θεοῦ} esse causam totius na-
turæ efficientem dixerunt, quemad-
modum lib. 7. in vita Zenonis refert
n. iij.

Laertius.

D. At obstant duo.

P. Quænam vero?

D. Primum illud quod est Isa. 45. vers. 12.

Manus mea tetenderunt cælos: ergo non verbo, sed manibus ipsis hæc effecit Deus.

P. Hoc certe manifestissimam metaphoram continet, cum Deo tribuat manus, & nostrę tarditatis ratione comparatur Deus opifici mechanico propriis manibus operanti, qualia multa in Scripturis passim occurrūt. Et cum creādi vox eo ipso loco posita sit, plane nos reuocat ad diuinum illud & extraordinarium Dei opus, illiusque modum cogitandum, quem commemorat Moses.

D. Secundum obstat, quod alibi ubi in pari rerum genere, & argumento verbi Dei fit mentio, tamen sola Dei voluntas eaque tacita intelligitur, non autē verbo vllō, iussuue expressa, veluti Ps. 147. v. 15. & 18. agens de glacie. *Mittit verbum suum, & liquefacit eam.*

Recte

P. Recte dicis. Sed in Genesi aliud dicendum sentiendūque esse docet contextus orationis, & mens ipsa Mosis, ubi diserte scriptum est, Deum loquutum esse, præcepisseque id oriri, quod fieret. Itaque non tantum nuda tacitaque illic accipienda est Dei voluntas, sed verbi alicuius vocisque ipsius, & iussus prolatione, & emissionem perfecta. Quam meam sententiam cōfirmat interpretatio ab ipsa Scriptura facta, quæ verbi, & vocis alicuius emissionem factam fuisse notat. Nam Psa. 33.v.6. Postquam dictū est verbo Dei facta hæc esse, veræ explicationis gratia additur, & *spiritu oris eius*. Est autē vox emissio expiratioque aeris & spiritus, quæ fit ore.

D. Atqui hac ratione Deo linguam, palatum, & dentes affingens (sine quibus vox emitti non potest) videris scēdissimum Antropomorphitarum errorē ab inferis reuocare.

P. Absit vero, vt tam impia quædam de illo infinito, & omnipotente Do-

mino sentiam. Sed quemadmodum cum legem daret in monte Sinai, audiēter, & intelligibiliter loquutus est Dominus, idque nemo negat: cū colloqueretur idem cum Mose, cum itē respōsa per Vrim, & Thumim daret, loquebatur, & vocē emittebat Deus, idque ipso populo audiente, nec propterea tamen lingua, os, palatū, dentes, dininæ naturæ affinguntur. Sic neque cum in principio rerum, mundi que creatione dicitur Deus loquutus, diuina eius forma, & natura in humanam a nobis mutatur, sed *in uocē* quadam id factum est: sumpsit enim Dominus, & quidem ad tempus, ea quæ ad huius vocis sonum clarum, & perceptibilem edendum fuerunt necessaria, quæ postea desit habere.

D. Loquutū igitur plane perspicueque Dominum Deum intelligis.

P. Sane. quāquam non ignoro quid de ea re senserit lib. I. de Gene. ad Liter. ca. 9. Augustinus.

D. At vero ad filium quidā ista referunt, cum

cum dicitur Deus verbo suo omnia condidisse, vt per verbum Filium intelligant, quia per eum condita sunt omnia. Colof. i. v. 16.

P. Non repugno, modo mihi cōcedant, vt Filius verbū dicitur, ita ipsius præsentiæ, potentiæ, personæ, atque etiam operationis symbolum hanc vocē fuisset. Id quod etiam Patrem a Filio distinguit.

D. Cur vero loquutus est, & præcepit illa fieri Deus?

P. Præcepit, vt quæ postea nata sunt, non terræ, non aquæ, vnde prodibant: non cœli, non vllius creaturæ virtute denique & potestate extitisse intelligeremus: sed solius Domini præcepto, & vi iussus. Itaque illi vni laudem de singulis rebus creatis tribuamus. Loquutus est autem, non quod solius tacitæque volūtatis virtute & decreto non posset formare omnia, qui iam cœlum & terram sine illo effato verbo effecerat, sed cum vellet Deus iam se patefacere, & manifestare per ope-

ra sua ad extra, eum modū adhibuit, per quē vnum in iis se maxime & certissime agnoscere vult & præcipit, nimirū verbū & vocē suā. Huius autē verbi summa & scopus est Christus æternus æterni Patris Filius, postea in carne manifestatus: itaque recte ex eo Christum Dei Filium operatum esse in mundi creatione colligūt. Et quidē est triplex modus, & liber, per quē Deus se reuelat nobis, nimirū creaturæ, scripturæ, & vitæ. Sed qui Scripturæ liber appellatur, est longe certior, verior, vberiorque duobus aliis, itaque primo loco nobis a Deo ipso propositus est, & exhibitus. Denique vt meam sententiam confirmē, afferō quod ait Irenæus, *Deum condidisse omnia vocabulo*, i. voce lib. 2. cap. 5. & quod ait Tertullia. lib. 4. aduersus Marcio. his verbis, *Incredibile plane vt potestas Creatoris verbo remedium vitii vnus operata est, qua verbo tantā mundi molem semel protulit*. Vbi verbū pro voce proculdubio accipitur. & in epistol.

epistol. ad Hebræos 1.v.3. Scriptura
vitur voce *ἡ πρώτη*.

CAP. XXXV.

De luce, quæ ad mundi creationem adhibita est.

D. Quid autem in modo huius creationis explicando secundo loco considerandum ais?

P. Lucem. Condidit enim eam, tanquam ad cæterorum operum suorum effectio nem necessariam.

D. Cur vero?

P. Tum vt ea tanquam lumine accenso & adhibito confusa illa moles videretur, & in suas partes & membra secaretur: tum etiam quod vis quædam ignea ad madidæ illius materiæ calefactionem & sæcundationem fuit adiungenda. Omnia enim quæ hic fiunt ex igneo quodam calore, tanquam patre accedente, & agente nascuntur. Itaque lux illa prima condita fuit, tanquam is

lius viuifici caloris externe acceden-
tis fons communis & matrix, qui ad
reliqua producenda instrumentum a
Deo parabatur. Non quod tamen si-
ne ea luce nihil in illa sua mole intue-
ri & cernere posset Deus, qui etiā ho-
die abditissima quæque, & tenebras
obscurissimas videt, & cui nihilis pro-
sus est rectum: nō etiā quod eo egeret
organo, qui est per se omnipotēs: sed
vt intelligamus quam magna sapiētia
res has visibiles crearit, & quas secun-
das earū causas (quæ etiā nunc cernū-
tur, & agunt) primū constituerit. De-
nique vt in rebus visibilibus cōden-
dis, aliis generis eiusdem rebus con-
uenientissime vsus sit, quæ sunt etiam
hodie rerum gignendarum Physicæ,
& instrumentales, & potissime, & præ-
cipuæ causæ. tres autem sunt: nimi-
rum madida terra, & ille splendēs, lu-
cidus, & viuificus calor, qui omnibus
rebus adhibetur & conuenit, quod sit
rebus omnibus calor ille naturalis.
Hoc est igitur quod secundo loco in
creationis

creationis rerum ratione tradēda spectandum duco.

CAP XXXVI.

Sine labore & fatigatione Dei mūdus hic a Deo conditus.

D. **Q**uid tertio loco consideras?
 P. **Q**uid nimirum, quod sine labore & fatigatione vlla Deus hanc tantam, tamque immensam molem fabricauit, ne metuant Epicurei homines quasi Deo molestiam exhibeamus, quod ne minimū quidē opus suum homines sine lassitudine membrorum efficiant. Itaque ex eo quanta sit Dei omnipotentia præ humanis viribus, facillime apparet. Quod diximus, dixit Isaias cap. 40. v. 28. Itē Augustinus lib. 4. de Genes. ad liter. cap. 8. Vnde subito cōfestimque edita esse omnia dicuntur, quæ creata sunt, & tanquam capitis nutu apparuisse, Psal. 33. v. 9. 4. Esd. 6. v. 48. quia nihil volun-

tati & præcepto Dei poterat obſtare.

CAP. XXXVII.

Mundus hic per partes conditus, non ſimul totus.

D. **Q**uid quarto loco obſeruandum
P. **Q**uod per partes, & per ſex

dies hæc vniuerſitas condita eſt, quæ
admodum docet Moſes, Genef. 1. 4.
Eſdr. v. 44. & ſeq. non ſimul tota. At-
que vt melius memoriæ commende-
tur, quid quoque die factum ſit, hos
verſus ipſi conſcripſimus.

Prima dies cælum & terram, lucemque creauit:

Aliera diſtendit ſpatium, diſcrimen aquarum:

Tertia ſecernens vndas, dat gramina terris.

Quarta creat ſolem, & lunam, cæleſtiaque aſtra.

Quinta dedit piſces, eadem genus omne volantum.

Sexta tulit pecudes, hominẽ quoque, quẽ Deus ipſe

Condidit, inde operis requies lux ſeptima fulſit.

D. Cur vero non ſimul eodemque die
creauit

creavit omnia Deus, qui est omnipotens.

P. Quia est omnipotens, non egebat tēpore ad mundi huius cōstitutionem, vt ait Ambr. epist. 39. nō item *id vraye* defatigatione, imbecillitateque Dei virium id factum, vt per sex dies conderet: sed quia est sapientissimus, sapientissima optimaque ratione ita per dies aliquot opera sua edere voluit. Nam quę fiunt, ordinem quærūt. Ordo autem & tempus & numerum exigit distinctum. Primū igitur hoc ipso nos monere voluit Deus, non confusse, non prrturbate se operatum: itaque non perfunctoria, non per trāsennam tāta ipsius opera esse a nobis meditanda, cogitandaque: sed ordine, sigillatim, & particulatim singula. Deinde ostēdit quantam in iis ipsis considerādis diligentiam, animique sedulitatē adhibere debeamus, cum ipse a se tāquam meditatam fuisse sui operis rationem hac dierum & operum distinctione demōstret. Præterea omnia sua

o. j.

opera a nobis nunquam satis comprehendi posse docet, quorum est ea ratio, & productio, & tam late patens, vt habeamus quid in iis per singulos & totos hebdomadæ dies meditemur & contemplemur, & ita per totum annum. Quid enim aliud est annus, quàm eiusdem hebdomadæ repetitio? Nam in cuiusque partis & operis effectione tota dies consumpta & definita est. Denique mundū non simul, sed paulatim, id est, per aliquod temporis spatium cōdere voluit Deus, quia statim ab ipsa mundi origine, statum, legem, & ordinem naturalem, quem postea res ipsæ conditæ sequuturæ, habituræque erant, ostendere volebat, nimirum cum, per quem omnia ad ortum suum temporum spatia requirunt, id est, per tempus constituuntur, & producuntur: non autem momento punctoque temporis existunt, quemadmodum videmus. Sic quæ e tetra nascuntur, hunc ordinem etiam num ho die seruant, vt non statim & repente, sed

sed per intervalla temporis oriantur. Sic e scemina partus humani post tēpus eduntur: sic e terra fruges nascuntur. sic ex arboribus fructus funduntur. nihil autem statim fit, nisi admodū miraculose. Fuit itaque illud creationis tempus, primordialis rerum in tempore postea gignendarum lex.

D. Et cur septimo demum die cessavit Deus?

P. Quia voluit. Nec enim verior vlla afferri ratio potest. Cum autem voluerit, iusta ratio est, etsi nobis ignota. Nāque de septenarij numeri dignitate ab Ambrosio epistol. 39. ab Augustino variis in locis, atque etiam a quibusdam aliis, denique ab ipsis etiam Ethnicis Philosophis disputatur, ad Mathematicos, in primis autem Arithmeticos, & Pythagoricos relegamus.

CAP. XXXVIII.

De loco ubi conditus est mundus.

O. ij.

HActenus quid sit mundus, quæ eius causa, quis etiam illius cõdendi modus fuerit, explicasti: adde etiam quæ de loco, tempore, & statu huius mundi creati quæri solent, vt concludatur tandem tota hæc disputatio.

P. Faciam, si ordine de istis interroga-ueris.

D. Primum igitur quæro de loco, vbi conditus est mundus, quis & qualis fuerit.

P. Illum fuisse oportet vacuum quoddã spatium, quod Græci uocant ^{κενὸν}, Hebræi autem Tohu, in quo & crearetur, & poneretur.

D. Quid ita?

P. Quia si iam plenus corporibus fuisset locus, vbi mundus tantaque machina collocabatur, nõ potuisset in occupato iã loco aliud corpus constitui. Nec enim duo corpora in eodẽ loco simul esse possunt. Præterea hoc ipsũ, quod dico, plane confirmatur. Hebræi dicunt ex Iob cap. 26, v. 7. Extendit Aquilonem

nem super vacuū, &c. Et si enim Deus ante mundum hunc conditum omne illud spatium, in quo nunc est mūdus occupabat, replebatque vi sua nobis incognita, modoque ineffabili, sicuti etiam nunc implet omnia, postquā cōdita sunt, vi & modo suæ præsentie, & maiestatis & potentia (vnde מְגוֹנָה Megonah Deus appellatur. Deut. 33. v. 27. id est, qui omnia implet) tamen huius, quæ per rerum creationem facta est, impletionis respectu, locus hic, ubi nunc est positus mundus, vacuum quiddam certe erat.

D. Quid igitur vacuumne in rerum natura esse vis, contra quod tantopere pugnat Aristoteles, & ipsa etiam rerum experientia?

P. Ut vanis Valētinorū de Bytho erroribus (quos Irenæus lib. 2. cap. 4. & 7. copiose refutat) ansam omnem præcidā, sic dico: Ante mundum quidem conditum, huius mūdi locum, & spatium fuisse vacuum: post conditum autem iam non esse vacuum, sed plenum.

o. iij.

D. Sed relinquisne vacuum in rerum natura, & mundi huius complexu?

P. Siquidem illud tātum plenum appelles, quod aere hoc, quē vocāt, repleatur, quem nos haurimus, id est, attrahimus, & expiramus, multa sunt vacua nominanda. Nā illud omne mundi, spatium, quod est supra cælum lunæ (id autem esse volūt latissimum) erit vacuum. Sin autem appelles plenū illud, quod aliquo sui generis corpore & natura occupatur, nullam in toto hoc condito mundo partem vacuum esse dixerim, ac ne eam quidē, quam cælorum globo & spatio comprehendī Astronomi docent, sed plenam & occupatam, nō modo quia nihil frustra condidit Deus (hoc enim repugnat ipsius sapientiæ) sed etiam quod tota cœli expansio, quāta quāta est, corpus est cœleste. Nā vacui loci nullus est in rerum natura iam condita effectus, nullus vsus: plurimi autem, iique pulcherrimi, quotidie cernuntur ex eo, quod omnia plena esse vult

vult natura: nihil autē vacuum & inane, vel cucurbitarū medicinaliū vsus, fontiū & aquarū in suprema loca deductio docet. Quare qui Philosophi vacuū esse in hoc mūdo cōtendūt, nō modo ipsi cerebro vacui iudicioque vacare videntur, sed manifestissime cōtra ipsam rerū experiētiam pugna re, quos propterea omittēdos cēleo.

CAP XXXIX.

De tempore, quo conditus est mundus.

Dixisti de loco, age de tēpore, quo conditus est hic mundus.

P. Cēpisse aliquando mūdum hūc existere, neque aeternum esse, neque Deo co-rum, non tantum sacrosancta verbi Dei maiestas testatur, sed vetustissimorum etiam Philosophorum sententiā docent, qui quo propius ab ipsa mundi originē abfuerunt, eo melius a Patribus tradita didicerunt, retinueruntque. Nam sic Platonem in Timæo, sic Stoicos omnes sensisse, si-

o.iiij.

dem faciunt eorum scripta. Quin etiā
 primorum scriptorum hic fuit sum-
 mus consensus mūdum aliquādo cœ-
 pisse, quorum antiquissimus; qui vixit
 etiā ante Orpheū, Linus mūdi ^{primus},
 & ortū ipsum descripsit ita ordiens:
Tēpus erat quo cuncta simul sunt cōdita quondam,
 quemadmodum Diogenes Laertius
 tradit.

D. Atqui huic sententiæ tuæ duo in pri-
 mis obstant, e quibus alterum ab A-
 ristotelicis affertur, alterum ab Epi-
 cureis.

P. Quænam sunt illa?

D. Primum est. Cū mundus hic sit sphe-
 rica figuræ, & rotundæ, in ea neque i-
 nitium neque finem notari posse: ex
 quo fit, vt cum etiam moueatur, motu
 circulari cietur, qui motus neq; prin-
 cipium neque finem etiam habet, sed
 est motus perpetuus, & perennis: at-
 que idcirco æternus. Quod si æternus
 est mundi motus, æternus quoque &
 ipse mundus erit. Atque ita Peripa-
 tetici ex figura & motu mundi æter-
 nitatem

nitatem ipsius concludunt.

P. Leue plane argumentum. Primum enim quis illis concedet omnes mundi partes circulari illo sphericoque motu cieri, quando nec ignis, nec aer, nec aqua, nec terra (vt illi ipsi scribūt) hoc motu feruntur: sed ad rectam lineam & perpediculum: ignis & aer, sursum. Aqua vero, & terra deorsum. Deinde vt hoc liberaliter illis largiamur, mundum hunc esse sphericæ figuræ, & formæ: quis tamē efficiet propterea motus principium in ea obseruari, atque assignari nō posse? cum non a sese, sed ab alio, nēpe summo illo Deo, vel (vt ipsi loquuntur) a prima quadam intelligentia moueatur, & incitetur. Quod autē dicitur in rota, in sphaera, in circulo principium motus non posse designari in hoc potius quam in illo circumferentiæ puncto, verum tantum est ipsius rei, & figuræ ratione, nō autem si spectetur manus, actioq; causæ mouentis: cuius ratione in sphaera illud punctum principium motus esse

dicatur. vnde primum is mouere incipit, qui illam spheram voluit & ciet. Ergo etsi ipse mundus principium motus, neque a sese habere, neque a sua figura potest, habet tamen a Deo, qui aliquando incepit, & ex certo puncto circumferentia certoque loco nimirum oriēte eum mouere & agere in eā partem, in quam voluitur, scilicet Occidentem, quia non ipse a sese cietur mundus. Etsi autem ignoratur a nobis hodie quānam cœli circumferentia pars primum a Deo impulsā est, & commota (vides enim quam multa & varia de magno mundi anno, homines affirmant, qui est ille mundi status in quo cœlum, & omnia ad eum locū redibunt, vbi primū creatā sunt.) certum est tamen aliquando cœpisse moueri cœlum, a certo aliquo suæ circumferentia puncto & parte.

D. Alterum est quod obstat. dicunt absurdū omnino esse, nisi Deus ab æterno mundum condidisse dicatur. Quid enim illi venit in mentem, vt post infinita

finita annorum curricula iam elapsa tandem hæc creare vellet? Quærunt igitur, cur tandiu iners, & otiosus Deus manserit, cur tandiu stertuerit, quid tunc agebat, quid tandiu cessabat, cur nõ prius hoc tam præclarum opus edebat? & sane variis fannis Deū afficiunt.

P. Vulgare Epicurei hominis Velleij argumentū refert: cui placet illud respondere quod a quodam Christiano sene lepide dictum scribit Augustinus, qui ab huiusmodi hominum genere interrogatus, quid Deus antequam mundum crearet, ageret, respondit infernum architectabatur, & moliebatur, in quo curiosos & ista quærētes homines in perpetuum torqueret. Quæ enim est ista impietas tā arcana scrutari velle: quæ impudētia eo usque se proripere? Quæ blasphemia, velle ut Deus nobis sui facti præteritæque vitæ rationem reddat, a quo nos iudicari oportet? Quid autem habuit Deus necesse, ut prius ista cōde-

ret, quibus neque eget, vt sit, neque
vt beator feliciorque viuatur. Habet e-
nim Deus in sese, eumque ab æterno
perfectissimum, felicissimum, & ple-
nissimum naturæ statum, qui sibi ipsi
ad omnia est ^{αὐτάρκης}, nullius autē rei,
neque Angeli, neque hominis egens.
Ps. 16. v. 2. Sed neque tunc otia batur
Deus, ne rideant Epicurei, neque in-
ers stertebat, priusquam mundum
istum conderet. sed tūc, quemadmo-
dum etiam nunc, in operibus ad intra
occupabatur, id est, sui ipsius contem-
platione mirifice oblectabatur, seipso
suaque illa perfecta & inenarrabili
gloria fruebatur, in suæ essentia latissi-
ma incomprehensibilique luce disti-
nebatur, quod ex Prouerb. 8. v. 30. &
ex Ioan. cap. 17. v. 4. facile intelligi po-
test. Ita etiam Irenæus lib. 4. cap. 28.

D. Hæc intelligo: dic iam, quo tempore
conditus est hic mundus.

P. Aut de die, aut de mense, aut de anno
istud quæris?

D. Imo vero de tribus his sigillatim.

De

P. De die ita mihi videtur dici posse, initium & primum creandi mundi diem fuisse eum, quem nunc Christiani dominicum appellamus, & qui ab Hebræis prima Sabbathorū dies appellabatur, non autem quem diem Lunę nominamus vulgo.

D. Cur id vero?

P. Quia constat Dominum sex cōtinuis diebus ante Sabbathum, & septimam diem operatum esse: fuit autem apud Hebræos olim Sabbathi & septima dies, ea, quę a nobis dies Saturni nunc dicitur, quę diem dominicum proxime antecedit, & diem veneris proxime sequitur. Nam ne Christiani Iudaizare, ut ita loquar, i. veteres Iudæorum cęrimonias retinere viderentur, utque domini nostri Iesu Christi resurrectionem pie colerent, ex qua novus ecclesię status cepit, pro Sabbatho Iudæorum, diem sequentem ad quietis diem elegerunt, ut apparet ex Act. 20. I. Cor. 16. & Apocal. 1. id quod etiam extat in historia Ecclesiastica,

quem appellarūt Dominicum. At qui
 vt ante diem Sabbathi sex dies con-
 tinuos numerare habereque possis,
 non a die Lunæ, sed a Dominica inci-
 piendum est: & sic erūt sex, post quos
 erit illa dies Sabbathi, septima, sic. Nē
 pe, dies dominica, Lunæ, Martis, Mer-
 curij, Iouis, Veneris, post quos dies
 est septima Sabbathi dies. Vnde die
 Dominica Dominus opus creationis
 mūdi cœperit: id quod Synodo quo-
 que Palestina confirmatum esse scri-
 bit Euseb. lib. 5. Histor. cap. 23. & 25.

D. Sed quo mense videtur tibi mundus
 sic conditus?

P. Dicam tantum, quod magis mihi ve-
 risimile occurrit, & veniam peto, pre-
 caborque, ne quis in eo ipso me cu-
 riosum existimet: de hoc tamen dicē-
 dum est, quia a multis quæritur. Cer-
 te eo mense mihi videtur creatus mū-
 dus, qui ab Hebræis dicitur Tisri, re-
 spondet autem partim Augusto, par-
 tim Septembri nostro (nā post æqui-
 noctium Autumnale incipit) vt pror-

fus non assentiar iis, qui mundum mē
se Martio & veris tempore conditum
scribunt & existimant.

D. Ecqua vero tuæ sententiæ ratio affer-
ri potest?

P. Multiplex illa quidem. Ac non hæc
modo, quod Autumni tempore terra
ad optimorū fructuū semina recipiē-
da magis idonea est, veluti farris, sili-
ginis. Tūc enim videtur ad concipiē-
dum magis apta: quemadmodum ver-
no tempore ad pariendum, & æstate
ad fundendum: hyeme enim terra co-
quit semina, quæ recepit, & ea medio
sinu complexa, tanquam mater in al-
uo format, & fouet ea velut foetus
suos, quos postea tāquam grandiores
veris tempore in lucē producit, æsta-
te iam plane perfectos maturos edit.
Itaque ver & æstas magis obstetrices
manus, quam vim prolificam terræ af-
ferre videntur, quam tamen vim inii-
cit eidem terræ Autumnus, veluti pri-
mæ rerum creationis, primæque suæ
rerum productionis adhuc memor &

veteris præcepti Dei illo tempore si-
 bi facti vigorem, effectum, & energiã
 adhuc retinens. Vnde mensẽ hunc
 Tisri appellatum Hebræi volunt, non
 a musto: sed a succo, quẽ maxime tunc
 terra habet. Sed huius meæ sententiæ
 hæc duplex ratio est. Prima, quod, vt
 docet sacra Scriptura Levit. 28. v. 9. &
 seq. hic mēsis fuit semper etiam a pri-
 ma hominum ætate, quam longissime
 repetatur, anni principium, & mensis
 primus. Itaque in contractibus, in ne-
 gotiis publicis & priuatis, in ipsa de-
 nique mundi ætate supputanda (quod
 per Iubileos annos fiebat) anni ab hoc
 mense apud Priscos & Iudæos inci-
 piebant, in hoc etiam finiebant. vnde
 Adami ætas, & reliquorum Patrum,
 qui ante diluuium, & postea vixerūt,
 anni vitæ ab hoc mense sunt nume-
 randi & supputandi. Altera ratio
 est, quod festum tubarum & clāgo-
 ris, quod prima huius mensis die fieri
 Lege Dei iubebatur, ea maxime de
 causa videtur a Deo præceptum, vt
 primæ

primæ rerum originis & mundi creationis eo mense factæ memoria sancte in Ecclesia conseruaretur, & coleretur. Nec frustra eum diem festum esse voluit Dominus, neque tubis istis & instrumētis tantum honoris deferri præcepit, quas tunc maxime vexatas & inflatas fuisse legimus: sed hoc tam lato sono homines, mundumque vniuersum primæ suę natiuitatis voluit admonere, quæ vt in prima huius mensis die Dei voluntate incidit, ita pie eadem die repetebatur, & cōmemorabatur in Ecclesia, vt genethliacō suorum mundus meminisset: ex quo factum est vt multa festa hoc eodem mense septimo fieri a Deo iuberentur, & dictus sit etiam hic mensis Aetanim, id est, fortiū mensis. i. Reg. 8. v. 2. Quid, quod Christum eodem mense natum quidam cōtendunt, nec sine ratione?

D. At dicitur Nisan fuisse primus anni mensis Exo, 12. v. 1. qui nostro Martio, & Aprili respōdet, & in æquinoctium

P. j.

vernum incidit.

P. Recte meministi. Sed ad illud dupliciter respondeo. Primum nō semper Nisan aut Martium fuisse anni principium, sed demum postquam populus Israel ex Aegypto egressus est, ad tanti Dei beneficii, id est, nouæ foundationis, & instaurationis illius gentis memoriam celebrandam, & conseruandam. Deinde nō omnium rerum, quæ in populo Dei fiebant ratione, Nisan mensis fuit initium anni, sed tantum sacrorum, festorumque dierum, & tabernaculi ratione. Habuit enim tabernaculum vtisuum sicutum peculiare, & a communi diuersum: ita proprium & peculiare anni initium, a politici anni ratione differens, vt iam tunc intelli-gerent homines Politici & Ecclesiastici regiminis discrimē constituendū esse, rationem vtriusque diuersam, & naturam separatam distinguendam.

D. Quotū vero iā annū numeras ab eo, quo conditus est primum mundus?

P. Vt plerique existimant a mundo cō-
cito

dito ad hūc annum 1574. quo ista scribimus, effluxerunt anni circiter quinque millia quingēti, & quinque.

D. Quomodo vero hūc numerum inis, aut qua ratione colligis?

P. Breui quadam hac ratiocinatione : a mundi creatione ad vniuersale diluuium, quod sub Noa contigit, numeratur ex sacrae Scripturae historia anni 1656. A diluuiio ad promissionem Abrahamo primum factā a Deo, iussioneque de egrediendo ex Vr Chaldeorum & Charris vrbe Mesopotamiæ fluxerunt anni 427. Ab illa promissione ad exitū filiorū filiorū Israel ex terra Aegypti, qui fuit sub Mose, sunt anni 430. vt est Exodi 12. v. 40. ab exitu de terra Aegyptiorū ad Salomonici tēpli inchoationē, quæ cœpit anno quarto regni Salomonis intercedūt anni 480. vt est 1. Reg. 6. A quo tēpore ad trāsmigrationē populi Iudai in Babylonē & captiuitatē sub Babyloniiis, eā dico quæ sub Rege Ioachimō cœpit, sunt anni circiter 167.

p. ij.

paulo minus. Mansit populus in ea captiuitate per annos 70. vt prædixerat fore Ieremias cap. 25. ab egressu Iudæorum de Babylonica seruitute & a die edicti Cyri de liberandis remittēdisque in patrium solū Iudæis, vsque ad Christum passum sunt hebdomades annorum septuaginta, id est, anni 490. vt scribit Daniel Propheta. Dan. 9. A Christo autem passo ad nostra vsque tempora sunt anni 1575. Ergo si omnes hi numeri in vnam summam colligantur, efficiēt annos 5503. id est, quinquies mille quingentos & tres, quanto temporis intervallo a prima mundi creatione hodie distamus atque absumus: quanquam Hebræorum rabini ab hac annorum summa dissentiūt, sed nos & Scripturā sequimur, & doctissimos viros, qui de hac re verissime scripserunt.

CAP. XL.

Mundus hic bonus a Deo conditus.

Ista

D. Ista intellexi: perge ad reliqua quæ
I proposueras, teque dicturum pro-
miseras.

P. Quænam illa?

D. Tandem expone, qualis hic mundus
a Deo fuerit conditus.

P. Facile, vnoque verbo rem totam ex-
pediam. Bonus conditus est non tan-
tum vniuersus, sed etiam singulæ eius
partes. Nam aperte diserteque post
cuiusque diei opus addidit Moses, *Et
vidit Deus quod esset bonũ*, & ita est Ge-
nes. cap. I. scriptum.

D. Quid vero illa bonitas complectitur
& significat?

P. Non morum quidem, aut vitæ sancti-
tatem, neque conscientiæ integritatē.
Plurimæ enim mûdi huius partes, ne-
que sensum, neque animi rationem,
neque conscientiam habent, sine qua
vitæ sanctitas esse non potest. Quare
hæc vox, *Bonũ*, mihi videtur tria præ-
cipue denotare.

D. Quænam vero?

P. Primum naturarum a Deo creatarũ
p. iij.

totiusque ipsius mūdi integritatē, secundū pulchritudinē, tertiu vtilitatē hac voce designari puto. Nam quæ integra, sanaque sunt: quæ item pulchra: & quæ etiam vtilia, appellantur bona, idque communi omnium hominum consuetudine, quanquam Augusti. in lib. De Natura Boni contra Manichæos, præter istarum rerum essentiam siue substantiam, hæc tria tanquā vniuersalia quædam bona constituit, modum, speciem, & ordinem, de quibus ait: *Hæc ergo tria ubi magna sunt, magna bona sunt: ubi parua sunt, parua bona sunt: ubi nulla sunt, nullum bonum est.* Sed nostram potius sententiā sequimur: ut huius sententiæ, quia bona erant, vim & mentem teneamus.

D. Explica igitur teipsum.

P. Mundus hic quæque in eo creata sunt singula bona erāt, si qualia a Deo primum condita sunt, cogitentur, naturæ ipsius ratione. Habebant enim eam tum integram, & plenam, id est, nulla sui par te deficientem: tum etiam prorsus

sus sanam, & validam, nō autem qualis nūc est, infirmam, ægram, & vulneratam. Itaque & cæli & terræ perfectissima erat natura, itemque omnium animalium, herbarum, rerumque cæterarum a Deo creatarum, & vires vegetæ, robustæque, nō quales nūc, faucis & valetudinariæ, quæ vix se sustentant, suoque munere ægre funguntur, ac ne semper quidem. Deinde si pulchritudo earum rerum, totiusque mundi spectetur, qualis primū factus est, cuius ratione, & bonus ipse erat mundus, & singulæ eius partes bonæ. Habebant enim in seipsis mirum formæ specieiue etiam externæ decorem, & elucetem ornatum, delectationem oculorum, & iucunditatem, atque etiam legitimam membrorum omnium in quoque corpore proportionem & convenientiam, cuius ratione (quia eius vestigia multa reliqua sunt) etiam nunc ab ornatu mundus *κόσμος* a Græcis est appellatus. Sed totius etiam ipsius mundi ratione habuerunt, ad-

p.iiij.

mirabilem ordinem. Nam quæque res suo aptoque loco, a Deo sapientissime collocata est, & inter se omnes summa concordia & mutua quadam beneuolentia mirifice consentiebant. & cælum terræ respondebat, & terra cælo, quatenus & quando oportuit vnum alteri seruire: quæ nunc, sparsa per peccatum discordia, se raro iuuât, nec dat cælum aquam suam tempestiuâ terræ, nec mature terrâ cælo halitus & vapores, quando necesse est, subministrat. Denique ipsa rerû, quales a Deo sunt creatæ, vtilitas fuit summa, cuius etiam ratione mundus & eius parres singulæ bonæ dicuntur. Nā sanæ erant singularum vires, & validæ ad id producendum & efficiendum, ad quod erant a Deo destinatæ: fertiles erant, quia vim benedictionēque Dei illis datam, integram non delibatam retinebant adhuc, nondum peccatū impediēbat, aut eam imminuerat: quæ nunc pene sepulta est, & mortua, vt ne minima ex parte nobis appareat, maxime

maxime hoc senescente, & ad decrepitam etatem vergente seculo. Mássissentque tot & tátæ Dei dotes in omnibus craturis perpetuo, si peccatum hominis non interuenisset.

CAP. XLI.

Mundus hic qualis hodie post peccatum.

D. **Q**ualis igitur nunc est hic mūdus post Adami peccatum?

P. Qualem vno verbo describit Paulus, Nimirum, vt creatura nūc sit *vanitas* id est, vanitati subiecta. Itaque spirat, & gemit, expectans instaurationem filiorum Dei. Roma. 8. v. 20. Adeo vt hæc vanitas illi bonitati, in qua primū res sunt creatæ, sit contraria.

D. Quid igitur, peccatum ne hominis rerum essentiam & naturam aboleuit?

P. Nequaquam, sed integritatem eius sanitateq; imminuit. Nam peccatū tria maxime induxit, quæ sunt tribus illis superioribus dotibus opposita. Nem-

pe debilitatem, & tanquam morbum
in viribus naturalibus *αιρεϊαι* & dissen-
sum quendam inter res ipsas in ordi-
ne & cum sibi opportune non respon-
deant, sterilitatem, siue fœcūditatem
in fœtu fructuque suo proferendo, &
gignendo. 4. Esdr. 5. v. 52. adeo vt quo-
tidie decrescat terræ caterarumque
rerum vbertas, & vires, nedum vt ea
sint eius vires, quales primū a Deo ea
habuere, idque sit prop tēr peccatum
hominis, vt facile colligi potest ex Je-
rem. 4. v. 24. 25. Denique factus est pro-
pterea mundus hic totus confusus si-
ue caligo, maxime autem inferior &
elementaris hæc ipsius pars Iob, 10. v.
21. 22. caduca siue transitoria, vt est
Prouerb. 31. v. 8. & 2. Pet. 3. v. 10. vt ali-
quando perire posset.

D. Quid vero ante peccatum hominis,
nonne erat mundus hic mortalis &
periturus?

P. De eo quid dicam non habeo, quādo
nihil me docuit Scriptura, vnum mo-
do hoc affirmare possum, per se qui-
dem,

dē, & qua ratione erat creatura, mu-
tabilem fuisse hunc mundum, nisi a
Deo sustentatus fuisset; sed vtrum in
perpetuum fuerit a Deo sustentādus,
si homo non peccasset, nō dicam. Ho-
mo quidem, cuius tāquam domiciliū
creatus erat ipse mūdus, futurus erat
et si inexterminabilis, vt loquitur Au-
gustinus post librum sapientiæ in lib.
De Agone Christiano, tamen in cœ-
lum melioremque sortem alius post
alium aliquando transportandus. Sed
vtrum in mūdo semper aliqui fuissent
homines, nec vnquam viuere hic ali-
qui desuissent, hoc ignoro.

CAP. XLII.

Venena & res noxia vnde in mūdo nata.

D. **A**T si tam bonus primum cōditus
est hic mundus, singulæque eius
partes: vnde venena, vnde tot noxiæ,
& lethales herbe, vnde tot vel solo vi-
su oculorum pestiferi hominibus ser-

pentes nati sunt.

P. Ex peccato, & propter peccatum hominis tot hæ pestes, venena, noxiæque herbæ, & feræ sunt natæ, vt indicant Domini ipsius verba apud Moſen, Genes. 3. v. 18. Nihil enim a Deo primum conditum est, quod esset venenum, & cuiquam lethale, noxium & incommodum. Itaque si res in ea natura mansissent, in qua primum sunt a Deo optimo maximo creatæ, nulla nunc essent neque mala, neque venena. Nec enim ab eo qui summe bonus est, quicquam, nisi bonū fieri, aut proficisci potest: sed neque hodie quicquam est pure omniqueratione venenum, sed quod vni rei incommodum est, & noxium, veluti homini, est alteri vtile & salubre vti serpenti.

D. Intelligo. Sed post peccatum hominis cur venena, noxias, herbas, & feras esse, & restare vult Deus?

P. Multæ sunt rationes, imprimis autem hæ duæ, quas affert Augustin. lib. 3. de Gene. ad liter. cap. 17. Primum ad hominis

minis vindictam, & pœnam ista durât.
Itaque illa omnia nocēt homini, pro-
pter cuius peccatū sunt venena. Dein-
de ad eiusdem hominis tentationem
& exercitium profunt, vt suam imbe-
cillitatem homo agnoscat, & a Deo
auxilium petat. Sed hæc quoque ter-
tia ratio afferri potest, quod illæ her-
bæ, quæ sunt homini noxiæ, qualis ci-
cuta, aconitus, colocynthides, sunt i-
psius terræ mali succi, & velut excre-
menta quædam, quæ eiici omnino ne-
cesse est, vt ceterorum terræ fructuū
succus sanus, & syncerus restet, atque
etiam nobis salubris & commodas.

D. Sed si quæ Deus primum creauit, rât
tam bona. (Nam non modo bona, sed
etiâ valde bona dixit Moses) quæ in-
ter Deum ipsum, & eius opera diffe-
rentia statuetur?

P. Triplex discrimen, id est, latissimum,
& maximum inter ea nihilominus ap-
paret. Nempe quod Deus a se, sum-
me, & incōmutabiliter bonus est. Res
autem creatæ non a se, sed a Deo: non

summe, sed quâtum modò fert earum
 natura, non incommutabiliter bonæ
 erant, vt ab ea decidere non possent.
 Neque enim ea bonitas vnquam in iis
 periisset, & in vanitatem commutata
 fuisset, si fuissent incōmutabiliter bo-
 næ. Sed ne dubitemus eas bonas fuisse,
 diserte hoc addidit Moses, *Vidit
 Deus quod esset bonum.*

CAP XLII.

*Bona cur diserte dicatur fuisse, quæ crea-
 ta erant.*

D. **C**Ur vero diserte hæc addidit Mo-
 ses?

P. Duplici de causa. Ne hæc Dei opera
 visibilia perfunctorie & leuiter, vt
 multi faciunt, transcamus, quasi nihil
 magnopere excellens, aut eximiū ha-
 beant, quo nos rapi oporteat. Habent
 enim, idque ipsū nobis testatur Deus
 ipse. Ac multominus, ne Momum illū
 hominem blasphemū, aut Manicheos
 hæreticos, Marcionitaq; imitati, hæc
 & ima,

Dei tam egregia opera damnumus,
vituperemus & rideamus propter eā,
quæ nunc in illis est propter peccatū
hominis, *ἀλαξίαν*. Id quod sine ma-
gna Dei ipsius iniuria fieri nō potest,
& cū id facimus, nomē Dei sumimus
in vanum. Itaque Manichæi damnādi,
& quicunque alij creaturas ipsas per
se & quales a Deo factæ sunt, malas
esse cōtendunt. Nam est falsissimū. i.
Timoth. 4. v. 4. Præterea, hæc admo-
nitio atque sententia facit ne idem
nunc disputemus, quod curiosi quidā,
vtrum Deus vel res singulas: vel vni-
uersitatem ipsam melius, aut meliorē
efficere potuerit, quam creata primū
est. Hoc enim scrutari & quærere,
quid aliud est, quam positas hic nobis
a Dei Spiritu metas transilire, & ani-
mo nostro peregrinanti indulgere?
Nam Deus omnia quæ condidit, val-
de bona fecit. Denique hæc ipsa com-
monefactio apprime vel eo nomine
nobis utilis est, ne temere his Dei crea-
turis (quæ sæpe nobis viles videntur)

ad nostram libidinem, luxumque in-
temperâtes abutamur, quas tam pre-
tiosas esse sanctus ipse Spiritus pronū-
tiat. Quare his ipsis sobrie, modeste,
& prudenter sane est utendum.

D. Cur vero hæc eadem oratio, *Et vidit
Deus quod esset bonum*, in aliquarū die-
rū, vti secundæ diei, opificio præter-
missa est?

P. Quod illa dies totius operis, quod po-
stea factum est, inchoationem tātum,
nondum autem consummationē con-
tinet. Itaque ea benedictio ad extre-
mum vsque operis differtur.

CAP. XLIIII.

*Bina & ibi contraria quadam, Vtrum in
prima rerum creatione fecerit Deus.*

D. Sed quia de statu in quo primum
mundus hic conditus est agis, hoc
etiam expone, vtrum in primis rebus
conditis vera sit illa sententia, quæ fa-
cta sunt a Deo, bina, & sibi opposita
creata esse, vt vnum alteri aduersaretur.
Itaque aiūt frigida & calida, alta,

& ima, alba, & nigra, parua, & magna, primum condita esse, vt vires rerum mutuo quodam inter se temperamento conseruarentur. Hoc scriptum est Eccles. 42. v. 25. & 33. v. 15. Id quod etiā Augustinus lib. 11. de Ciuitate Dei ca. 18. & Irenæ. lib. 2. cap. 43. sequuntur.

P. Verum est quod dicis. Neque enim vnus qualitatis, coloris, magnitudinis omnia a Deo primū facta sunt, vti nec vnus generis vel naturæ: sed alia fuerunt ima, alia summa, alia humida, alia sicca, alia frigida, alia calida, aliud dies, aliud nox. Nihil tamen malum a Deo factum est. Cur autem tam varie Deus hæc crearet, ratio est, tum quod in ea varietate maior Dei potentia & sapientia elucebat: tum quia res ipsæ hac contrariorum virium, & naturarū *inhibitori* & mitigatione facilius conseruātur. Quid enim obsecro, rerum status futurus erat, si omnia calida essēt? Quis stupor, si omnia frigida? Quæ miseria, si semper tenebræ? Quæ lassitudo, si semper dies? Itaque cum huius

q. j.

mundi, & rerum quę in eo conditę erant, naturas Deus condidisset vicissitudine quadam recreandas, & subleuandas, quia corporeę erant: itemque mutuo quodam nexu & temperamento fouendas, quia diuersę eiusdem totius partes erant, cōtrarias qualitates illis indidit, vt alię aliarum essent cōhibitiones quędam, frana, & temperamenta. Denique, vt quędam vicissitudo in his rebus inesset, vnde earum differētia ab Angelis, denique ab ipsa Dei essentia perspicue intelligeretur, qui nullis huiusmodi ad sui cōseruationem mediis eget. Sic ciuitas bene constituta, variis tamen ordinibus cōstat, variisque hominum generibus, pauperibus, diuitibus, subditis, præfatis, adolescentibus, agricolis, militibus, qui omnes sunt quidem statu inter se diuersi, & dissimiles, & sæpe etiā repugnantes: & tamen ad mutuam salutem & cōseruationem totius ciuitatis necessarij. ex eoque ipso fit ornatior atque abundantior ciuitas, & ad
vitę

vita huiusvsus aptior. Itaque hæc sententiã præclarissimo Tertulliani testimonio cõfirmabo, qui in Apologetico cap. 45. sic ait, *Quæ ratio vniuersitatẽ ex diuersitate composuit, ut omnia a multis substantiis sub unitate comparent ex vacuo & solido: ex animali & inanimati: ex comprehensibili & incomprehensibili: ex luce & tenebris, & ipsa vita & morte.*

Nec propterea fauimus Manichæorum errori, qui initio rerum duas gãtes fuisse contendunt, quæ sese mutuo affligerent, lucis & tenebrarum. Vnus enim & idem & solus Deus est, qui omnia condidit, & hæc sibi *in vna* ad totius operis conseruationem sapientissime instituit, & comparauit.

D. At vero ista rerum varietas summam discordiam inducere videtur, cum porteret tamen mundum hunc, tanquam vnum quoddam totum, partibus sibi mutuo plane cõsentientibus, & amice inter se coniurantibus exadificari & coalescere. Quod ne fiat, videtur hæc contrarietas rerum obstare
q.ij.

maxime.

P. Non recte colligis. Neque enim ista rerum dissimilitudo, & qualitatum proprietatumque etiam contrariarum varietas discordiam inuehit, imo vero summam harmoniam, summumque consensum inducit, & retinet. Quemadmodum in corpore humano ipsa membrorum diuersitas & vis, actio, motus, locus, functio saepe contraria summam concordiam inter membra ostendit, estque ad totius corporis vitam, subministrationem, & defensionem necessaria. Hoc idem fit in hoc mundo, qui est vnum quoddam complexum, & corpus. Cur autem haec rerum dissimillarum discordia sit tam concors, tamque sibi consentiens, & vna tam firma & perpetua, sit summa & incomprehensibili Dei Opt. Maxim. sapientia, qui haec omnia inter se optime, quemadmodum oportuit, contemperauit, & fecit cum ad sese, tum ad aliarum rerum rationem, & comparisonem apto pondere, numero, & mensura, ut est Sapien.

II. v. 21. & docet postea Augustinus li.

4. de

4. de Genes. ad Liter. Quod autē pondus, qui numerus, quæ mēsurā ea sit, quæve eius cōtemperationis proportio, propter quam mundus hic in suis partibus est tam cōcors & cōcinnus. quanquam anxie Philosophi disputāt, neque tamen ab iis inuentum est, neque explicatum. Deus ipse nouit, atque is solus.

CAP. XLV.

*Post mundi creationem quomodo dicatur
Deus cessasse & quiesuisse.*

D. V Num modo restat quod quærā.

P. V Quidnam illud est?

D. Vtrum Deus ex eo tēpore, quo mundum hunc absoluit, res aliquas omnino creare cessauerit, cum animas hominum quotidie creare videatur ex nihilo, & vsque nunc operetur ipse, quemadmodum docet Christus Ioan.

5. v. 17.

P. Facilis responsio. Huius enim tantum mūdi & operis, quod tūc facere Deus instituerat, ratione dicitur cessasse, id
q. iiij.

est, ^{xxviii} n, quemadmodum etiā respō-
det Augustinus lib. 4. de Gencl. ad Li-
teram. Non autem omnino & absolu-
te, quasi neque mundum hunc a se fa-
ctum nūc regat & administret Deus,
neque noui quicquam amplius crea-
re iam possit, quādo nihil eorum quæ
nunc sunt, nisi eo agente eueniāt: cu-
ius benignissima prouidentia omnia a
se creata semper gubernauit & guber-
nat: cuius infinita potentia singula in
singulis operatur & agit, quemadmo-
dum docet Paulus Ephes. 1. v. 23: cuius
denique vires, neque temporis vetu-
state debilitare interierunt, quo mi-
nus creari quotidie multa possint,
neque sunt languidiores effecte. Er-
go creat adhuc multanoua Dominus,
videlicet hominum animas quotidie:
sed totum illud opus suum, & institu-
tum a se mundi huius ^{πληρομετα}, & orna-
tum, omnibus suis partibus consum-
matissimum, & perfectissimum sex il-
lis diebus Deus perfecit, & absoluit:
septimo autem die quieuit. *Nullū au-
tem, vt ait Augustinus, operum suorum
diem*

diem sanctificauit Deus, sed solum quietis diem, vt intelligeretur Deus esse beatorum suis ipsis operibus. Nullo enim opere suo sic delectatus est, vt seipso. Vnde quietis sua, non operis diem sanctificauit. Et quoniam ad quietem Dei peruenimus, & nos quoque hoc loco quiescamus, & susceptam disputationem finiamus. Quae de prima mundi creatione & rerum origine in vniuersum dici videntur posse, & ad physicam Christianam pertinet, sunt fere a nobis explicata. Gratias vero Deo agimus, qui, vt hec commentaremur, animu & vires suppeditauit.

Errata sic corrigito.

Pag. I huius 4 vixit 10 opus est 17 se coli 23
 26 nullis aliis 42 vt in 43 illustratur
 74 numero tantu 78 rotundum esse 94 Ioannes
 excludit 98 D. At 100 accedite illis 106
 106 ecqua xipavoc 115 angusta 116 ordinariu mo-
 dum 117 distinguit 122 vt res 134 & compesum
 136 alias posset 139 vel abyssi 143 e tam 143 adde
 P. Certe 146 quam elegit 153 superficiem susten-
 taret. 154. vnam eius 156. sed verbo. 166. vel iamin
 168. etiam iamin. 169. quoque territorio, 171, certa
 tamen. 186. eodem toto. 188. ea maior 193. asciscen-
 de. 202. diuina. 204. ab iis. 106. cui nihil.

In inanem mundi Philosophiam.

*Quidnam suspicitis mortales vana sôphorum,
Et teritis totos, sed sine fruge, dies?
Qui ratione volunt humana cuncta doceri,
Huicque subesse Deû, quicquid & orbis habet.
Dogma satis non est nate ad cœlestia menti
Quod ratio dicat, lumine sulta suo.
Nec natura sagax hominum primordia rerum
Monstrat, sed summi mystica verba Dei.
Informant mentes, hæc sunt documenta piorum,
Hæc animos nostros sola beare queunt.
Cætæra ventosos parium, tumidosque saures
De mentis vulgi, ludicra quæque ruunt.
Ergo Chriscicolæ physicen hinc discite veram:
Vos similes summo reddet & ipsa Deo.*

Tuſſanus Ducretus Medicus
L. Danæo D.D.

Capita Disputationis.

- Physica quid, & quotuplex.* cap. 1. pag. 1.
Physica utrum homine Christiano digna. c. 2. p. 5
Physica cognitio vniuersalis vnde iustissimo habeatur.
cap. 3. p. 15
Physica Christiana & Ethnica discrimen. ca. 4. p. 28
Physica cognitionis certitudo quæ & quantitas sit. cap. 5. pag. 35
Physica cognitionis fines. c. 6. p. 38
Physica cognitionis subiectum est creatura visibilis, & asseclabilis. Ac primum quidem mundus ipse quatenus est earum vniuersitas quadam. c. 7. p. 40
Mundus quid. c. 8. p. 57
Mundus utrum recte & Christiane vocetur vniuersitas. c. 9. p. 62
Mundus, & que in eo sunt, utrum solida corpora, an tantum vmbre quadam. c. 10. p. 64
Mundus utrum vnus an plures. c. 11. p. 68
Mundus hic utrum finitus. c. 12. p. 76
Mundus hic utrum sphericus & rotundus. c. 13. p. 77
Mundi utrum sit vna quadam singularis anima. cap. 14. pag. 81
Mundum in tempore factum esse, non esse æternum. ca. 15. pag. 86
Mundum hunc a seipso non extitisse. cap. 16. p. 95
De causis huius mundi, ac primum de causa eius efficiente, qui est Deus, non Angeli, non item demones. cap. 17. pag. 97
Mundum hunc, & que in eo sunt, omnia ex nihilo creata esse a Deo, non tantum ornata, aut digesta, aut elucta ex informi & præexistenti quadam materia
r. i.

& acervo. cap. 18.	p. 107
De fine propter quem mundum Deus creavit & condidit. cap. 19.	p. 122
Mundus hic Dei filius dici non potest. cap. 20.	p. 126
Quid ad res postea creandas pro materia a Deo primum creatum & constitutum. cap. 21.	p. 127
Materia rerum terrenarum qualis fuerit, & quam modo a Deo preparata. cap. 22.	p. 133
Abyssus aquarum cur huic materie & terra superfusa. cap. 23.	p. 137
Tenebræ cur super eadem molis & materie facie. cap. 24.	pag. 143
Spiritus Dei cur super hac ipsa materia & mole. cap. 25.	pag. 147
De rerum celestium, quæ sunt visibiles, materia. cap. 26.	pag. 156
Mundi forma quæ. cap. 27.	p. 159
De mundi partibus, & primum de ætherea & elementari regione. cap. 28.	p. 161
De mundi Ortus, Occasu, Septentrione, Meridie. cap. 29.	pag. 166
In amando ubi Sursum, Deorsum, Ante, Retro, Dextrorsum, Sinistrorsum. cap. 30.	p. 173
Mundi finis præcipuus. Dei opificis gloria & cognitio. cap. 31.	pag. 182
Ex mundi huius aspectu quæ Dei cognitio habeatur. cap. 32.	pag. 190
Mundi fines non præcipui duo. cap. 33.	p. 197
De modo & modis quibus hac tanta mundi moles a Deo excitata est, & primum de verbo Dei, quod in mundi huius creatione interuenit. ca. 34.	p. 192
De	

De luce que ad mundi creationem adhibita est. cap.

35. pag. 205

Sine labore & fatigatione Dei mundus hic ab eo con-

ditus. cap. 36.

p. 207

Mundus hic per partes conditus, non simul totus. cap.

37.

pag. 208

De loco, ubi conditus est mundus. cap. 38.

p. 211

De tempore, quo conditus est mundus. cap. 39.

p. 215

Mundus hic bonus a Deo conditus. cap. 40.

p. 227

Mundus hic qualis hodie post peccatum. cap. 41.

p. 23

Venena & res noxie unde in mundo nata. c. 42.

p. 223

Bona cur diserte discantur fuisse, que creata erant. cap.

43.

pag. 236

Bina & sibi contraria quedam, utrum in prima terra

creatione fecerit Deus. cap. 44.

p. 238

Post mundi creationem quomodo dicatur Deus cessasse

& quiescere. cap. 45.

p. 243

Francisco de Vitorica
Magister Philosophiae

et Confessor de
S. Mariae in Campo

ALVENSLEBEN

Mk

276

PHYSICA

CHRISTIANA,

sine,

DE RERVM CREA-

TARVM COGNITIONE

& usu, disputatio e sacra Scriptura

fontibus hausta, &

decerpta,

Per Lambertum Danæum.

MK 276

